

О. О. ДУДОРОВ, Є. О. ПИСЬМЕНСЬКИЙ

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА КВАЛІФІКАЦІЯ НЕЗАКОННОЇ ПОРУБКИ ЛІСУ

ПРАКТИЧНИЙ ПОСІБНИК

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ

ЛУГАНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ ІМЕНІ Е.О. ДІДОРЕНКА

О.О. Дудоров, Є.О. Письменський

**Кримінально-правова
кваліфікація незаконної
порубки лісу**

Практичний посібник

Северодонецьк
РВВ ЛДУВС
ім. Е.О. Дідоренка
2017

УДК 343.77(477)(075)
ББК 67.9(4УКР)408я7
Д81

Автори: *О.О. ДУДОРОВ* – старший науковий співробітник Науково-дослідної лабораторії з правових та організаційних проблем ОРД Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка, доктор юридичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України; *Є.О. ПИСЬМЕНСЬКИЙ* – завідувач кафедри загальноюридичних дисциплін Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка, доктор юридичних наук, доцент

Рецензенти: *З.А. ЗАГИНЕЙ*, доктор юридичних наук, доцент, начальник відділу науково-методичного забезпечення прокурорської діяльності у сфері запобігання та протидії корупції Науково-дослідного інституту Національної академії прокуратури України; *Д.В. КАМЕНСЬКИЙ*, кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри правознавства Бердянського державного педагогічного університету.

Рекомендовано вченою радою Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка (протокол № 13 від 26 травня 2017 року)

Дудоров О.О., Письменський Є.О.

Д81 Кримінально-правова кваліфікація незаконної порубки лісу : практ. пос. / О.О. Дудоров, Є.О. Письменський ; МВС України, Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е.О. Дідоренка. – Северодонецьк : РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2017. – 213 с. ISBN 978-617-616-078-6

Практичний посібник присвячений розгляду проблем кримінально-правової кваліфікації незаконної порубки лісу (ст. 246 КК України).

Розрахований на працівників правоохоронних органів, суддів, курсантів, студентів і викладачів вищих навчальних закладів юридичного профілю, а також усіх, хто цікавиться проблемами сучасного кримінального права.

УДК 343.77(477)(075)
ББК 67.9(4УКР)408я7

ISBN 978-617-616-078-6

© Дудоров О.О., Письменський Є.О., 2017
© Луганський державний університет
внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка, 2017

Список скорочень

- абз. – абзац
- ВСУ – Верховний Суд України
- ВРУ – Верховна Рада України
- ГК – Господарський кодекс України
- грн. – гривня
- ЄСПЛ – Європейський Суд з прав людини
- ЗМІ – засоби масової інформації
- ЗК – Земельний кодекс України
- КМУ – Кабінет Міністрів України
- КСУ – Конституційний Суд України
- КУпАП – Кодекс України про адміністративні правопорушення
- Коп. – копія
- КК – Кримінальний кодекс
- КПК – Кримінальний процесуальний кодекс
- ЛК – Лісовий кодекс України
- МОНПС – Міністерство охорони навколишнього природного середовища
- НМДГ – неоподатковуваний мінімум доходів громадян
- ПЗФ – природно-заповідний фонд
- п. – пункт
- р. – рік
- ст. – стаття
- т. ч. – тому числі
- ч. – частина

Передмова

Як важливий компонент біологічного різноманіття України ліс є типом природних комплексів, у якому поєднуються переважно деревна та чагарникова рослинність з відповідними ґрунтами, трав'яною рослинністю, тваринним світом, мікроорганізмами та іншими природними компонентами, що взаємопов'язані у своєму розвитку, впливають один на одного і на навколишнє природне середовище (ст. 1 ЛК). Відповідно до ст. 1 Закону України від 21 вересня 2000 р. «Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000 – 2015 роки» біологічне (біотичне) різноманіття – це сукупність усіх видів рослин, тварин і мікроорганізмів, їх угруповань та екосистем у межах території України, її територіальних та внутрішніх морських вод, виключної (морської) економічної зони та континентального шельфу. Біологічне різноманіття складається з видового, популяційного, ценотичного і генетичного різноманіття; людина є невід'ємним елементом біологічного різноманіття і поза ним існувати не може.

Крім надзвичайно важливого значення лісу як природного ресурсу та його використання для задоволення потреб людини в деревині й іншій лісовій продукції, цей об'єкт природи має не меншу цінність через його вплив на клімат, атмосферу, виконання ґрунтозахисних, водоохоронних та інших корисних функцій, а також через свою роль в оздоровленні, відпочинку, забезпеченні культурних та естетичних потреб суспільства. Ст. 6 ЛК до корисних властивостей лісів відносить здатність лісів зменшувати негативні наслідки природних явищ, захищати ґрунти від

ерозії, запобігати забрудненню навколишнього природного середовища та очищати його, сприяти регулюванню стоку води, оздоровленню населення та його естетичному вихованню тощо.

Проблема охорони лісів виходить на одне з перших місць навіть у світовому масштабі, зокрема, через те, що дерева поглинають вуглекислоту, натомість виділяючи необхідний для життєдіяльності людини кисень, як фільтри очищують забруднене повітря, насичують атмосферу озоном, виділяють фітонциди. Невипадково в рекомендаціях однієї з міжнародних конференцій (м. Ріо-де-Жанейро, 1992 р.) проголошувалось, що: всі країни повинні брати участь в озелененні Землі шляхом насадження і збереження лісів; мати право використовувати ліси для власного соціально-економічного розвитку на основі національної лісової політики, що відповідає принципам сталого розвитку, і створювати сталі структури виробництва і споживання, що забезпечують екологічно безпечне використання лісів; ліси необхідно використовувати так, щоб забезпечувати соціальні, економічні, екологічні, культурні і духовні потреби сучасного і майбутнього покоління¹.

Ліси в Україні підлягають державній охороні і регулюванню їхнього використання. Правові засади регулювання лісових відносин в Україні закладені Конституцією України, яка встановлює обов'язок держави забезпечувати екологічну безпеку і гарантувати громадянам право на безпечне для життя і здоров'я навколишнє природне середовище. Так, ч. 1 ст. 13 Основного Закону проголошує, що земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, які знаходяться в межах території України, природні ресурси її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони є об'єктами права вла-

¹ Фурдичко О. Реформа лісової галузі – справа всенародна / О. Фурдичко // Урядовий кур'єр. – 28 лютого 2017 р. – № 38; Екологічне право. Особлива частина : навч. посібник / О.М. Шуміло, І.В. Бригадир, В.А. Зуєв та ін. – Х. : ХНУВС, 2014. – С. 124 – 125.

сності Українського народу. У ст. 16 Конституції зазначається, що забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території України, збереження генофонду Українського народу є обов'язком держави, а відповідно до ст. 50 кожен має право на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди, а також гарантоване право вільного доступу до інформації про стан довкілля. Гарантуючи основні «екологічні» права, Конституція України покладає на осіб і відповідний обов'язок: кожен зобов'язаний не заподіювати шкоду природі, відшкодувати завдані ним збитки (ст. 66).

У ст. 12 Закону України від 25 червня 1991 р. «Про охорону навколишнього природного середовища» зазначається, що громадяни України зобов'язані берегти природу, охороняти, раціонально використовувати її багатства відповідно до вимог законодавства про охорону навколишнього природного середовища та компенсувати шкоду, заподіяну забрудненням чи іншим негативним впливом на навколишнє природне середовище. Згідно зі ст. 70 цього Закону визначення складу екологічних правопорушень і злочинів, порядок притягнення винних до адміністративної та кримінальної відповідальності за їхнє вчинення встановлюють КУпАП та КК України. Зокрема, в КК України відповідальність за посягання на ліс встановлена в ст. 246, яку містить розділ VIII Особливої частини «Злочини проти довкілля». Крім Конституції України та базового Закону «Про охорону навколишнього природного середовища», лісові правовідносини регулюють ЛК, а також інші законодавчі акти України та прийняті відповідно до них підзаконні нормативно-правові акти. Взагалі слід відзначити, що проблема правової охорони лісів має чітко виражений міжгалузевий характер.

За площею лісів і запасами деревини Україна є державою з дефіцитом лісових ресурсів. Як відзначають фахівці, по всій країні відбувається швидке старіння деревостанів і пов'язане з ним зменшення продукції, а також погіршення якості і стій-

кості лісових насаджень, про що свідчать такі явища, як вси- хання дубняків і ялинників, пожежі в соснових насадженнях півдня і сходу України, почастищення сніголамів і вітроломів². Якщо і далі зберігатимуться нинішні обсяги заготовлі деревини, то вже за 15 – 20 років від лісових масивів лісистих регіонів країни залишаться лише фрагменти з кущів, самосіву осик і берізок, які навіть не нагадуватимуть головних рис лісових ландшафтів. У гіршому разі, за більшої інтенсивності рубок, ділова деревина на цих територіях буде вичерпана за ще коротший термін – 5 – 10 років. Такий стан лісів спричинить не лише серйозну екологічну проблему, а і гостру соціально-економічну кризу лісистих регіонів³.

Злободенність розглядуваної проблематики останнім часом посилюється у зв'язку поширенням діяльності «чорних лісору- бів» і необхідністю здійснення адекватного правового реагу- вання на вчинювані ними посягання. Так, на засіданні КМУ 2 листопада 2016 р. були озвучені результати моніторингу ста- ну використання лісів на території Закарпатської області, де третина вирубок визнана незаконною. Було виявлено 871 ді- лянку фактичних суцільних вирубок лісів загальної площею понад 2112 га; із них – 530 ділянок загальною площею 774 га суцільних вирубок лісів, які не збігаються за конфігурацією та місцезположенням із нормативними вирубками лісів⁴.

² Фурдичко О. Ліс – надбання народу, тому проблеми галузі потрібно обговорювати публічно / О. Фурдичко // Урядовий кур'єр. – 10 жовтня 2014 р. – № 187.

³ В Україні відсутня державна лісова політики [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://dt.ua/business/v-ukrayini-vidsutnya-derzhavna-lisova-politika-.html>.

⁴ Інтерактивна карта вирубки лісів – початок реальної реформи в лісовій галузі, – Тарас Кутовий [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=249449637&cat_id=244276429.

За перше півріччя 2016 р. обсяги незаконної порубки лісу в Україні збільшились на 36 % (приблизно 15 800 кубів) порівняно з аналогічним періодом 2015 р.⁵, і це при очевидності того факту, що періодично оприлюднювані керівниками Державного агентства лісових ресурсів України статистичні дані є далекими від реальії. «Чималий сегмент кримінально караного браконьєрства відносно лісу залишається латентним...»⁶.

Кримінально-правова заборона, присвячена незаконній порубці лісу, є усталеною (з часу ухвалення в 2001 р. чинного КК України диспозиція ст. 246 не зазнала жодних змін⁷) та вкрай затребуваною на практиці. Причому з усіх норм, передбачених розділом VIII Особливої частини КК України, досліджувана стаття (поряд зі ст. 240 «Порушення правил охорони або використання надр» і ст. 249 «Незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом») є «лідером» за частотою застосування⁸.

⁵ Щоб зупинити «чорних» лісорубів, потрібна координація дій багатьох відомств, – Христина Юшкевич [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukurier.gov.ua/uk/articles/hristina-yushkevich-shob-zupiniti-chornih-lisorubi>.

⁶ Скворцова О.В. Кримінально-правова характеристика незаконної порубки лісу за кримінальним законодавством України (на підставі матеріалів практики Автономної Республіки Крим) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Скворцова Ольга Володимирівна. – Сімферополь, 2007. – С. 27.

⁷ На підставі Закону України від 18 лютого 2016 р. «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо виконання рекомендацій, які містяться у шостій доповіді Європейської комісії про стан виконання Україною Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України, стосовно удосконалення процедури арешту майна та інституту спеціальної конфіскації» із санкції ст. 246 КК України було виключено слова «з конфіскацією незаконно добутого».

⁸ Моніторинговий кримінологічний аналіз окремих видів злочинів в Україні (2013 – 2014 роки) : наук.-практ. посіб. / О.М. Литвак, Р.О. Стефанчук, Н.В. Лісова та ін. – К. : Національна академія прокуратури України, 2015. – С. 136, 139.

Так, у 2015 р. рівень кримінально караного заволодіння природними ресурсами становив 2859 злочинів, більш ніж половина з яких – це незаконна порубка лісу в кількості 1487 злочинів⁹. За даними Державної судової адміністрації України, з 1448 осіб, засуджених у 2016 р. за злочини проти довкілля, 444 особи було засуджено саме за незаконну порубку лісу (ст. 246 КК України). Аналіз статистичних даних про кількість незаконних порубок лісу свідчить, що їхня частка в структурі екологічної злочинності залишається стабільно однією з найбільших. Зрозуміло, однак, навіть такі вкрай переконливі офіційні дані не здатні відобразити реальних масштабів розповсюдженості розгляданого посягання, позаяк, за даними фахівців, рівень латентності незаконної порубки лісу становить 72,7%¹⁰.

Статистичні дані засвідчують і таку тривожну тенденцію: кількість злочинів, передбачених ст. 246 КК України, протягом декількох останніх років зростає при тому, що ефективність роботи правоохоронних органів із кримінального переслідування тих, хто вчиняє незаконну порубку лісу, знижується¹¹.

Таким чином, правильна кримінально-правова оцінка незаконної порубки лісу, включаючи її відмежування від суміжних

⁹ Поліщук Г.С. Щодо правозастосовної практики у сфері протидії злочинному заволодінню природними ресурсами / Г.С. Поліщук // Захист права власності Українського народу: вітчизняні реалії та зарубіжний досвід для України : матеріали I Щорічної міжнародної науково-практичної конференції (22 вересня 2016 року). – К. : Національна академія прокуратури України, 2016. – С. 186.

¹⁰ Турлова Ю.А. Щодо латентності злочинів, пов'язаних із протиправним заволодінням природними ресурсами / Ю.А. Турлова // Захист права власності Українського народу: вітчизняні реалії та зарубіжний досвід для України : матеріали I Щорічної міжнародної науково-практичної конференції (22 вересня 2016 року). – К. : Національна академія прокуратури України, 2016. – С. 202.

¹¹ Олійничук Р.П. Аналітичний огляд показників незаконної порубки лісу як кримінального правопорушення / Р.П. Олійничук // Юридичний науковий електронний журнал. – 2017. – № 2. – С. 135 – 137.

правопорушень, є нагальною проблемою сьогодення, яка вимагає виважених та науково обґрунтованих рекомендацій. Крім цього, аналіз матеріалів судової практики демонструє наявність низки проблемних питань, звернення до яких наводить на думку про доцільність внесення змін до КК України, спрямованих на підвищення ефективності протидії незаконній порубці лісу.

З часу набрання чинності КК України 2001 р. з'явилося чимало цікавих і змістовних наукових робіт, присвячених актуальним питанням кваліфікації як злочинів проти довкілля загалом, так і незаконної порубки лісу зокрема. Водночас аналізовану проблематику (особливо її практичну складову) навряд чи можна визнати вичерпаною. У юридичній літературі висвітлюються різні проблеми, які стосуються забезпечення правильної, повної і точної кваліфікації незаконної порубки лісу. Однак дотепер немає однастайності стосовно більшості актуальних питань, які виникають в процесі кримінально-правової оцінки незаконної порубки лісу. Відсутність єдиної та усталеної позиції (як на науковому, так і на правозастосовному рівні) щодо розв'язання низки питань кваліфікації незаконної порубки лісу тягне за собою неоднакове застосування кримінального та адміністративного законодавства, викликає непорозуміння при встановленні тих чи інших ознак складу цього злочину тощо. Актуальність теми, якій присвячено посібник, зумовлена не лише належністю багатьох питань кваліфікації незаконної порубки лісу до числа дискусійних, а і необхідністю визначення шляхів їхнього вирішення на різних рівнях правозастосування, а також у законодавчому порядку. Нам імпонує висловлювання Н.Ф. Кузнецової про те, що кримінальне право як наука заради науки без її виходу на законодавчу і правозастосовну практику має низький коефіцієнт корисної дії¹².

¹² Кузнецова Н.Ф. Проблемы квалификации преступлений: лекции по спецкурсу «Основы квалификации преступлений» / науч. ред. и предисл. академика В.Н. Кудрявцева / Н.Ф. Кузнецова. – М. : Издательский Дом «Городец», 2007. – С. 304.

Аналіз практики кваліфікації злочину, передбаченого ст. 246 КК України, установлення кваліфікаційних помилок з метою запобігання таким у майбутньому – ключові завдання, які ставили перед собою автори посібника при його написанні. Саме тому текст пропонованої увазі читача книги містить значну кількість посилань на матеріали судової практики, за допомогою яких ілюструються законодавчі і теоретичні положення, демонструються помилки, що, на жаль, нерідко мають місце при кваліфікації діянь за ст. 246 КК України.

Отже, покращення стану кримінально-правової протидії незаконній порубці лісу є злободенною проблемою, яка потребує вироблення соціально обумовлених і науково обґрунтованих рекомендацій, адресованих передусім правозастосувачу. Сподіваємось на те, що посібник слугуватиме практичним інструментом у вирішенні нагальних проблем, які виникають під час кримінально-правової оцінки незаконної порубки лісу, а так само буде корисним для осіб, які вивчають або викладають кримінальне право.

Автори посібника розраховують на доброзичливе ставлення до їхньої праці і водночас будуть вдячні представникам юридичної спільноти за конструктивні зауваження, які просять направляти за адресами: o.o.dudorov@gmail.com; ye.pysmenskyu@i.ua.

Розділ 1

Незаконна порубка лісу в системі складів злочинів проти довкілля

Суспільна небезпека незаконної порубки лісу визначається низкою чинників, серед яких: особлива цінність лісів для українського суспільства і держави; пряма загроза цілим екосистемам, включаючи цінні види флори і фауни; заподіяння істотної шкоди об'єктам ПЗФ та особливо охоронюваним лісам; заподіяння значних матеріальних збитків державі; тривалий і витратний процес відновлення лісів; поширеність таких злочинів порівняно з іншими посяганнями на довкілля.

Підвищену суспільну небезпеку становлять випадки, коли незаконні порубки здійснюються постійними бригадами з високим рівнем організації праці, чітким розподілом ролей, використанням спеціальної техніки, призначеної для заготівлі і вивезення значних обсягів деревини, за наявності сталого ринку збуту незаконно видобутої деревини та одержання від цього надприбутків. Такі діяння, здійснювані систематично та поєднані з незаконним збутом лісо-продукції, фактично спрямовані на знищення цілих лісових масивів та їхніх ділянок¹³.

¹³ Горай Н. «Чорні лісоруби» нікого не бояться, бо їх не карають / Н. Горай // Голос України. – 24 лютого 2017 р. – № 36; Шарипова О.В. Уголовная ответственность за незаконную порубку деревьев и кустарников, уничтожение или повреждение лесов (по материалам Дальневосточного региона): дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Шарипова Ольга Вениаминовна. – Омск, 2006. – С. 51 – 57.

Незважаючи на важливість еколого-економічного значення лісів, продовжується їхня надмірна експлуатація, споживацьке використання, зокрема, в господарських інтересах та, як наслідок, нехтування вимогами лісового законодавства і винищення лісових ресурсів¹⁴. Незаконні порубки дерев і чагарників спричиняють ерозію ґрунтів, виснаження рік, негативні зміни клімату, що врешті-решт погіршує життя людей. «Сучасне законодавче розуміння лісу повинно ґрунтуватись не тільки на оцінюванні його як природного ресурсу чи навіть як майна, а й природного компонента, необхідної сфери життєдіяльності людини»¹⁵. Знищення лісів шляхом незаконних порубок, порушення правил протипожежної безпеки та інтенсивне споживання лісів і лісової продукції, що перевищує відтворювальний потенціал природи, заподіює серйозну шкоду лісовому господарству держави, тягне втрату цінних порід дерев, загибель диких тварин і птахів, сприяє утворенню парникового ефекту, збільшенню вологості ґрунтів та утворенню боліт і водночас опустелюванню території тощо.

Так, вирубка лісів у Карпатах призвела до того, що Карпатські гори облісли і не в змозі стримувати весняне танення снігу і стікання води під час сильних дощів. Як наслідок, потоки води набирають потужності, руйнуючи все на своєму шляху – живу і неживу природу, споруди водо-, електро-, газо-, нафтопостачання, лінії зв'язку, сільськогосподарські угіддя, затоплюють цілі населені пункти регіону¹⁶. Саме незаконну порубку лісу в гірській

¹⁴ Мендик Л.В. Відповідальність за порушення лісового законодавства : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06 / Л.В. Мендик. – К., 2009. – С. 1.

¹⁵ Мікулін Д.М. Правове регулювання довгострокового тимчасового користування лісами : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06 / Мікулін Денис Миколайович. – Х., 2016. – С. 46.

¹⁶ Скворцова О.В. Кримінально-правова характеристика незаконної порубки лісу за кримінальним законодавством України (на підставі матеріалів практики Автономної Республіки Крим) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Скворцова Ольга Володимирівна. – Сімферополь, 2007. – С. 30; Листопад О. Повені зупиняться перед деревами / О. Листопад // Урядовий кур'єр. – 19 травня 2017 р. – № 91.

місцевості Західної України багато фахівців, у т. ч. члени Тимчасової спеціальної комісії ВРУ назвали однією з головних причин тих катастрофічних наслідків, які настали для мешканців західної та центральної України внаслідок повені 2008 р. і багатьох з яких можна було б уникнути за умови недопущення масових випадків незаконної порубки лісу на гірських схилах Карпат та Прикарпатського регіону¹⁷.

У Концепції реформування та розвитку лісового господарства, схваленої розпорядженням КМУ від 18 квітня 2006 р. № 208-р, констатується, що ліси по території України розташовані дуже нерівномірно і сконцентровані переважно на Поліссі та в Карпатах. Лісистість у різних природних зонах також має значні відмінності і не досягає оптимального рівня, за якого ліси найкраще впливають на клімат, ґрунти, водні ресурси, протидіють ерозійним процесам. Однією з основних причин існування проблем у лісовому господарстві справедливо названо значний обсяг незаконних рубок.

Обмежені матеріально-технічні ресурси державних органів, відповідальних за збереження та відновлення лісового фонду України, а також стабільно високий ринковий попит на деревину додатково сприяють щорічному зростанню кількості відповідних злочинних посягань. Вочевидь, лісопорушення (насамперед – незаконні рубки) ще довго залишатимуться бичем і боєм соціально-економічних відносин в Україні, адже вони є

¹⁷ Адаменко О.М. Про причини та можливості попередження й зниження катастрофічних наслідків регіональних паводків у західному регіоні України / О.М. Адаменко // Природа західного полісся та прилеглих територій. Збірник наукових праць. Розділ 1. Географія. – 2009. – № 6. – С. 9 – 16; Звіт Тимчасової спеціальної комісії Верховної Ради України з моніторингу наслідків стихійного лиха, що сталося 23 – 27 липня 2008 р. у Вінницькій, Івано-Франківській, Закарпатській, Львівській, Тернопільській та Чернівецькій областях [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/webproc34?id>; Ліс рубають – села пливуть... [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.lesovod.org.ua/node/13821>.

індикатором розвитку держави і заможності її громадян. Потреба в упорядкуванні охорони лісів, відповідальності за лісопорушення, приведенні їх до стандартів європейських країн є наразі очевидною¹⁸.

Вчиненню досліджуваного злочину проти довкілля сприяють безробіття на тлі недостатньо високого життєвого рівня окремих категорій громадян, повільний розвиток правомірних способів задоволення потреб населення в деревині, нерегульований ринок деревини і виробів з неї, доступність і неналежна охорона лісових ресурсів, слабкий вплив на злочинну поведінку з боку уповноважених державних органів, неефективність законодавства, що регламентує кримінальну та адміністративну відповідальність за незаконну порубку лісу, екологічний нігілізм тощо. Велику кількість незаконних порубок лісу спричиняє високий попит на незаконно заготовлену деревину, зростання цін на неї і висока вартість деревини в сусідніх з Україною державах¹⁹. Ліс, який вирубують, переважно не доставляють на вітчизняні підприємства для його подальшої обробки, а направляють на експорт як необроблену деревину у вигляді дощок і кругляку²⁰.

¹⁸ Якель Р. Лісопорушення: вина без покарання / Р. Якель // Дзеркало тижня. – 1 вересня 2012 р. – № 30.

¹⁹ Скворцова О.В. Зазначена праця. – С. 26; Вітик І.Р. До питання вирішення ситуації з незаконною вирубкою лісів в Україні / І.Р. Вітик, Ю.І. Вітик // Протидія злочинності : теорія і практика : матеріали VII Всеукраїнської науково-практичної конференції (19 жовтня 2016 р.). – К. : Національна академія прокуратури України, 2016. – С. 154, 157 – 158; Заїчко О.В. Незаконна порубка лісу в Україні: постановка проблеми / О. Заїчко // Сучасна кримінологія: досягнення, проблеми, перспективи: матеріали Міжнародного наукового конференції, присвяченої 50-річчю кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права, Харків, 9 груд. 2016 р. / за ред. В.Я. Тація, Б.М. Головкина. – Х. : Право, 2016. – С. 215.

²⁰ Квятківський Ю. Перед прокуратурою Львівщини постало завдання зупинити екоцид Карпат / Ю. Квятківський // Вісник прокуратури. – 2016. – № 9. – С. 22.

Тому, до речі, триваюча наразі в нашому суспільстві дискусія щодо скасування мораторію на експорт необробленої деревини за всієї, як виявляється, неоднозначності наслідків такого мораторію²¹ безпосередньо стосується висвітлюваної проблематики.

У КК України злочинні посягання на довкілля та його окремі елементи описані в статтях, зосереджених у розділі VIII Особливої частини «Злочини проти довкілля». З ухваленням зазначених кримінально-правових норм з'явилася чітке законодавче визначення кола злочинів проти довкілля, що відповідає потребі його охорони та дозволяє згрупувати ці норми в системі, сприяє забезпеченню єдності в підходах до криміналізації та пеналізації посягань в екологічній сфері. Вказівка ж у КК України на те, що кримінальне законодавство має своїм завданням правове забезпечення охорони, поміж інших об'єктів, довкілля (ч. 1 ст. 1 КК) підкреслює значущість важелів юридичного примусу, спрямованих на протидію цим злочинним посяганням.

Якщо довкілля – це сукупність компонентів природного середовища, природних, природно-антропогенних, а також антропогенних об'єктів, то до компонентів навколишнього природного середовища належать земля, надра, ґрунти, поверхневі і підземні води, атмосферне повітря, рослинний, тваринний світ та інші організми, а також озоновий шар атмосфери та

²¹ Див., наприклад: Чечелок П. Незаконная вырубка леса в Украине: преступление без наказания / П. Чечелок [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://obozrevatel.com/crime/93826-nezakonnaya-vyirubka-lesa-v-ukraine-prestuplenie-bez-nakazaniya.htm>; Гужва І. Почему в правительстве не могут найти компромисс относительно моратория на экспорт леса / И. Гужва [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://gazeta.zn.ua/internal/bezles-comeback-ili-pochemu-v-pravitelstve-ne-mogut-nayti-kompromiss-otnosite-lno-moratoriya-na-eksport-lesa-.html>; Листопад О. Куди поїхав ліс? Хто заробляє на народному багатстві і як змінити ситуацію для суспільного блага / О. Листопад // Урядовий кур'єр. – 9 червня 2017 р. – № 105.

навколоземний космічний простір, що забезпечують сприятливі умови для існування життя на нашій планеті.

Довкілля немає підстав ототожнювати з навколишнім природним середовищем і з погляду КК України. Річ у тім, що цей Кодекс до злочинів проти довкілля, крім посягань, предметом яких є природні ресурси, відносить і посягання, пов'язані з особливими видами діяльності людини, створенням і функціонуванням об'єктів, які мають антропогенне походження. Це, зокрема, порушення правил екологічної безпеки (ст. 236 КК), приховування або перекручення відомостей про екологічний стан або захворюваність населення (ст. 238 КК), проектування чи експлуатація споруд без систем захисту довкілля (ст. 253 КК). Викладене дає змогу стверджувати, що термін «довкілля» означає будь-які зовнішні умови існування людини, тобто сукупність не лише природних (утворюють навколишнє природне середовище), а і неприродних (створених людиною) об'єктів, що спричиняють екологічні впливи антропогенного, техногенного чи природного характеру. У зв'язку з нетотожністю понять «довкілля» і «навколишнє природне середовище» вважаємо, що має рацію К.М. Оробець, який критикує В.К. Матвійчука за те, що той при характеристиці родового об'єкта злочинів, передбачених розділом VIII Особливої частини КК України, замість терміна «довкілля» використовує поняття «навколишнє природне середовище» і позначає ці посягання як злочини, що стосуються навколишнього природного середовища²².

Як зазначається в преамбулі постанови Пленуму ВСУ від 10 грудня 2004 р. № 17 «Про судову практику у справах про злочини та інші правопорушення проти довкілля», злочини та інші правопорушення проти довкілля посягають у першу чергу на конституційне право громадян на безпечне довкілля, а

²² Оробець К.М. Кримінальна відповідальність за незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Оробець Костянтин Миколайович. – Х., 2012. – С. 56.

також на порядок охорони, використання, збереження і відтворення природних ресурсів, порядок забезпечення екологічної безпеки, запобігання й усунення негативного впливу господарської та іншої діяльності людини на навколишнє природне середовище, збереження генетичного фонду живої природи, ландшафтів та інших природних комплексів, унікальних територій, а також природних об'єктів, пов'язаних з історико-культурною спадщиною.

Ураховуючи специфіку відповідної групи кримінально-правових норм, родовим об'єктом незаконної порубки лісу як злочину є такий стан довкілля та його окремих компонентів, за якого відсутня небезпека для життя і здоров'я людей, забезпечуються охорона, раціональне використання і відтворення природних ресурсів, дотримується належний екологічний стан біосфери.

У доктрині кримінального права висуваються різні підходи до класифікації злочинних порушень екологічного законодавства. Загалом пропозиції науковців зводяться до виокремлення складових такої класифікації на підставі ідентичності ознак безпосередніх об'єктів кримінально караних посягань на довкілля. На підставі узагальнення існуючих у доктрині кримінального права підходів до класифікації злочинів проти довкілля (праці В.К. Матвійчука, І.І. Митрофанова, В.О. Навроцького та ін.) і залежно від об'єкта посягання ми свого часу запропонували такий поділ злочинів, відповідальність за вчинення яких передбачена розділом VIII Особливої частини КК України:

1) злочини проти екологічної безпеки (статті 236 – 238, 253 КК України);

2) злочини, що посягають на встановлений порядок використання землі, надр, територій та об'єктів, узятих під охорону держави (статті 239 – 240, 252, 254 КК України);

3) злочини, що посягають на встановлений порядок охорони атмосферного повітря та водних ресурсів (статті 241 – 244 КК України);

4) злочини, що посягають на встановлений порядок використання рослинного і тваринного світу (статті 245 – 251 КК України)²³.

Розуміючи умовність будь-якої класифікації злочинів проти довкілля, вважаємо, що для потреб нашого посібника вищенаведена вище класифікація є цілком прийнятною, у зв'язку з чим заглиблюватись у чітко виражену теоретичну проблему класифікації злочинів проти довкілля сенсу не вбачаємо.

²³ Злочини проти довкілля: кримінально-правова характеристика : практ. пос. / за ред. О.О. Дудорова. – Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2014. – С. 86 – 93.

Розділ 2.

Юридичні підстави кримінально-правової кваліфікації незаконної порубки лісу

Не викликає сумнівів те, що кримінально-правова кваліфікація має здійснюватися за наявності відповідних підстав. У науці кримінального права розуміння підстав вказаної кваліфікації не є однорідним, у зв'язку з чим ми надалі спиратимемось на найбільш розроблену теоретичну позицію, яку запропонував В.О. Навроцький, та яка знайшла найширшу підтримку серед вітчизняних фахівців. Ключовими положеннями, які характеризують підстави кримінально-правової кваліфікації, за В.О. Навроцьким є такі:

1) підстави кримінально-правової кваліфікації – це правові явища, виходячи з яких здійснюється кримінально-правова оцінка діяння (те, що знаходиться в її основі);

2) існують фактична і юридична (нормативна) підстави кримінально-правової кваліфікації;

3) фактична підстава кваліфікації – це вчинене діяння, фактичні обставини, які підлягають правовій оцінці; вони зіставляються з правовою нормою;

4) юридичною підставою кваліфікації є кримінально-правова норма. Вона передбачає узагальнені, типові ознаки злочинного діяння. Сама ж кваліфікація полягає в зіставленні реально існуючих ознак – фактичних ознак конкретного діяння, відо-

бражених у зібраній інформації, та ознак злочину, закріплених у нормі закону;

5) підстави кримінально-правової кваліфікації поділяють на основні та додаткові. Основною юридичною підставою кваліфікації виступає правова норма, яка регламентує діяння, що піддається оцінці. Додаткові підстави кваліфікації застосовуються у випадках, коли певної норми права для кваліфікації недостатньо (у випадку застосування бланкетних норм, при безпосередній відсилці до комплексу неправових норм, використанні оціночних понять, наявності прогалин у праві тощо)²⁴.

При з'ясуванні змісту заборони, передбаченої ст. 246 КК України, виникає потреба у зверненні до низки документів (актів) правового характеру, які не належать до закону про кримінальну відповідальність, але можуть утворювати додаткову підставу кримінально-правової кваліфікації. У цих документах (актах) поряд із положеннями КК України як основної форми існування кримінального права України знаходить своє відбиття кримінально-правова норма про незаконну порубку лісу.

Проте, як слушно зазначається в літературі, додаткові підстави кримінально-правової кваліфікації можуть утворювати не лише джерела кримінального права, а й інші правові явища. Вони можуть мати як нормативний, так і ненормативний характер, бути писаними, так і неписаними; обов'язковими (нормативно-правові акти інших галузей права, акти офіційного тлумачення Конституції України та кримінального закону, рішення ЄСПЛ, правові позиції ВСУ) або факультативними (постанови Пленуму ВСУ, судова практика, доктрина кримінального права, а також норми суспільної моралі, звичаї,

²⁴ Навроцький В.О. Основи кримінально-правової кваліфікації: навч. посіб. / В.О. Навроцький. – 2-ге вид. – К. : Юрінком Інтер, 2009. – С. 45 – 51.

правові принципи, загальні уявлення про право) і виконувати різну роль у процесі кваліфікації²⁵.

Таким чином, у підрозділі 2.1 розглядатиметься кримінально-правова норма про незаконну порубку лісу, яка становить собою основну юридичну підставу кваліфікації зазначеного злочину. Відповідно, підрозділ 2.2 посібника присвячений додатковим підставам кваліфікації незаконної порубки лісу; тут йтиметься, зокрема, про нормативно-правові акти інших галузей права, до яких відсилає бланкетна диспозиція кримінально-правової норми про незаконну порубку лісу, акти тлумачення кримінального закону, судову практику тощо, тобто джерела, використання яких покликане сприяти забезпеченню безпомилкової та виваженої кваліфікації аналізованого злочину.

§ 2.1. Кримінально-правова норма про незаконну порубку лісу як основна юридична підстава кваліфікації злочину

Основною юридичною підставою кваліфікації незаконної порубки лісу є ст. 246 КК України. При цьому потрібно пам'ятати, що кримінально-правова норма про незаконну порубку лісу відображається не лише в зазначеній статті Особливої частини КК України, а й в окремих положеннях його Загальної частини. Безпосередньо при кваліфікації незаконної порубки лісу слід посилатись лише на ст. 246 КК України. Щодо статей його Загальної частини, то посилання на них у випадку кваліфікації незаконної порубки лісу є можливим лише при незакінченому злочині та при визначенні виду співучасника злочину. Решта

²⁵ Рябчинська О.П. Додаткові підстави кримінально-правової кваліфікації / О.П. Рябчинська // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. – 2014. – № 12 (т. 2). – С. 102.

норм Загальної частини КК України може і повинна братись до уваги при кваліфікації розглядуваного злочину, проте посилення на них не робиться.

Аналіз кримінально-правової норми про незаконну порубку лісу дозволяє визначити та охарактеризувати такі елементи складу цього злочину.

1. Безпосередній *об'єкт* злочину, включаючи його *предмет* у виді дерев і чагарників.

2. Дві альтернативні форми *об'єктивної сторони*, які характеризуються:

2.1) *діянням* у виді незаконної порубки дерев і чагарників; *наслідками* у виді заподіяної істотної шкоди; *причинним зв'язком* між діянням і наслідком та *місцем* вчинення злочину у виді лісів, захисних та інших лісових насаджень (матеріальний склад злочину);

2.2) *діянням* у виді незаконної порубки дерев і чагарників та *місцем* вчинення злочину у виді заповідників або територій та об'єктів ПЗФ, або інших особливо охоронюваних лісів (формальний склад злочину).

3. Фізична, осудна особа, яка досягла 16-річного віку (*суб'єкт* злочину).

4. Умисна форма вини (*суб'єктивна сторона* злочину).

Інші об'єктивні та суб'єктивні ознаки не є обов'язковими для складу розглядуваного злочину; відповідно, їхня відсутність на кваліфікацію за ст. 246 КК України впливати не повинна.

ЕЛЕМЕНТИ СКЛАДУ ЗЛОЧИНУ «НЕЗАКОННА ПОРУБКА ЛІСУ» ТА ЇХНІ ОБОВ'ЯЗКОВІ ОЗНАКИ			
Безпосередній об'єкт складу злочину		Предмет	Потерпільний
<i>основний</i>	<i>додатковий</i>		-
	<i>обов'язковий</i>	<i>факультативний</i>	
		дерева і чагарники	

установлений порядок охорони, раціонального використання і відтворення лісу як елемента навколишнього природного середовища	порядок ведення лісового господарства, відносини власності	-		
---	--	---	--	--

Перша форма об'єктивної сторони складу злочину

Су-спільно небезпечне діяння	Прич. зв'язок	Су-спільно небезпечні наслідки	Місце	Час	Обстановка	Спосіб	Знаряддя	Засоби
незаконна порубка	+	заподіяння істотної шкоди	ліс, захисні та інші лісові насадження	-	-	-	-	-
<i>Вид складу злочину за ознакою особливості законодавчої конструкції</i>					Матеріальний склад злочину			

Друга форма об'єктивної сторони складу злочину

Су-спільно небезпечне діяння	Прич. зв'язок	Су-спільно небезпечні наслідки	Місце	Час	Обстановка	Спосіб	Знаряддя	Засоби
незаконна порубка	-	-	заповідники або	-	-	-	-	-

Розділ 2
Юридичні підстави кримінально-правової
кваліфікації незаконної порубки лісу

			тери- торії та об'єк- ти ПЗФ, інші осо- бливо охо- роню вані ліси					
<i>Вид складу злочину за ознакою особливості законодавчої конструкції</i>				Формальний склад злочину				
Суб'єкт складу злочину								
<i>Загальний суб'єкт (фізична осудна особа, яка досягла 16-річного віку)</i>			<i>Загальний суб'єкт зі зниженим віком, з якого може наставати кримінальна відповідальність</i>			<i>Спеціальний суб'єкт</i>		
+			-			-		
Суб'єктивна сторона складу злочину								
<i>Форма вини</i>		<i>Мотив</i>		<i>Мета</i>		<i>Емоції</i>		
Умисел		-		-		-		

Охарактеризуємо елементи складу злочину, передбаченого ст. 246 КК України, докладніше.

Основним **безпосереднім об'єктом** цього злочину є встановлений порядок охорони, раціонального використання і відтворення лісу як елемента навколишнього природного середовища. Поняття лісу, як вже зазначалось, закріплено в ст. 1 ЛК. Цей природний ресурс має цінність через вплив на клімат, атмосферу, виконання ґрунтозахисних, водоохоронних та інших екологічних функцій, а також завдяки своїй ролі в оздоровленні, відпочинку, забезпеченні культурних та естетичних потреб суспільства.

Водночас ліс має економічну значущість – він покликаний задовольняти потреби людини в деревині та іншій лісовій про-

дукції. У зв'язку з цим обов'язковим **додатковим об'єктом**²⁶ незаконної порубки лісу є підстави визнавати порядок ведення лісового господарства (навіть при тому, що згідно з ч. 1 ст. 4 ГК лісові відносини не входять до предмета регулювання ГК). Невипадково в юридичній літературі зазначається, що самовільна рубка дерев, як і більшість інших лісопорушень, одночасно завдає шкоди лісовому біогеоценозу і лісовому господарству як галузі економіки²⁷.

На відміну від положень попереднього КК України, який визнавав ліс не лише природним ресурсом, а і майном (відповідно, ст. 89 і ст. 90 КК України 1960 р.), чинний КК усуває таку суперечність, характеризуючи ліс передусім як різновид природних ресурсів²⁸. Разом з тим оскільки ліси в Україні не є «нічийними» через їхнє перебування в державній, комунальній або приватній власності, обов'язковим **додатковим об'єктом** незаконної порубки лісу вважаємо і відносини власності.

Предметом злочину, передбаченого ст. 246 КК України, є дерева і чагарники, які ростуть у лісах, захисних та інших лісових насадженнях, у заповідниках або на територіях та об'єктах ПЗФ.

Дерева – це багаторічні рослини з чітко вираженим твер-

²⁶ Додатковим безпосереднім об'єктом злочину є ті відносини, яким поряд з основним об'єктом завдається шкода (виникає загроза заподіяння шкоди). Це відносини, які, заслуговуючи на самостійну кримінально-правову охорону, перебувають у площині іншого родового об'єкта і заподіяння шкоди яким свідчить про більшу суспільну небезпеку вчиненого. Додатковий безпосередній об'єкт може бути двох видів: додатковий обов'язковий об'єкт – це такий об'єкт, що в певному складі злочину страждає завжди, у будь-якому випадку вчинення певного злочину; додатковий факультативний об'єкт – це такий об'єкт, який при вчиненні певного злочину може існувати поряд з основним, а може бути відсутнім.

²⁷ Завгородня В.М. Майнова відповідальність за порушення лісового законодавства : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06 / Завгородня Владислава Миколаївна. – К., 2003. – С. 64.

²⁸ Сасов О.А. Кримінально-правова охорона лісу : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / О.А. Сасов. – К., 2002. – С. 1.

дим стовбуром з гілками, які утворюють крону. Дереву відіграють головну роль у формуванні лісових біоценозів, становлять основу ландшафту в лісових зонах.

Чагарниками визнаються багаторічні рослини, які в дорослому стані не мають головного стовбура (стебло чітко виражене лише в перший рік життя), із деревоподібними гілками, які починають рости з поверхні ґрунту. Чагарники є невід'ємним компонентом лісу, а інколи утворюють і сам ліс (ліщинові ліси, гаї тощо). Вони мають такі ж корисні властивості і благотворно впливають на життя людей, як і дерева.

За ст. 246 КК України слід кваліфікувати посягання на сиророслі (живі) дерева і чагарники, які знаходяться на пні (не відділені від кореня), у т. ч. незаконну порубку сіянців, саджанців, підліску.

З питання, чи слід визнавати розглядуваним злочином незаконну порубку *сухостійного лісу*, в юридичній літературі і на практиці єдиний підхід не склався (докладніше про це див. підрозділ 3.1 посібника).

З об'єктивної сторони злочин, передбачений ст. 246 КК України, характеризується *діянням* у таких формах: 1) незаконна порубка дерев або чагарників у лісах, захисних та інших лісових насадженнях, що заподіяло істотну шкоду (матеріальний склад злочину); 2) вчинення таких дій у заповідниках або на територіях та об'єктах ПЗФ, або в інших особливо охоронюваних лісах (істотна шкода в цьому разі не є обов'язковою ознакою складу злочину, за конструкцією останній є формальним).

Істотна шкода як суспільно небезпечний наслідок незаконної порубки лісу є юридично невизначеним (оціночним) поняттям. Установлення відповідної ознаки здійснюється із застосуванням комплексного підходу, який має враховувати кількісні і вартісні критерії, а так само інші обставини (див. підрозділ 3.2 посібника).

Місцем вчинення злочину, передбаченого ст. 246 КК України, в першій формі його об'єктивної сторони є ліс, захисні та інші лісові насадження.

За своїм екологічним і соціально-економічним значенням і залежно від виконуваних ними функцій ліси України поділяються на: 1) захисні; 2) рекреаційно-оздоровчі; 3) ліси природоохоронного, наукового, історично-культурного призначення; 4) експлуатаційні ліси (ст. 39 ЛК).

Крім наведеного в передмові посібника легального визначення лісу (ст. 1 ЛК), існують і доктринальні визначення цього поняття. Наведемо деякі з них.

Так, лісом інколи пропонується визнавати об'єднаний єдиним рухом природних процесів комплекс деревинної, чагарникової, трав'янистої рослинності, відповідних їм ґрунту, клімату, тваринного світу, де основне місце належить деревостанам, що уособлює екологічну систему (лісовий біогеоценоз), здійснює сприятливий вплив на життя людського суспільства і задовольняє різноманітні потреби людей²⁹.

Ліс – це елемент географічного ландшафту, який складається з сукупності землі, дерев, що мають домінуюче положення, чагарників, тварин, мікроорганізмів та інших природних компонентів, що у своєму розвитку біологічно взаємопов'язані, впливають один на одного і на довкілля³⁰.

Ліс визначається також як складний компонент географічного середовища, сукупність деревних рослин, різноманітної флори й фауни, що створюють стійкий біогеоценоз, площею не менше 0,1 га, пануючий ярус якого утворений деревами і чагарниками одного чи декількох видів та у своєму розвитку виробляє органічну масу, які взаємопов'язані між собою і впливають один на одного і на навколишнє середовище³¹.

²⁹ Басаев Д.В. Охрана лесов: уголовно-правовые и криминологические аспекты (по материалам Республики Бурятия) : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Басаев Даниил Валерианович. – СПб., 2004. – С. 83.

³⁰ Марфіна Н.В. Адміністративна відповідальність за порушення лісового законодавства : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Марфіна Наталя В'ячеславівна. – К., 2007. – С. 21.

³¹ Сасов О. В. Кримінально-правова охорона лісу : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Сасов Олександр Володимирович. – К., 2002. – С. 80.

Згідно зі ст. 4 ЛК до лісового фонду³² належать лісові ділянки, зокрема, захисні насадження лінійного типу, площею не менше 0,1 га. Це, наприклад, однорядні алеї вздовж доріг площею не менше 0,1 га. Виходить, що поняття лісового фонду є ширшим, ніж поняття «ліс».

Водночас ЛК встановлено, що до лісового фонду не належать: зелені насадження в межах населених пунктів (парки, сади, сквери, бульвари тощо), які не віднесені в установленому порядку до лісів; окремі дерева і групи дерев, чагарники на сільськогосподарських угіддях, присадибних, дачних і садових ділянках.

В абз. 4 п. 9 постанови Пленуму ВСУ від 10 грудня 2010 р. № 17 «Про судову практику у справах про злочини та інші правопорушення проти довкілля» роз'яснюється, що порубка дерев і чагарників на територіях, не віднесених до лісового фонду, не тягне відповідальності за ст. 246 КК України. За наявності підстав такі дії можуть бути кваліфіковані за іншими статтями КК України (як крадіжка, самоправство тощо)³³. Докладніше про це див. підрозділ 4.1 посібника.

Захисні насадження зазвичай становлять штучно створені посадкою або посівом насадження для захисту угідь, ґрунтів, водоймищ, доріг, населених пунктів від несприятливих природ-

³² Виявляється, що поняття лісового фонду є винаходом радянської юридичної науки. У країнах із ринковою економікою воно не використовується; пострадянські країни, які ввійшли до складу ЄС, виключили це поняття зі свого законодавства (див.: Екологічне право. Особлива частина : навч. посібник / О.М. Шуміло, І.В. Бригадир, В.А. Зуєв та ін. – Х. : ХНУВС, 2014. – С. 123).

³³ Тому занадто категоричним і загалом неточним є твердження розробників законопроекту «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення відповідальності за порушення лісового законодавства та охорони зелених насаджень» (реєстр. № 5504 від 8 грудня 2016 р.), наведене в Пояснювальній записці до нього, про те, що «законодавством не закріплена кримінально-правова охорона зелених насаджень у населених пунктах, жодної відповідальності не передбачено за вирубку дерев, які не віднесені до лісового фонду» (див. Додатки).

них чинників. Лісові насадження – це захисні та інші штучні насадження дерев і чагарників, які в сукупності набувають корисних властивостей дикоростучих лісів. До лісових насаджень відносять: ліси населених пунктів, лісопаркові частини лісів зелених зон, державні лісові захисні смуги, полезахисні лісові смуги, а також захисні лісові насадження на смугах відводу каналів, залізниць і автомобільних доріг³⁴.

До речі, з урахуванням того, що незаконна порубка, яка утворює склад аналізованого злочину, може здійснюватися не лише в лісах, а й в інших місцях, охоплених поняттям лісового фонду, не зовсім прийнятною вважаємо пропозицію В.К. Матвійчука викласти назву ст. 246 КК України в такій редакції: «Незаконна порубка дерев і чагарників у лісах»³⁵. Водночас ми усвідомлюємо умовність назви чинної редакції цієї статті КК України і, відповідно, доцільність її уточнення (адже порубці піддається не ліс як певний природний ресурс, а відповідні дерева і чагарники). До слова, в ст. 65 КУпАП використовується більш вдалий зворот – «незаконна порубка... дерев і чагарників».

Місцем вчинення незаконної порубки лісу в другій формі об'єктивної сторони цього злочину є заповідники або території та об'єкти ПЗФ, а також інші особливо охоронювані ліси.

Як бачимо, кваліфікація посягання за ст. 246 КК України

³⁴ Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : 2 т. / за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна. – Т. 2 : Особлива частина. – Х. : Право, 2013. – С. 439.

Із положень лісового законодавства випливає, що поняттям лісу охоплюються захисні та інші лісові насадження. У зв'язку з цим П.В. Мельник критикує законодавця, який, диференціюючи в ст. 246 КК України ліси і захисні та інші лісові насадження, суперечить тим саме нормам лісового законодавства (див.: Мельник П.В. Правова охорона лісів Карпатського регіону України : дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.06 / Мельник Петро Васильович. – Івано-Франківськ, 2002. – С. 157 – 158).

³⁵ Матвійчук В.К. Теоретичні та прикладні проблеми кримінально-правової охорони навколишнього природного середовища : монографія / В.К. Матвійчук. – К. : Національна академія управління, 2011. – С. 147.

передусім залежить від категорії захищеності лісу³⁶ та інших об'єктів, де здійснюється порубка. Незаконна порубка в лісах, захисних та інших лісових насадженнях утворює склад розглядуваного злочину лише тоді, коли це заподіяло істотну шкоду. Водночас вчинення таких дій у заповідниках або на територіях та об'єктах ПЗФ, а так само в інших особливо охоронюваних лісах є вже достатньою підставою для кваліфікації діяння за ст. 246 КК України: істотна шкода в такому випадку не є обов'язковою ознакою об'єктивної сторони складу цього злочину.

Суб'єкт злочину, передбаченого ст. 246 КК України, – загальний. Йдеться про фізичну (ч. 1 ст. 18 КК України), осудну (ч. 1 ст. 18, ст. 19 КК України) особу, яка досягла віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, а саме 16 років (ч. 1 ст. 18, ст. 22 КК України)³⁷.

Щодо кримінально-правової оцінки дій службової особи, яка використовує для вчинення незаконної порубки лісу своє службове становище, див. підрозділ 3.3 посібника.

Суб'єктивна сторона незаконної порубки лісу в першій

³⁶ Тут не буде зайвим зазначити, що вітчизняні фахівці ставлять питання про скасування архаїчної, започаткованої в колишньому СРСР і невластивої українському лісівництву системи поділу лісів на категорії різної захищеності (див.: Фурдичко О. Реформа лісової галузі – справа всенародна / О. Фурдичко // Урядовий кур'єр. – 28 лютого 2017 р. – № 38). Зрозуміло, що у випадку реалізації вказаної ідеї в регулятивному законодавстві досліджувана кримінально-правова заборона повинна зазнати змін, що зайвий раз підтверджує бланкетний характер її диспозиції.

³⁷ Понижувати вік, з якого може наставати кримінальна відповідальність за злочини проти довкілля, включаючи незаконну порубку лісу, до 14 років недоцільно (див.: Митрофанов І.І. Суб'єкт злочинів проти довкілля: окремі аспекти / І.І. Митрофанов // Вісник Кримінологічної асоціації України. – 2015. – № 2. – С. 122 – 123; Травина І.Г. Уголовно-правовые и криминологические проблемы борьбы с незаконной рубкой лесных насаждений : монография // И.Г. Травина, В.Д. Ларичев. – М. : ВНИИ МВД России, 2008. – С. 97).

формі об'єктивної сторони злочину характеризується умислом – як прямим, так і непрямим: особа усвідомлює, що здійснює порубку лісу з порушенням встановленого порядку, і бажає або свідомо припускає настання істотної шкоди. Суб'єктивна сторона незаконної порубки лісу в заповідниках або на територіях та об'єктах ПЗФ, або в інших особливо охоронюваних лісах характеризується прямим умислом: особа усвідомлює суспільно небезпечний характер вчинюваної ним порубки лісу, відповідний статус об'єкта, де вона відбувається, і бажає її вчинити. Висновок про наявність саме умисної форми вини при незаконній порубці лісу впливає із законодавчого формулювання, що містить описання об'єктивної сторони суспільно небезпечного діяння, передбаченого ст. 246 КК України.

Мотиви незаконної порубки лісу в ст. 246 КК України не конкретизовані і можуть бути різними (корисливі спонукання, помста, хуліганство, заздрість тощо).

Про суб'єктивну сторону досліджуваного злочину докладніше див. підрозділ 3.4 посібника.

§ 2.2 Додаткові юридичні підстави кримінально-правової кваліфікації незаконної порубки лісу

I. Конституція України

Первинне та основоположне значення для кримінального права має конституційне право, взаємозв'язок з яким відрізняється від інших видів міжгалузевих зв'язків. Зв'язок вказаних галузей права має ієрархічний характер. Ураховуючи пріоритетну роль конституційних норм у регулюванні суспільних відносин, кримінальне право має формуватися на основі Конституції України та з урахуванням інших конституційних законів. Положення Конституції України мають конкретизуватися, деталізуватися і розвиватися в кримінальному законі. Тому кримінально-правові норми не можуть суперечити конституційно-правовим.

При виникненні між ними колізій підлягають застосуванню норми конституційного законодавства.

Конституція України має найвищу юридичну силу, а її норми є нормами прямої дії. Сказане передбачає, що у сфері кримінально-правових відносин правозастосовувач може спиратися безпосередньо на норму Конституції України. Так, згідно з позицією, викладеною в постанові Пленуму ВСУ від 1 листопада 1996 р. № 9 «Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя», судам рекомендується безпосередньо застосовувати Конституцію у разі: 1) коли зі змісту норм Конституції не випливає необхідність додаткової регламентації її положень законом; 2) коли закон, який був чинним до введення в дію Конституції чи прийнятий після цього, суперечить їй; 3) коли правовідносини, що розглядаються судом, законом України не врегульовано, а нормативно-правовий акт, прийнятий ВРУ або Радою міністрів АРК, суперечить Конституції України; 4) коли укази Президента України, які внаслідок їх нормативно-правового характеру підлягають застосуванню судами при вирішенні конкретних судових справ, суперечать Конституції України.

Конституція України не входять до системи кримінального законодавства, але окремі її положення можуть бути визнані джерелом (формою) кримінального права. Про деякі конституційно-правові положення, які, серед іншого, зумовили криміналізацію незаконної порубки лісу, уже йшлося на сторінках цього посібника. Конституційні норми можуть також виконувати роль формального джерела кримінального права при виявленні прогалин у праві або за наявності в суду сумнівів щодо конституційності того або іншого положення кримінального закону³⁸.

Через те, що Основний Закон містить норми прямої дії, вони можуть безпосередньо застосовуватися в процесі реалізації кримінально-правових відносин – за наявності прогалини в За-

³⁸ Кузембаєв О.С. Конституція України і джерела кримінального права України / О.С. Кузембаєв // Актуальні проблеми держави і права. – 2011. – Вип. 60. – С. 53.

гальній частині кримінального закону або колізії норм Конституції України і КК України.

При кваліфікації незаконної порубки лісу має враховуватись конституційне положення про поблажливе ставлення до особи, діяння якої одержує правову оцінку. Так, ч. 3 ст. 62 Конституції України встановлює, що обвинувачення не може ґрунтуватися на припущеннях, а всі сумніви щодо доведеності вини особи мають тлумачитись на її користь. Зазначене правило цілком може бути поширене і на кримінально-правову кваліфікацію, передбачаючи, що всі спірні питання, які виникають при цьому, мають вирішуватись на користь особи, діяння якої кваліфікується³⁹.

Проаналізовані нами рішення судів щодо застосування ст. 246 КК України демонструють, що використання Конституції України для потреб кримінально-правової кваліфікації інколи

³⁹ Усталене останнім часом у кримінально-правовій доктрині (П.П. Андрушко, Л.П. Брич, А.А. Музика, В.О. Навроцький та ін.) правило кваліфікації «усі сумніви – на користь особи, діяння якої кваліфікується» своїм підґрунтям, крім відповідної правової позиції ЄСПЛ, має складову презумпції невинуватості, закріпленої в ст. 63 Конституції України. Існує, щоправда, точка зору (І.А. Клепицький), згідно з якою конституційний імператив «усі сумніви щодо доведеності особи, які неможливо усунути, повинні тлумачитись на її користь» є процесуальним, а тому діє лише в доказовій сфері і стосується вирішення питань факту, а не права. У зв'язку зі сказаним бажано включити в КК України норму, подібну до ч. 3 ст. 63 Конституції України, яка б дозволяла враховувати специфіку вирішення питань матеріального права у випадках неоднозначності положень не лише КК України, а і регулятивного законодавства, до норм якого відсилають бланкетні диспозиції статей КК. На наш погляд, пропонується новела мала б становити собою прояв (аспект) одного з правових принципів (скоріш за все, справедливості), які (зокрема, за прикладом КПК України) повинні врешті-решт знайти відображення в тексті КК України.

Правові позиції ЄСПЛ з приводу розуміння правила *nulla poena sine lege* не залишають сумнівів у тому, що в разі колізії кримінально-правової та адміністративно-правової норми пріоритет у застосуванні має остання (див.: Брич Л.П. Теорія розмежування складів злочинів : монографія / Л.П. Брич. – Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2013. – С. 201).

здійснюється для обґрунтування незаконності здійсненої порубки лісу. *Наприклад, у вироку Тростянецького районного суду Вінницької області зазначається, що особа незаконно – всупереч ст. 66 Конституції України, яка зобов'язує кожного не заподіювати шкоду природі, – зрізала шість живорослих дерев породи «вільха»⁴⁰.*

II. Міжнародно-правові акти

Кримінальне право України, будучи заснованим на загально-визнаних нормах і принципах міжнародного права, має своїм джерелом чинні міжнародно-правові договори, згода на обов'язковість яких надана ВРУ. Відповідно до ст. 9 Конституції України такі договори складають частину національного законодавства України.

У контексті проблематики кримінально-правової характеристики незаконної порубки лісу передусім звертають на себе увагу Рамкова конвенція про охорону та сталий розвиток Карпат (ратифікована Законом України від 7 квітня 2004 р. «Про ратифікацію Рамкової конвенції про охорону та сталий розвиток Карпат») і Протокол про стале управління лісами до Рамкової конвенції про охорону та сталий розвиток Карпат (ратифікований Законом України від 16 жовтня 2012 р. «Про ратифікацію Протоколу про стале управління лісами до Рамкової конвенції про охорону та сталий розвиток Карпат»).

Варто, однак, зазначити, що можливості застосування зазначених та інших міжнародно-правових актів як додаткових юридичних підстав кримінально-правової кваліфікації незаконної порубки лісу є вкрай обмеженими. Їхня практична цінність у цьому плані може полягати лише в сприянні вирішенню універсальних кримінально-правових питань (на кшталт

⁴⁰ Справа № 147/421/15-к, розглянута Тростянецьким районним судом Вінницької області 29 травня 2015 р. [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/44486472>.

визначенням меж, цілей і принципів кримінально-правового реагування на злочинність і злочинців, умов відповідальності за злочини, системи покарань, вихідних положень, умов і меж їхнього застосування тощо) або в розкритті змісту низки оціночних понять, які використовує КК України (зокрема, для позначення суспільно небезпечних наслідків у складі незаконної порубки лісу).

У ч. 1 ст. 3 КК України йдеться про те, що законодавство України про кримінальну відповідальність ґрунтується на загальноновизнаних принципах і нормах міжнародного права. Згідно з ч. 5 ст. 3 КК України закони України про кримінальну відповідальність повинні відповідати положенням, що містять чинні міжнародні договори, згоду на обов'язковість яких надано ВРУ. Звідси випливає, що притягнення особи до кримінальної відповідальності може бути здійснене тільки на підставі норм, закріплених КК України.

Наслідком підписання та ратифікації Україною міжнародних угод, які стосуються питань кримінального права, зазвичай стає внесення відповідних змін до КК України. Відбувається або включення тексту приписів міжнародного права у формулу кримінально-правової норми, або створення на підставі таких приписів оригінального тексту кримінально-правової норми. У зазначений спосіб здійснюється імплементація міжнародно-правових норм у вітчизняні законодавчі акти. Займаючись трансформацією норм міжнародного кримінального права у вітчизняні кримінально-правові норми, доцільно рухатись традиційним шляхом, а саме відтворювати засобами національної законодавчої техніки норми міжнародних договорів. Конкретні ж невідповідності між КК України і міжнародними нормативно-правовими актами варто усувати шляхом внесення відповідних змін і доповнень до Кримінального кодексу. Міжнародно-правові акти, навіть встановлюючи конкретні за-

борони, санкцій не передбачають, що унеможливило їхнє безпосереднє застосування⁴¹.

III. Нормативно-правові акти регулятивного законодавства

Кримінально-правова норма про незаконну порубку лісу, як і переважна більшість норм розділу VIII Особливої частини КК України, містить бланкетну диспозицію. Її застосування передбачає звернення до норм інших галузей законодавства, які конкретизують названі або частково описані в КК України ознаки складів злочинів. При кваліфікації злочинів, передбачених статтями із бланкетними диспозиціями, повинні встановлюватись ознаки, які містяться не лише у кримінальному законі, а і в інших нормативних актах, нормативно-правових договорах, правових звичаях; за обов'язковістю встановлення ці ознаки є однаковими. Пов'язані з бланкетними диспозиціями норм КК України акти іншого (регулятивного) законодавства не є складовою (джерелом) кримінального законодавства. Чинний КК України не містить положення про визнання джерелом кримінального законодавства України інших нормативних актів, які безпосередньо не згадуються в кримінальному законі, але враховуються в нормах із бланкетними диспозиціями.

Специфіка бланкетного способу викладення диспозицій норм КК України справедливо вбачається в описанні елементів складу злочину за допомогою узагальнюючих ознак та ознак-понять, які є «закодованими» (їхній зміст логічно не впливає із диспозиції кримінально-правової норми), а тому для з'ясу-

⁴¹ Докладніше про міжнародний договір України як джерело вітчизняного кримінального права див.: Дудоров О.О. Протидія відмиванню «брудного» майна: європейські стандарти та Кримінальний кодекс України: монографія / О.О. Дудоров, Т.М. Тертиченко. – К.: Ваіте, 2015. – С. 73 – 103.

вання потребують звернення до пов'язаних із кримінальним інших галузей законодавства⁴².

У Рішенні від 19 квітня 2000 року № 6-рп/2000 у справі за конституційним поданням 46 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення положень статті 58 Конституції України, статей 6, 81 Кримінального кодексу України (справа про зворотню дію кримінального закону в часі) КСУ зазначив, що бланкетна диспозиція кримінально-правової норми лише називає або описує злочин, а для повного визначення його ознак відсилає до інших галузей права. Стверджується, що бланкетна диспозиція кримінально-правової норми має загальний і конкретизований зміст. Загальний зміст бланкетної диспозиції передається словесно-документною формою відповідної статті Особливої частини КК України, а конкретизований зміст бланкетної диспозиції передбачає певну деталізацію відповідних положень інших нормативно-правових актів, що наповнює кримінально-правову норму більш конкретним змістом⁴³.

На особливості кваліфікації злочинів проти довкілля, передбачених статтями КК України із бланкетними диспозиціями, звернув увагу і ВСУ: у п. 2 постанови Пленуму від 10 грудня 2004 р. № 17 «Про судову практику у справах про злочини та інші правопорушення проти довкілля» роз'яснюється, що судам слід ретельно з'ясовувати, яким саме законодавством регулюються правовідносини, пов'язані з використанням та охороною відповідного природного ресурсу (землі, надр, вод, атмосферного повітря, рослинного і тваринного світу тощо). Показово, що Г.З. Яремко відносить розділ VIII Особливої частини КК України до таких, що містять найбільшу кількість статей із бланкетними диспозиціями. Науковець також виокремлює оз-

⁴² Шишко И.В. Экономические правонарушения: вопросы юридической оценки и ответственности / И.В. Шишко. - СПб.: Юридический центр Пресс, 2004. - С. 54 - 63.

⁴³ Вісник Конституційного Суду України. - 2000. - № 2. - С. 29 - 34.

наки складів злочинів проти довкілля, з'ясування яких потребує звернення до положень інших галузей права⁴⁴.

Необхідність звернення під час кваліфікації злочинів до інших нормативних актів, які не є кримінальним законом, але на які треба посилатись для повного розкриття (конкретизації) змісту складу злочину, закладена законодавцем заздалегідь, уже під час ухвалення кримінально-правової норми, що має бланкетну диспозицію. Водночас правий В.І. Борисов, на думку якого акти та норми, що конкретизують зміст відповідних диспозицій, можуть бути видані до набрання чинності законом про кримінальну відповідальність, які містить бланкетну диспозицію, одночасно з ним або після його видання; вони можуть змінюватися, але норма закону про кримінальну відповідальність, яка має бланкетну диспозицію, при цьому залишається без змін⁴⁵.

Має рацію Г.С. Поліщук, стверджуючи, що бланкетний характер кримінально-правових норм про екологічні злочини істотно ускладнює працівникам правозастосовних органів їхнє застосування на практиці. Автор підкреслює, що в статтях розділу «Злочини проти довкілля» посилення зроблені не на конкретні закони чи інші нормативно-правові акти, а на цілі правові інститути, які складаються із сукупності норм екологічного характеру, установлених у різних природоохоронних законах чи нормативно-правових актах. Таке становище покладає на практичного працівника обов'язок: знати всі норми, що утворюють зазначений правовий інститут; проаналізувати ці норми як окремо, так і в їхній сукупності; уміти відшукати

⁴⁴ Яремко Г.З. Бланкетні диспозиції в статтях Особливої частини Кримінального кодексу України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Бланкетність Галина Зіновіївна. - Львів, 2010. - С. 11, 13, 29 - 36, 71, 152 - 156, 196.

⁴⁵ Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / В.І. Борисов, В.Я. Тацій, В.І. Тютюгін, та ін. ; за ред. В.Я. Тація, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна. - 5-ге вид., переробл. і допов. - Х. : Право, 2015. - С. 39.

ті норми, порушення яких містить ознаки відповідного злочину. Нормативно-правові акти екологічного характеру, на які зроблено посилання в бланкетних диспозиціях статей вказаного розділу КК України, досить нестабільні, оскільки законодавець та органи виконавчої влади нерідко вносять до них зміни та доповнення⁴⁶.

Отже, для встановлення відповідних ознак складів злочинів проти довкілля (включаючи незаконну порубку лісу) необхідно звертатись до положень певних нормативно-правових актів у галузі охорони довкілля, які не є кримінальним законом. При цьому можна встановити таку схему конкретизації бланкетних ознак складу незаконної порубки лісу, яка здебільшого є типовою для кримінально-правових норм про злочини проти довкілля: диспозиція норми розділу VIII Особливої частини КК України (в нашому випадку ст. 246 КК України) – спеціальний закон екологічного спрямування – підзаконний акт органу виконавчої влади, прийнятий на виконання положень такого спеціального закону.

З об'єктивної сторони злочин, передбачений ст. 246 КК, полягає передусім у незаконній порубці дерев і чагарників. Тобто не будь-яка порубка лісу здатна потягнути за собою кримінальну відповідальність, а лише та, яка вчинена *незаконно*. Пленум ВСУ з цього приводу роз'яснив, що кримінальна відповідальність за незаконну порубку лісу може наставати тільки у випадках, коли порубка лісу здійснювалася з *порушенням нормативних актів, які регулюють порядок порубки дерев і чагарників, у лісах, захисних та інших лісових насадженнях (якщо при цьому заподіяно істотну шкоду), або в заповідниках чи на*

⁴⁶ Поліщук Г. Кримінально-правова характеристика злочинів проти довкілля / Г. Поліщук // Право України. – 2003. – № 3. – С. 80 – 81; Поліщук Г.С. Кримінологічна характеристика та запобігання злочинам проти довкілля (за матеріалами причорноморського регіону України): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. / Поліщук Геннадій Сергійович. – К., 2006. – С. 37 – 38.

територіях та об'єктах ПЗФ або в інших особливо охоронюваних лісах (абз. 1 п. 9 постанови від 10 грудня 2004 р. № 17 «Про судову практику у справах про злочини та інші правопорушення проти довкілля»).

Беручи до уваги бланкетний характер диспозиції ст. 246 КК України, у кожному випадку її застосування потрібно з'ясувати, положення яких нормативно-правових актів у сфері регулювання лісових правовідносин були порушені особою, а також робити посилання на них. Конкретизуємо, що з'ясування змісту диспозиції ст. 246 КК України потребує звернення до положень низки актів природоохоронного законодавства, серед яких варто назвати такі:

ЛК, прийнятий 21 січня 1994 р. (у редакції Закону України від 8 лютого 2006 р.), із подальшими змінами – основний нормативно-правовий акт, який регулює лісові правовідносини в Україні.

ЗК, прийнятий 25 жовтня 2001 р., з подальшими змінами (у частині регулювання відносин, пов'язаних з обігом земель лісгосподарського призначення).

Закон України від 10 лютого 2000 р. «Про мораторій на проведення суцільних рубок на гірських схилах в ялицево-букових лісах Карпатського регіону».

Закон України від 2 грудня 2010 р. «Про мораторій на видалення зелених насаджень на окремих об'єктах благоустрою зеленого господарства м. Києва»⁴⁷.

Указ Президента України від 4 листопада 2008 р. «Про деякі заходи щодо збереження та відтворення лісів і зелених насаджень».

Постанова КМУ «Про затвердження такс для обчислення розміру шкоди, заподіяної лісу» від 23 липня 2008 р. № 665.

⁴⁷ Зазначений Закон, серед іншого, запроваджує поняття лісу населеного пункту – це лісовий масив або ділянка лісу, розташовані в межах населеного пункту.

Постанова КМУ «Про затвердження такс для обчислення розміру шкоди, заподіяної порушенням законодавства про природно-заповідний фонд» від 24 липня 2013 р. № 541.

Санітарні правила в лісах України, затверджені постановою КМУ від 27 липня 1995 р. № 555 (у редакції постанови КМУ від 26 жовтня 2016 р. № 756).

Порядок заготівлі другорядних лісових матеріалів і здійснення побічних лісових користувань в лісах України, затверджений постановою КМУ від 23 квітня 1996 р. № 449.

Правила відтворення лісів, затверджені постановою КМУ від 1 березня 2007 р. № 303.

Правила поліпшення якісного складу лісів, затверджені постановою КМУ від 12 травня 2007 р. № 724.

Порядок поділу лісів на категорії та виділення особливо захисних лісових ділянок, затверджений постановою КМУ від 16 травня 2007 р. № 733.

Порядок спеціального використання лісових ресурсів і Порядок видачі спеціальних дозволів на використання лісових ресурсів, затверджені постановою КМУ від 23 травня 2007 р. № 761.

Правила рубок головного користування в гірських лісах Карпат, затверджені постановою КМУ від 22 жовтня 2008 р. № 929.

Положення про державну лісову охорону, затверджене постановою КМУ від 16 вересня 2009 р. № 976.

Інструкція про порядок погодження та затвердження розрахункових лісосік, затверджена наказом МОНПС України від 5 лютого 2007 р. № 38.

Правила рубок головного користування, затверджені наказом Держлісгоспу України від 23 грудня 2009 р. № 364.

Інструкція з проектування, технічного приймання, обліку та оцінки якості лісокультурних об'єктів, затверджена наказом Держлісгоспу України від 19 серпня 2010 р. № 260.

Зазначені та інші нормативно-правові акти, які регулюють сферу лісових правовідносин, дозволяють, зокрема, вирішувати

питання про законність або незаконність здійсненої порубки лісу. Крім цього, слід мати на увазі, що, хоч зазначені акти не є складовою кримінального законодавства, у разі зміни чи скасування певних їхніх положень може фактично відбутися криміналізація або декриміналізація того чи іншого діяння⁴⁸.

IV. Судова практика

Під практикою, яка складається в ході кримінально-правової кваліфікації, не слід розуміти індивідуальні рішення в конкретних справах. Практика – це позиція, яка формується продовж більш-менш тривалого часу і відзначається стабільністю; це – положення, якими в типових ситуаціях керується більшість працівників правоохоронних органів та суддів⁴⁹. Тобто йдеться про усталений досвід, сприйняття та аналіз якого створює добре підґрунтя як для формування аргументованих позицій з питань кваліфікації злочинів, так і нерідко є передумовою для удосконалення законодавства та подальшої практики правозастосування.

Положення правозастосовної практики, які можуть враховуватись при здійсненні кримінально-правової кваліфікації незаконної порубки лісу, здатні набувати таких форм:

а) правові позиції ВСУ (висновок ВСУ щодо застосування певної норми права, ухвалений за результатами розгляду справи з підстав, передбачених п. 1 і п. 2 ч. 1 ст. 445 КПК України);

б) узагальнення практики розгляду кримінальних проваджень з тих чи інших категорій злочинів, здійснене судами апеляційної та касаційної інстанцій;

⁴⁸ Докладніше про це див.: Дудоров О.О. Бланкетність і зворотна сила кримінального закону / О.О. Дудоров // Юридичний науковий електронний журнал. – 2015. – № 5. – С. 175 – 180.

⁴⁹ Навроцький В.О. Основи кримінально-правової кваліфікації: навч. посіб. / В.О. Навроцький. – 2-ге вид. – К.: Юрінком Інтер, 2009. – С. 66 – 67.

в) листи, роз'яснення, методичні вказівки щодо кваліфікації окремих категорій злочинів, які надходять від вищих судових інстанцій, Генеральної прокуратури України, Національної поліції тощо.

Так, згідно зі ст. 27 і ст. 32 Закону України від 2 червня 2016 р. «Про судоустрій і статус суддів» апеляційний та вищі спеціалізовані суди (Вищий суд з питань інтелектуальної власності та Вищий антикорупційний суд) аналізують судову статистику, вивчають й узагальнюють судову практику і на цій основі надають судам нижчого рівня методичну допомогу в застосуванні законодавства з метою однакового застосування норм Конституції і законів України. Відповідно до п. 6 ч. 2 ст. 36 згаданого Закону Верховний Суд має своїм завданням забезпечувати однакове застосування норм права судами різних спеціалізацій.

У ст. 458 КПК України визначено, що обов'язковими для всіх суб'єктів владних повноважень, які застосовують у своїй діяльності відповідну норму закону, та для всіх судів України є висновки ВСУ, викладені в його ухвалях, у випадках, коли ВСУ встановить, що судові рішення у справі, яка переглядається з підстави неоднакового застосування судом касаційної інстанції одних і тих самих норм закону про кримінальну відповідальність, у подібних правовідносинах (крім питань призначення покарання, звільнення від покарання та від кримінальної відповідальності), що потягло ухвалення різних за змістом судових рішень (п. 1 ч. 1 ст. 445 КПК України).

На сьогодні ВСУ, діючи в межах повноважень, визначених ст. 458 КПК України, не формулював правових позицій щодо кваліфікації незаконної порубки лісу. Разом з тим деякі з позицій ВСУ можуть враховуватись в аспекті вирішення кримінально-правових питань загального характеру. Зокрема, йдеться про правила встановлення малозначності діяння в контексті положень ч. 2 ст. 11 КК України, відображені в постанові ВСУ від

24 грудня 2015 р., ухваленій у справі № 5-221кx15⁵⁰. Вказані правила цілком можуть стати в нагоді при вирішенні питання про оцінку незаконної порубки лісу як малозначного діяння.

Поділяємо висловлену в літературі позицію, згідно з якою, з одного боку, вагомі правові позиції зазвичай містять акти вищих судових органів (наприклад, КСУ або ВСУ), а, з іншого, – у деяких випадках вони можуть формулюватися й судами нижчих інстанцій, зокрема, у виді усталеної судової практики чи переконливого в силу своєї аргументованості (але не обов'язкового) прецеденту⁵¹. У посібнику ми спробуємо концентрувати увагу на таких судових рішеннях, ухвалених судами різних інстанцій, які, з огляду на належне обґрунтування, покладене в їхню основу, можна було б *de facto* розглядати як прецедентні.

V. Рішення ЄСПЛ

Згідно зі ст. 2 Закону України від 23 лютого 2006 р. «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» рішення ЄСПЛ є обов'язковими для виконання Україною. Останнім часом усе більше правозастосовувачів використовують практику ЄСПЛ для обґрунтування прийнятих рішень у процесі кримінально-правової кваліфікації.

При здійсненні кримінально-правової оцінки незаконної порубки лісу (зокрема, у частині визначення істотної шкоди) можливим є врахування правової позиції ЄСПЛ з питання про чіткість, зрозумілість і однозначність правової норми. У рішенні ЄСПЛ від 25 лютого 1992 р. (справа «Маргарета і Роджер

⁵⁰ Правовий висновок Верховного Суду України у справі про перегляд судового рішення з підстав неоднакового застосування судом касаційної інстанції норми частини другої статті 11 КК про малозначність діяння у подібних правовідносинах, що зумовило ухвалення різних за змістом судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(print\)/64F728DDB8911B29C2257F47002EC6C1](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(print)/64F728DDB8911B29C2257F47002EC6C1).

⁵¹ Мазур М.В. Судова практика як джерело права: проблема визначення поняття / М.В. Мазур // Форум права. – 2011. – № 3. – С. 493 – 497.

Андерссон проти Швеції») зазначено, що закон (норму) має бути сформульовано настільки чітко, щоб у випадку необхідності за допомогою відповідної консультації можливо було з усією очевидністю передбачити наслідки певної дії; закон, який надає свободу розсуду, сам по собі не є таким, що не відповідає цій вимозі, якщо межі такої свободи розсуду та способи її здійснення визначені достатньо чітко, з урахуванням відповідної законної мети – забезпечити належний захист особи проти свавільного втручання⁵².

При цьому потрібно пам'ятати, що у випадку, коли в рішеннях ЄСПЛ певні поняття тлумачаться більш широко, ніж в статті КК України, суди можуть враховувати таке рішення лише в тій частині, яка не суперечить внутрішньому законодавству. Зміст оціночної ознаки має встановлюватись у контексті предмета і мети відповідної статті закону (рішення ЄСПЛ від 28 жовтня 1988 р. у справі «Броуган та інші проти Сполученого Королівства»)⁵³.

Під час застосування правових позицій ЄСПЛ при кваліфікації незаконної порубки лісу доцільно дотримуватись таких рекомендацій: 1) посилатись на статтю Європейської конвенції з прав людини з визначенням конкретних правових позицій, висловлених ЄСПЛ з певного приводу; 2) не лише посилатись на рішення ЄСПЛ, а і розкривати зміст правової позиції, встановлюючи її співвідношення з конкретними обставинами кримінального провадження; 3) не використовувати штампи на кшталт «це не суперечить практиці ЄСПЛ»; 4) уникати поси-

⁵² Андрушко П.П. Джерела кримінального права України: поняття, види / П.П. Андрушко // Адвокат. – 2011. – № 7. – С. 20.

⁵³ Рябчинська О.П. Урахування практики Європейського Суду з прав людини в процесі кримінально-правової кваліфікації / О.П. Рябчинська, Ю.В. Іваніна // Юридичний науковий електронний журнал. – 2016. – № 6. – С. 204.

лань на правові позиції, які не стосуються конкретних обставин відповідного кримінального провадження.

Проаналізована нами судова практика застосування за ст. 246 КК України засвідчує, що судді активно використовують правові позиції ЄСПЛ для обґрунтування того чи іншого підходу до вирішення кримінально-процесуальних питань. Натомість кримінально-матеріальні аспекти в судових рішеннях відповідної категорії зазвичай не розкриваються за допомогою посилань на практику ЄСПЛ. Інколи звернення до такої практики відбувається лише в межах розв'язання питання про обрання того чи іншого заходу кримінально-правового впливу.

VI. Рішення Конституційного Суду України

Прийняте КСУ рішення є обов'язковим до виконання на території України, остаточним і не може бути оскаржене (ст. 150 Конституції України); рішення Суду діють безпосередньо і не вимагають підтвердження іншими органами (п. 4 рішення КСУ у справі про порядок виконання рішень Конституційного Суду України № 15-рп/2000 від 14 грудня 2000 р.).

Правові позиції органу конституційного контролю України, які містяться в цих актах, не лише здатні змінювати кримінальне законодавство, приводячи його у відповідність Конституції України, а і можуть обмежувати законодавця у визначенні змісту кримінально-правових норм. Правоінтерпретаційна діяльність КСУ є одним з інструментів забезпечення чіткості та зрозумілості правових положень про злочин. З огляду на загальнообов'язковий характер актів КСУ, кримінально-правова норма не може застосовуватись поза тим змістом, який визначений цим Судом⁵⁴.

У літературі слухно звертається увага на доцільності робити посилання на рішення КСУ при вирішенні конкретних справ, у

⁵⁴ Питання кримінального права у рішеннях Конституційного Суду України: навч. посібник / упоряд. Л.П. Брич, О.І. Денькович, Л.В. Курило, В.Є. Ясеницький; вид. друге, доп. – Львів: ЛьвДУВС, 2015. – С. 7.

т. ч. кримінальних, адже такі рішення є обов'язковими до застосування і не потребують додаткових уточнень і роз'яснень, а отже, мають характер джерела кримінального права⁵⁵.

Проаналізована нами сукупність ухвалених на сьогодні рішень КСУ засвідчує, що серед них поки немає жодного, яке б безпосередньо стосувалось незаконної порубки лісу. Проте потрібно враховувати наявність кількох рішень, які пов'язані з вирішенням окремих універсальних питань кримінально-правового характеру. Зокрема, мова йде про практику КСУ в частині роз'яснення положень кримінального законодавства щодо підстави кримінальної відповідальності та закону про кримінальну відповідальність⁵⁶.

⁵⁵ Кузембаєв О.С. Рішення Конституційного Суду України як джерела кримінального права України / О.С. Кузембаєв // Генезис публічного права : від становлення до сучасності : зб. наук. пр. / за ред. С.В. Ківалова, В.О. Тулякова, О.В. Козаченка. – Миколаїв : Іліон, 2010. – С. 151.

⁵⁶ Див., наприклад: Рішення КСУ від 27 жовтня 1999 р. у справі за конституційним поданням Міністерства внутрішніх справ України щодо офіційного тлумачення положень частини третьої статті 80 Конституції України (справа про депутатську недоторканність); Рішення КСУ від 7 липня 1998 р. у справі за конституційним поданням Президента України щодо офіційного тлумачення частин другої і третьої статті 84 та частин другої і четвертої статті 94 Конституції України (справа щодо порядку голосування та повторного розгляду законів Верховною Радою України); Рішення КСУ від 7 липня 2009 р. у справі за конституційним поданням Президента України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо повноважень Конституційного Суду України, особливостей провадження у справах за конституційними зверненнями та недопущення зловживань правом на конституційне подання», частин першої, другої статті 6, частин третьої, четвертої статті 44, пункту 3 частини першої, частини другої статті 45, частини другої статті 71, частини третьої статті 73 Закону України «Про Конституційний Суд України», частини шостої статті 52 Закону України «Про Кабінет Міністрів України» (справа про конституційно встановлену процедуру набрання чинності законом).

VII. Доктрина кримінального права

Значний обсяг інформації щодо кримінально-правової норми про незаконну порубку лісу містить система усталених теоретичних суджень і рекомендацій, тобто доктрина кримінального права. Тому з'ясування змісту відповідних положень кримінального закону, робота з ним неможлива без звернення до здобутків кримінально-правової доктрини. Остання не належить до джерел кримінального права як галузі права, однак її можна вважати джерелом відповідної галузі знань.

Кримінально-правова доктрина знаходить своє відображення в науково-практичних коментарях до КК України, монографіях, підручниках, навчальних посібниках і довідниках, статтях, лекціях, експертних висновках членів науково-консультативних рад при ВСУ і ВССУ, інших експертних висновках науковців, їхніх доповідях і повідомленнях на науково-практичних конференціях, симпозиумах тощо⁵⁷.

Вважаємо також, що численні постанови Пленуму ВСУ, у яких відображались результати узагальнення судової практики з різних категорій справ і прийнятих до 2010 р., так само треба вважати складовою доктрини кримінального права. На сьогодні вони не мають обов'язкового характеру, але (як загалом будь-яке доктринальне положення) можуть враховуватись під час кримінально-правової кваліфікації. У контексті кваліфікації незаконної порубки лісу варто передусім згадати постанову Пленуму ВСУ від 10 грудня 2004 р. № 17 «Про судову практику у справах про злочини та інші правопорушення проти довкілля», на яку ми вже посилались у цій роботі та яка активно використовувалась нами при формулюванні рекомендацій щодо кваліфікації злочину, передбаченого ст. 246 КК України.

Безсумнівним є те, що кожен правозастосувач (слідчий, прокурор, суддя) у кримінальному провадженні постійно звертається

⁵⁷ Дудоров О.О., Хавронюк М.І. Кримінальне право: навчальний посібник / за заг. ред. М.І. Хавронюка. – К.: ВАІТЕ, 2014. – С. 84.

до положень доктрини кримінального права, відтворених (відображених), перш за все, у науково-практичних коментарях до КК України, у яких дається саме доктринальне їх тлумачення. Особливого значення положення доктрини набувають у випадках, коли вони стосуються положень, які не врегульовані в кримінальному законі, тобто в разі неповноти законодавчого регулювання⁵⁸.

При кваліфікації незаконної порубки лісу потреба в зверненні до здобутків доктрини кримінального права виникає під час з'ясування змісту різних ознак складу цього злочину. Що слід розуміти під деревами та чагарниками як предметом незаконної порубки лісу, які наслідки охоплюються заподіянням істотної шкоди в результаті вчинення такої порубки, та багато інших – питання, що знаходять відображення на сторінках юридичної літератури.

Звертаємо увагу і на те, що пропонований увазі читача посібник містить розділ «Бібліографія», ознайомлення з яким дозволяє сформулювати певне уявлення про сьогоdnішній стан здобутків доктрини кримінального права з питань кваліфікації незаконної порубки лісу.

⁵⁸ Андрушко П.П. Джерела кримінального права України: поняття, види / П.П. Андрушко // Адвокат. – 2011. – № 7. – С. 19.

Розділ 3

Кваліфікація незаконної порубки лісу за елементами складу злочину

§ 3.1. Кваліфікація незаконної порубки лісу за об'єктом

Традиційно аналіз складу конкретного злочину розпочинається із з'ясування його об'єкта. Вважається, що, оскільки кримінальний закон створюється для охорони певних, важливих для суспільства і держави відносин, то об'єкт посягання має бути визначений у першу чергу. Правильне визначення загального, родового та безпосереднього об'єктів незаконної порубки лісу є необхідною умовою безпомилкової кримінально-правової оцінки вчиненого діяння, що дає можливість установити певний орієнтир для визначення правопорушення, яке кваліфікується саме як злочин зазначеного виду.

Різноманітні концепції об'єкта злочину ґрунтовно проаналізовані у вітчизняній кримінально-правовій літературі⁵⁹.

⁵⁹ Андрушко П.П. Злочини проти виборчих прав громадян та їх права брати участь у референдумі: кримінально-правова характеристика: монографія / П.П. Андрушко. – К. : КНТ, 2007. – С. 58 – 111; Кримінальне право. Загальна частина : підручник / за ред. А.С. Беніцького, В.С. Гуславського, О.О. Дудорова, Б.Г. Розовського. – К. : Істина, 2011 – С. 280 – 289; Лихова С.Я. Злочини у сфері реалізації громадянських, політичних та соціальних прав і свобод людини і громадянина (розділ V Особливої частини КК України) : монографія / С.Я. Лихова. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2006 – С. 17 – 79; Музика А. А. Предмет злочину : теоретичні основи пізнання : монографія / А.А. Музика, Є.В. Лащук. – К. : Паливода А.В., 2011. – С. 9 – 63.

Складність і багатогранність розглядуваного поняття, вочевидь, унеможливує створення універсальної концепції, придатної для точного визначення об'єкта будь-якого злочину, – від державної зради до звалтування і від пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства до піратства. Тому слушною є думка (її висловлювали, зокрема, П.П. Андрушко, Л.П. Брич, В.О. Навроцький), згідно з якою раціональне зерно можна відшукати в кожній з існуючих концепцій, жодну з яких не варто визнавати однозначно неприйнятною і, тим більше, помилковою.

У юридичній літературі традиційно вважається, що, визначивши об'єкт злочину, ми можемо правильно оцінити його соціально-політичний зміст і суспільну небезпеку, правильно кваліфікувати злочинне діяння, відмежувати його від суміжних складів злочину, а також від суспільно небезпечних посягань, що не можуть бути визнані злочинними.

У встановленні загального та родового об'єктів зазвичай не виникає труднощів. Щодо останнього, то слід пам'ятати правило: діяння, норми про відповідальність за вчинення яких розміщено в одному розділі Особливої частини кримінального закону, посягають, як правило, на один і той самий родовий об'єкт. Безпосередній об'єкт носить індивідуальний характер і є частиною відповідного родового об'єкта, співвідносячись з останнім як частина і ціле. Відповідно, пошук безпосереднього об'єкта має здійснюватися в межах родового об'єкта.

З урахуванням правил законодавчої техніки та інтересів словесної економії законодавець у диспозиціях кримінально-правових норм зазвичай позначає безпосередній об'єкт злочинів опосередковано – через вказівку на суспільно небезпечні наслідки, предмет злочину, суб'єктивні права та юридичні обов'язки, положення регулятивного законодавства, потерпілого або місце вчинення злочину. Тому, за загальним правилом, безпосередній об'єкт певного злочину встановлюється

шляхом тлумачення закону і є результатом аналізу складу цього злочину. У цьому сенсі є підстави говорити про складність безпосереднього об'єкта для сприйняття, його залежність від інших ознак складу злочину. Визначити безпосередній об'єкт незаконної порубки лісу можуть допомогти особливості предмета цього злочину, характер вчинюваного щодо нього діяння та місце вчинення злочину.

Знання про об'єкт злочину мають важливе значення при кваліфікації, зокрема, як вже зазначалось, для розмежування суміжних складів злочинів.

Так, за об'єктом незаконну порубку дерев і чагарників як злочин проти довкілля треба відмежовувати від заволодіння деревами і чагарниками як злочину проти власності (докладніше про це йтиметься в підрозділі 4.1 посібника). Поки що обмежимось такими твердженнями з цього приводу. Для кваліфікації діяння за ст. 246 КК України важливо, щоб дерева і чагарники як представники флори (природного і штучного походження) не набули товарно-грошової форми, інакше кажучи, статусу майна. Протиправне заволодіння заготовленим чи складованим лісом, незаконна порубка з корисливою метою дерев і чагарників у розсадниках, ботанічних і зоологічних садах, квітниківських господарствах, а також інша незаконна порубка поза межами лісового фонду України за наявності підстав утворюють склад відповідного злочину проти власності або самоправства.

Найбільш істотну роль при кримінально-правовій кваліфікації діянь за об'єктом зазвичай відіграє предмет злочину. Якщо немає предмета злочину як такого або предмета, який відповідає певним характеристикам, зазначеним у кримінальному законі, відсутній і склад злочину. Предмет злочину при кваліфікації відіграє важливе значення ще й тому, що, на відміну від об'єкта злочину, він у всіх випадках доступний для сприйняття. Кількісні та (або) якісні ознаки предмета злочину

дозволяють правильно визначити при кваліфікації об'єкт злочину, а також характер посягання на нього.

Предмет злочину, за загальним правилом, є факультативною ознакою складу злочину. Однак якщо предмет безпосередньо вказаний у диспозиції норми Особливої частини КК України або однозначно впливає з неї, він стає обов'язковою ознакою складу конкретного злочину. Якщо цього немає, то злочин вважається «безпредметним».

Як було показано вище, предмет є обов'язковою ознакою складу злочину, передбаченого ст. 246 КК України. Аналіз судової практики засвідчує, що зазвичай установлення цієї ознаки складу досліджуваного злочину не є проблемним. Разом з тим звертає на себе увагу неоднозначність з питання, чи слід визнавати аналізованим злочином незаконну порубку *сухостійного лісу*.

З урахуванням того, що сухостійні дерева втрачають більшу частину біологічних функцій і не чинять будь-якого впливу на природні фактори, у юридичній літературі зустрічається думка про те, що сухостійні дерева не повинні визнаватись предметом незаконної порубки лісу. Стверджується, що предметом цього злочину є дерева та чагарники, які не втратили своїх природних біологічних функцій, тобто сиророслий ліс. Єдиним винятком визнаються ситуації, коли здійснюється порубка таких сухостійних дерев, які є обов'язковим елементом ландшафту (наприклад, таких, що розташовані в заповідниках із метою збереження лісової флори і фауни в їхньому природному стані). Зазначається і те, що сухостійні дерева нерідко стають навіть шкідливими, бо сприяють поширенню різнома-

нітних лісових хвороб, шкідників, заважають виростанню продуктивного лісу тощо⁶⁰.

Інша точка зору з цього питання кваліфікації зводиться до того, що предметом злочину, передбаченого ст. 246 КК України, є природний стан лісу, тобто це повинні бути дерева і чагарники на корні (пні) – як сиророслі, так і сухостійні, адже ліс – це певна біологічна єдність. До того ж поняття рубки сучостою збігається з поняттям рубки сиророслого лісу, а сухостійні дерева, як і дерева, пошкоджені хворобами чи заражені шкідниками, підлягають санітарній рубці не довільно, а в порядку, встановленому лісовим законодавством⁶¹.

⁶⁰ Гавриш С. Кримінальна відповідальність за незаконну порубку лісу (ст. 160 КК УРСР) / С. Гавриш // Радянське право. – 1980. – № 7. – С. 30; Скворцова О.В. Кримінально-правова характеристика незаконної порубки лісу за кримінальним законодавством України (на підставі матеріалів практики Автономної Республіки Крим) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Скворцова Ольга Володимирівна. – Сімферополь, 2007. – С. 34 – 35, 48, 71 – 75, 103; Навроцький В.О. Кримінальне право України. Особлива частина : курс лекцій / В.О. Навроцький. – К. : Знання, 2000. – С. 454; Басаев Д.В. Охрана лесов: уголовно-правовые и криминологические аспекты (по материалам Республики Бурятия) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Басаев Даниил Валерьянович. – СПб., 2004. – С. 92; Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / Д.С. Азаров, В.К. Гришук, А.В. Савченко та ін. / за заг. ред. О.М. Дзужі, А.В. Савченка, В.В. Чернея. – К. : Юрінком Інтер, 2016. – С. 561.

⁶¹ Боротьба з екологічними злочинами: кримінально-правове і кримінальне дослідження / Ф.А. Лопушанський, О.Я. Светлов, І.П. Лановенко та ін. – К. : Наукова думка, 1994. – С. 32; Конфоркин И.А. Уголовная ответственность за незаконную рубку лесных насаждений : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / И.А. Конфоркин. – М., 2009. – С. 15; Мельник П. Кримінально-правова відповідальність за незаконну порубку лісу: окремі питання / П. Мельник // Право України. – 2001. – № 6. – С. 84; Мельник П.В. Правова охорона лісів Карпатського регіону України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06 / Мельник Петро Васильович. – Івано-Франківськ, 2002. – С. 159 – 160.

Щодо позиції судової практики, то їй відомі випадки інкримінування ст. 246 КК України особам, які вчиняли незаконну порубку сухостійних дерев.

Так, на підставі вироку Гадяцького районного суду Полтавської області від 24 жовтня 2016 р. за ст. 246 КК України було засуджено особу, яка, знаходячись на території колишніх торф'яників, незаконно здійснила порубку трьох сухостійних дерев породи «верба»⁶².

Інша особа, не маючи відповідного дозволу, вирувала одинадцять дерев сухостійної сосни і за вироком Конотопського міськрайонного суду Сумської області від 18 жовтня 2016 р. була визнана винуватою у вчиненні злочину, передбаченого ст. 246 КК України⁶³.

За цією ж статтею КК України кваліфікував Яремчанський міський суд Івано-Франківської області (вирок від 12 червня 2012 р.) дії особи, яка на території Микуличинського лісництва ДП «Делятинське лісове господарство» без відповідного дозволу для власних потреб зрубала три сухостійні дерева породи «ялина» діаметром пня, відповідно, 54 см, 59 см і 51 см. Визнаючи себе винуватим у вчиненні незаконної порубки лісу частково, підсудний заявив, що, оскільки три ялини, які він зрубав, були сухостійними, а одне дерево, яким він заволодів, – вітровальним, його дії не заподіли жодної шкоди навколишньому природному середовищу. Це твердження, однак, не завадило суду кваліфікувати дії вказаної особи за ст. 246 КК України. Разом з тим суд обґрунтовано виключив з

⁶² Справа № 526/1564/16-к, розглянута Гадяцьким районним судом Полтавської області 24 жовтня 2016 р. [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/62221660>.

⁶³ Справа № 577/3861/16-к, розглянута Конотопським міськрайонним судом Сумської області 18 жовтня 2016 р. [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/62062889>.

обвинувачення за цією кримінально-правовою нормою факт заволодіння підсудним одним вітровальним деревом породи «ялина». Установлено, що останнє було зламане вітром приблизно на висоті 1 м від кореня, тобто підсудний не відділяв дерево від кореня, а отже, не вчиняв його порубку⁶⁴.

Звернемо увагу на те, що хмиз – мертві стовбури дерев або їхніх частин, які лежать на поверхні ґрунту (вітровал, бурелом, сніголам, трусок, утворюваний внаслідок природного відмирання дерев, тощо), не визнаються предметом злочину, передбаченого ст. 246 КК України. На думку О.В. Сторчоуса, за чинним законодавством особа, яка самовільно, без будь-якого дозволу привласнює стовбур, що відділився від кореневої частини внаслідок бурелому, сніговалу чи вітровалу, не несе жодної відповідальності⁶⁵. Видається, однак, що за наявності підстав така поведінка може кваліфікуватись за ст. 356 КК України як самоправство. Виходимо при цьому з того, що спеціальне використання лісових ресурсів має здійснюватись за спеціальним дозволом, а перелік побічних лісових користувань не є вичерпним (ст. 73 ЛК). Проте ясність з цього питання бажано внести в законодавчому порядку.

De lege lata порубка засохлих і хворих деревостанів, які поряд із сиророслими рослинами є елементом лісу як біологічної єдності, з урахуванням конкретних обставин може розглядатись як малозначне діяння, позбавлене суспільної небезпеки

⁶⁴ Справа № 0917/255/2012, розглянута Яремчанським міським судом Івано-Франківської області від 12 червня 2012 р. [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/24659730>.

⁶⁵ Сторчоус О. Удосконалення юридичної відповідальності за порушення лісового законодавства та протидія обігу незаконно добутих лісових ресурсів: рекомендації щодо внесення змін у законодавство / О. Сторчоус. – К., 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.fleg.org.ua/docs/1495>

(ч. 2 ст. 11 КК України). Принаймні така рекомендація висловлювалась одним з авторів цього посібника раніше⁶⁶.

Водночас переконані в тому, що питання віднесення до предмета незаконної порубки лісу сухоюстою мало б розв'язуватись шляхом здійснення відповідного уточнення диспозиції ст. 246 КК України⁶⁷. За умов суперечливого тлумачення цієї кримінально-правової заборони в позначеній частині саме законодавцю варто визначити, чи характеризується незаконна порубка сухостійного лісу рівнем суспільної небезпеки, притаманним злочину. Сказане стосується і такої дії, як самовільне привласнення зламаних, повалених, викорчуваних дерев, вказівку на яку окремі дослідники пропонують включити в ст. 246 КК України поряд із незаконними рубкою, пошкодженням і викопуванням дерев і чагарників⁶⁸.

Законопроектом «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення відповідальності за порушення лісового законодавства та охорони зелених насаджень» (реєстр. № 5504 від 8 грудня 2016 р.) диспозицію ст. 246 КК України пропонується викласти в такій редакції: «Незаконна приватна

⁶⁶ Злочини проти довкілля: кримінально-правова характеристика : практ. пос. / за ред. О.О. Дудорова. – Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2014. – С. 442.

⁶⁷ Інший варіант – вирішення цього питання в регулятивному законодавстві. У цьому сенсі привертає до себе увагу ст. 4 Лісового кодексу Казахстану, згідно з якою поняттям незаконної порубки лісу охоплюється порубка в т. ч. пошкоджених і загблих у результаті природних, антропогенних і техногенних факторів дерев і чагарників.

⁶⁸ Сторчоус О. Удосконалення юридичної відповідальності за порушення лісового законодавства та протидія обігу незаконно добутих лісових ресурсів : рекомендації щодо внесення змін у законодавство / О. Сторчоус. – К., 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.fleg.org.ua/docs/1495>; Данильченко Ю. Правові проблеми захисту лісів в Україні / Ю. Данильченко, С. Гізімчук // Вісник прокуратури. – 2016. – № 9. – С. 75 – 76.

рубка, пошкодження⁶⁹, незаконне викопування дерев або чагарників в лісах, незаконне привласнення зламаних буреломних, вітровальних дерев, що заподіяло істотну шкоду, а також вчинення таких дій на територіях, об'єктах природно-заповідного фонду або особливо захисних лісових ділянках...» (див. Додатки).

Як бачимо, законопроект розв'язує деякі зловоденні проблемами тлумачення і застосування аналізованої кримінально-правової заборони, проте питання кримінально-правової оцінки незаконної порубки сухостійних дерев, на жаль, не вирішує. Однак цю проблему варто вирішувати в законодавчому порядку, і на користь саме такого варіанту вказує як необхідність дотримання принципу юридичної визначеності – однієї з основних складових верховенства права, так і висловлена в літературі пропозиція здійснити в ст. 65 КУпАП розмежування незаконної порубки, пошкодження або знищення лісових культур та молодняка, з одного боку, і незаконної порубки, пошкодження або знищення сухостою в лісах, з іншого, встановивши за друге правопорушення менш суворе стягнення. Адже здебільшого вирубування або знищення сухостою в лісах з екологічної точки зору має позитивний вплив на стан живих лісових культур⁷⁰.

⁶⁹ На нашу думку, мова в цьому разі повинна йти про пошкодження дерев і чагарників до ступеня припинення росту. Адже регулятивному законодавству відоме і поняття пошкодження дерев і рослин, що мають здерев'яніле стебло, до ступеня *неприпинення* росту (див., зокрема: постанова КМУ від 24 липня 2013 р. № 541 «Про затвердження такс для обчислення розміру шкоди, заподіяної порушенням законодавства про природно-заповідний фонд»).

⁷⁰ Марфіна Н.В. Адміністративна відповідальність за порушення лісового законодавства : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Марфіна Наталя В'ячеславівна. – К., 2007. – С. 16, 184 – 185.

§ 3.2. Кваліфікація незаконної порубки лісу за об'єктивною стороною

Будучи зовнішнім проявом суспільно небезпечного діяння, що посягає на об'єкт кримінально-правової охорони, об'єктивна сторона визначає, у чому полягає злочин та які наслідки він спричиняє, за яких умов місця, часу та обстановки злочин протікає, в який спосіб і за допомогою яких засобів чи знарядь він вчинюється. Об'єктивну сторону злочину як зовнішній акт протиправної поведінки людини (конкретний вияв соціальної дійсності) треба відрізнити від об'єктивної сторони складу злочину – відображеного в КК України судження законодавця про цей акт або, інакше кажучи, сукупності типових та істотних ознак, передбачених кримінальним законом, за допомогою яких позначається зовнішня сторона злочину.

На практиці при здійсненні кримінального переслідування передусім, як правило, встановлюється саме об'єктивна (найбільш інформативна) сторона злочину, на підставі чого надалі з'ясовується зміст його інших ознак. Законодавець також віддає перевагу об'єктивній стороні як носію наочної і більш-менш односторонньо фіксованої інформації. За загальним правилом, ознаки саме цього елемента складу злочину зазначаються в диспозиціях норм Особливої частини КК України найбільш повно.

Треба також пам'ятати, що деякі склади злочинів можуть мати кілька альтернативних форм об'єктивної сторони з власним кожній з цих форм набором ознак. Змішування різних форм об'єктивної сторони складу певного злочину є неприпустимим.

У цьому контексті звернемо увагу на те, що при застосуванні ст. 246 КК України інколи плутають першу форму об'єктивної сторони злочину (незаконна порубка дерев і чагарників у лісах, захисних та інших лісових насадженнях, що заподіяло істотну шкоду) з другою (незаконна порубка дерев і чагарників

у заповідниках або на територіях та об'єктах ПЗФ, або в інших особливо охоронюваних лісах). Повторимо, що встановлення незаконної порубки лісу, наприклад, у заповіднику не вимагає визначення наявності або відсутності заподіяної істотної шкоди, адже остання в такому випадку не є обов'язковою ознакою складу злочину (за законодавчою конструкцією він є формальним).

Цього, однак, не врахував Великоберезнянський районний суд Закарпатської області, який у вирокі від 25 жовтня 2016 р. встановив, що особа на території ПЗФ (урочище «Болотино» Костринського природоохоронного науково-дослідного відділення Ужанського національного природного парку) без передбаченого законом дозволу здійснила незаконну порубку одинадцяти дерев, чим спричинила природному парку майнову шкоду на загальну суму 14704 грн. Незважаючи на місце вчинення злочину, яке тут має самостійне юридичне значення, суд визнав правильною кваліфікацію дій обвинуваченого як незаконної порубки дерев у лісах, що заподіяло істотну шкоду⁷¹.

Проте для другої форми об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 246 КК України, наявність істотної шкоди значення для кваліфікації не має і, відповідно, не потребує встановлення. Виняток становлять лише ті випадки, коли істотна шкода може вважатись незаподіяною через малозначність (про це йтиметься нижче).

Суспільно небезпечна поведінка людини може проявлятися у двох формах – активній (дія) і пасивній (бездіяльність). Поняття «діяння» охоплює обидві ці форми злочинної поведінки.

⁷¹ Справа № 298/1102/16-к, розглянута Великоберезнянським районним судом Закарпатської області 25 жовтня 2016 р. [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/62263871>

Незаконна порубка лісу є діянням, яке може бути вчинене лише у формі дії.

Розуміння змісту понять, використаних для позначення тих чи інших діянь, має істотне значення для правильної кваліфікації злочину. Так, певні суперечності можуть виникати в частині тлумачення поняття *порубки*, яким позначається суспільно небезпечна дія, карана за ст. 246 КК України. Адже фахівці по-різному розкривають зміст цього поняття.

Є підстави вважати, що буквально тлумачення поняття «порубка лісу» здатне неவிшправдано звужувати зміст заборони, передбаченої ст. 246 КК України. Подібне тлумачення дозволяє вважати кримінально караною лише таку порубку лісу, що полягає у відділенні дерев і чагарників від коренів незалежно від засобів і способів, які для цього використовуються⁷². Така точка зору була пануючою і щодо передбаченої ст. 160 КК 1960 р. незаконної рубки лісу⁷³. Наведений підхід загалом відповідає лексичному значенню порубки, під якою зазвичай розуміється відокремлення сиророслого стовбура від землі будь-яким способом (спилування, зрубвання, корчування тощо)⁷⁴.

Однак більш прийнятним, на наш погляд, при визначенні змісту кримінально-правової заборони, присвяченої незаконній порубці лісу, є інше (більш широке) її тлумачення. Як і

⁷² Кримінальне право України: Особлива частина : підручник / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін. ; за ред. В.Я. Тація, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна. – 5-ге вид., переробл. і допов. – Х. : Право, 2015. – С. 280 – 281; Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : 2 т. / за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна. – Т. 2 : Особлива частина. – Х. : Право, 2013. – С. 439.

⁷³ Попревич В. Особливості положень КК 1960 р. щодо кримінальної відповідальності за лісопорушення / В. Попревич // Вісник прокуратури. – 2014. – № 3. – С. 155.

⁷⁴ Сторчоус О. Кримінальна відповідальність за самовільні порубки лісу : навч. посіб. / О. Сторчоус. – К. : ВАПЕ, 2012. – С. 18, 22.

інші дослідники⁷⁵, вважаємо, що порубка лісу має охоплювати не тільки відокремлення дерева або чагарнику від кореня або викорчовування (видалення деревостану з корінням) чи викопування, а й їхнє пошкодження до стану припинення росту (наприклад, відокремлення основних гілок від стовбура дерева, нанесення на стовбурі дерева глибоких порізів, знищення кореневої системи).

Згідно з приміткою 3 Такс для обчислення розміру школи, заподіяної лісу підприємствами, установами, організаціями та громадянами незаконним вирубуванням та пошкодженням дерев і чагарників до ступеня припинення росту, затверджених постановою КМУ від 23 липня 2008 р. № 665, до пошкоджених до стану припинення росту належать дерева з переламаними стовбурами, обідраною корою понад 30 відсотків периметра дерева (незалежно від довжини за висотою стовбура), обшморганою кроною понад половину її довжини, обідраними та зламаними скелетними коренями понад половину

⁷⁵ Гавриш С. Кримінальна відповідальність за незаконну порубку лісу (ст. 160 КК УРСР) / С. Гавриш // Радянське право. – 1980. – № 7. – С. 30; Боротьба з екологічними злочинами: кримінально-правове і кримінальне дослідження / Ф.А. Лопушанський, О.Я. Светлов, І.П. Лановенко та ін. – К. : Наукова думка, 1994. – С. 32; Скворцова О.В. Кримінально-правова характеристика незаконної порубки лісу за кримінальним законодавством України (на підставі матеріалів практики Автономної Республіки Крим) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Скворцова Ольга Володимирівна. – Сімферополь, 2007. – С. 87 – 88, 165; Сасов О.В. Кримінально-правова охорона лісу : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Сасов Олександр Володимирович. – К., 2002. – С. 168 – 169; Данильченко Ю. Правові проблеми захисту лісів в Україні / Ю. Данильченко, С. Гізімчук // Вісник прокуратури. – 2016. – № 9. – С. 75 – 76; Єгорова Т.П. Охорона лісів за законодавством України та країн СНД: порівняльно-правовий аналіз : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06 / Єгорова Тетяна Петрівна. – Х., 2015. – С. 161 – 162, 163 – 164.

периметра стовбура, а також повалені дерева і такі, що мають нахил понад 30 градусів від вертикальної осі⁷⁶.

До речі, з назви цього нормативного акту випливає існування різниці між незаконною порубкою лісу і пошкодженням дерев і чагарників до ступеня припинення їхнього росту. І це є додатковим (так би мовити, нормативним) аргументом на користь відповідного уточнення диспозиції ст. 246 КК України. Ще одним таким аргументом може слугувати ст. 105 ЛК, у якій говориться про те, що відповідальність за порушення лісового законодавства несуть особи, винні в т. ч. у незаконному вирубуванні та пошкодженні дерев і чагарників.

Показово, що деякі суди поділяють обстоюваний нами підхід до розуміння поняття порубки лісу, ураховуючи при кваліфікації не лише зрублені, а і пошкоджені дерева.

⁷⁶ Згідно з постановою КМУ «Про затвердження такс для обчислення розміру шкоди, заподіяної порушенням законодавства про природно-заповідний фонд» від 24 липня 2013 р. № 541 до пошкоджених до ступеня припинення росту належать зрубані дерева, дерева з переламаним стовбуром, обідраною корою понад 30 відсотків периметра стовбура незалежно від довжини обдиру за висотою стовбура, обпаленою корою понад 50 відсотків периметра стовбура незалежно від висоти розповсюдження обпалу по висоті стовбура, пошкодженою заготовлею живиці корою понад 30 відсотків периметра стовбура, обшморганою кроною більше половини її довжини, обідраними та обламаними скелетними коренями більше половини периметра стовбура, а також повалені дерева та такі, що мають спричинений дією антропогенних факторів нахил більше 30 градусів від вертикальної осі. До пошкоджених до ступеня припинення росту належать рослини, що мають здерев'яніле стебло (кущі, ліани, кущики, напівкущики) з переламаними скелетними гілками, обідраною корою понад 30 відсотків скелетних гілок, обпаленою корою понад 50 відсотків скелетних гілок незалежно від висоти розповсюдження обпалу, обшморганою кроною більше половини гілок, обламаними та обідраними коренями більше половини периметра куща, а також повалені та такі, що мають спричинений дією антропогенних факторів нахил більше 30 градусів від вертикальної осі, зрубані та викорчувані рослини.

Так, на підставі вироку Кременецького районного суду Тернопільської області від 7 квітня 2016 р. особу було засуджено за вчинення злочину, передбаченого ст. 246 КК України. Перебуваючи на території ПЗФ – Кременецького ботанічного саду, особа без спеціального дозволу здійснила незаконну порубку, зрізавши бензопилою одне дерево породи «ясен». Унаслідок падіння цього дерева після його відокремлення від пня було пошкоджено два дерева породи «граб» і «клен» до ступеня припинення їхнього росту⁷⁷.

Задля уникнення ймовірних непорозумінь, пов'язаних із визначенням змісту поняття «порубка», вважаємо за доцільне внести зміни до ст. 246 КК України, які б дозволяли визначити пошкодження дерев і чагарників до стану припинення росту як самостійну (альтернативну) форму суспільно небезпечної дії поряд із власне порубкою лісу. Про потрібність такого законодавчого кроку послідовно зазначає П.В. Мельник⁷⁸. Сказане стосується і таких дій, як викопування дерев і чагарників, їхнє

⁷⁷ Справа № 601/2288/15-к, розглянута Кременецьким районним судом Тернопільської області 7 квітня 2016 р. [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/57058396>.

⁷⁸ Мельник П. Кримінально-правова відповідальність за незаконну порубку лісу: окремі питання / П. Мельник // Право України. – 2001. – № 6. – С. 84; Мельник П.В. Правова охорона лісів Карпатського регіону України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06 / Мельник Петро Васильович. – Івано-Франківськ, 2002. – С. 159, 171; Мельник П.В. Кримінально-правова охорона лісів (порівняльна характеристика України, Російської Федерації і Республіки Білорусь) / П.В. Мельник // Актуальні проблеми кримінального права, процесу та криміналістики: матеріали II-ї міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 8 жовтня 2010 р.). У 2 т. Т.1. – Одеса, 2010. – С. 192.

Натомість О.В. Скворцова сумнівається в потрібності такого уточнення диспозиції ст. 246 КК (див.: Скворцова О.В. Кримінально-правова характеристика незаконної порубки лісу за кримінальним законодавством України (на підставі матеріалів практики Автономної Республіки Крим): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Скворцова Ольга Володимирівна. – Сімферополь, 2007. – С. 88).

виривання, зокрема, за допомогою вибухових речовин, випалювання коренів.

Про доцільність вказаних законодавчих змін свідчить і зарубіжний досвід. Так, відповідно до ст. 109 КК Латвійської Республіки кримінально караним діянням визнається не лише порубка відповідних дерев, а й їхнє знищення або пошкодження. У ст. 260 КК РФ пошкодження дерев і чагарників, а так само ліан до стану припинення росту поряд із порубкою виділено як самостійна (альтернативна) форма об'єктивної сторони. З приводу доречності такого законодавчого кроку в юридичній літературі можна прочитати, що пошкоджені рослини, припиняючи свій ріст, «випадають» з екологічної системи, позбавляються економічного значення і в переважній більшості випадків приречені на загибель⁷⁹.

Задля справедливості відзначимо існування й іншої точки зору, яка полягає в тому, що альтернативна законодавча вказівка на пошкодження дерев, чагарників і ліан до стану припинення росту є «надмірністю» кримінально-правової заборони, оскільки таке пошкодження, будучи фактично замахом на незаконну порубку деревостанів, на практиці не зустрічається⁸⁰.

Погодитись із тезою про відсутність таких фактів складно, зокрема, через те, що пошкодження дерев до стану припинення росту може здійснюватися з метою збирання плодів, заготівлі кори, нерідко є наслідком технологічного процесу неза-

⁷⁹ Лачин А.А. Уголовно-правовая охрана лесов в законодательстве России: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Лачин Александр Александрович. – Рязань, 2004. – С. 109; Курс уголовного права. Особенная часть. Том 4. Учебник для вузов / под ред. Г.Н. Борзенкова и В.С. Комиссарова. – М.: ИКД «Зерцало-М», 2002. – С. 561; Сулейманов А.Л. Уголовно-правовой и криминологический анализ незаконной порубки деревьев и кустарников (по материалам Республики Дагестан): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Сулейманов Ариф Легифович. – Махачкала, 2002. – С. 27.

⁸⁰ Конфоркин И.А. Уголовная ответственность за незаконную рубку лесных насаждений: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / И.А. Конфоркин. – М., 2009. – С. 7, 8.

конної порубки: «... при вчиненні незаконних лісозаготівель «чорні лісоруби» не турбуються про збереження сусідніх дерев на ділянці, тому під час завалювання дерев часто пошкоджують прилеглі насадження. Трапляються також випадки, коли злочинці під час трелювання хлистами пошкоджують молоді дерева»⁸¹.

Крім того, мотиви вчинення зазначених дій можуть бути хуліганськими: «Наприклад, без отримання лісорубного квитка особи обдирають кору сиростучої липи або порушники кільцюють дерева на корені, усвідомлюючи, що після таких дій рослини всохнуть»⁸².

При вирішенні цього питання слід, крім усього іншого, урахувати існуючий на сьогодні дисбаланс між підходами до адміністративно-правової та кримінально-правової охорони лісу. Незаконна порубка дерев і чагарників є діянням подвійної протиправності, адже залежно від обставин тягне за законом як адміністративну, так і кримінальну відповідальність. Натомість знищення або пошкодження лісових культур, молодняка і підросту має своїм наслідком лише адміністративну відповідальність. Вчинення аналогічних дій, якщо вони завдали істотну шкоду, або здійснені на території особливо охоронюваних лісів, зазвичай не тягне кримінальної відповідальності (виняток становлять діяння, які мають ознаки складу злочину, передбаченого ст. 245 КК України).

У зв'язку з тим, що як знаряддя незаконної порубки лісу можуть використовуватися різноманітні предмети матеріального світу, в т. ч. технічні пристосування (бензопила, трактор тощо), у літературі ставиться питання, чи охоплюються поняттям зло-

⁸¹ Сторчоус О. Кримінальна відповідальність за самовільні порубки лісу : навч. посіб. / О. Сторчоус. – К. : ВАІТЕ, 2012. – С. 19 – 20.

⁸² Сторчоус О. Удосконалення юридичної відповідальності за порушення лісового законодавства та протидія обігу незаконно добутих лісових ресурсів: рекомендації щодо внесення змін у законодавство / О. Сторчоус. – К., 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.fleg.org.ua/docs/1495>.

чинної дії використання людиною при вчиненні розглядуваного злочину сил природи і різноманітних технічних пристосувань. Стверджується, що злочинна дія закінчується рухами, за допомогою яких людина впливає на такі сили і знаряддя, а подальше використання цих сил і знарядь фактично є продовженням об'єктивної сторони та охоплюється поняттям причинного зв'язку. Наприклад, винний підпилює дерево, тобто спилує його не повністю, а далі воно саме відокремлюється від кореня під впливом сили тяжіння⁸³.

Не погоджуючись із наведеним підходом, виходимо з того, що поняттям дії в кримінально-правовому розумінні цього поняття охоплюється свідоме використання тварин, різноманітних засобів, включаючи зброю, виробничих процесів, фізичних явищ, сил природи (наприклад, земного тяжіння, високої і низької температури), інших людей, якщо останні не підлягають кримінальній відповідальності (опосередковане вчинення злочину), – за умови, що зазначене використання контролюється винним. Викладене розуміння злочинної дії враховує соціальну значущість цього кримінально-правового поняття, у межах якого рух тіла людини вважається нерозривно пов'язаним із дією сил і закономірностей зовнішнього світу. Підхід, згідно з яким суспільно небезпечна дія вбачається і тоді, коли людина безпосередньо не здійснює фізичного впливу на об'єкт кримінально-правової охорони, інколи називають правилом «продовженої руки злочинця»⁸⁴.

Для позначення характеру діяння, визначеного ст. 246 КК України, використовується слово «незаконне». Взагалі кримінально караними визнаються три види незаконності діянь: а) законодавчо заборонені; б) дозволені, але вчинені без уста-

⁸³ Басаев Д.В. Охрана лесов: уголовно-правовые и криминологические аспекты (по материалам Республики Бурятия) : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Басаев Даниил Валерианович. – СПб., 2004. – С. 110 – 111.

⁸⁴ Гришук В.К. Кримінальне право України: Загальна частина : навч. посіб. / В.К. Гришук. – К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2006. – С. 229.

новлених у законодавстві підстав; в) дозволені, але вчинені не в установленому законодавством порядку⁸⁵.

У диспозиції ст. 246 КК України не наводиться повний чи хоча б орієнтовний перелік тих незаконних дій, які слід uważати злочинними⁸⁶. У цьому разі зміст поняття «незаконне» має розкриватись шляхом застосування встановлених чинним (некримінальним) законодавством спеціальних положень, які: а) забороняють вчинення порубки лісу; б) дозволяють її вчинення, але за наявності певних умов.

Доктрина кримінального права виходить з того, що порубка є *незаконною*, якщо вона здійснюється, зокрема:

1) без спеціального на те дозволу, який посвідчується відповідним документом (лісорубним або лісовим квитком), виданим уповноваженим органом (особою)⁸⁷;

⁸⁵ Кваліфікація злочинів : навч. посіб. / за ред. О.О. Дудорова, Є.О. Письменського. – К. : Істина, 2010. – С. 72.

⁸⁶ Визначення незаконної рубки лісу містилось у постанові КМУ від 21 квітня 1998 року № 521 «Про затвердження такс для обчислення розміру відшкодування шкоди, заподіяної порушенням природоохоронного законодавства у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду України», де під вказаним правопорушенням розумілась рубка без спеціального на те дозволу або за наявності дозволу, але не тих рослин, не на тих площах, ділянках, не в тій кількості (понад ліміт), не в ті терміни, що передбачені дозволом. Чинна постанова КМУ «Про затвердження такс для обчислення розміру шкоди, заподіяної порушенням законодавства про природно-заповідний фонд» від 24 липня 2013 р. № 541 визначення поняття незаконної рубки лісу не містить.

⁸⁷ Лісорубний або лісовий квиток є основним документом, на підставі якого: 1) здійснюється спеціальне використання лісових ресурсів; 2) ведеться облік дозволених до відпуску запасів деревини та інших продуктів лісу, встановлюються строки здійснення лісових користувань та вивезення заготовленої продукції, строки і способи очищення лісосік від порубкових решток, а також облік природного поновлення лісу, що підлягає збереженню; 3) ведеться облік плати, нарахованої за використання лісових ресурсів (п. 2 Порядку видачі спеціальних дозволів на використання лісових ресурсів, затв. постановою КМУ від 23 травня 2007 р. № 761).

2) за дозволом, виданим із порушенням чинного законодавства;

3) за наявності дозволу, але з недотриманням передбачених у ньому умов стосовно місця, способу і строків порубки, кількості і порід дерев та чагарників (порубка не на тій ділянці, що виділена, до початку чи після закінчення установлених у дозволі строків, вирубування цінних і рідкісних дерев та чагарників, занесених до Червоної книги України, насінників, плюсових та інших дерев, що мають виняткове значення для збереження біорізноманіття⁸⁸, тощо);

4) за наявності дозволу на проведення суцільної санітарної рубки, але без дотримання обмежень, встановлених щодо площі, строків, технологій проведення робіт⁸⁹.

Наприклад, за повідомленнями ЗМІ, на території Путильського району Чернівецької області під виглядом санітарних і лісовідновних рубок щороку замість 60 тис. кубометрів вирубується 100 тис. і більше кубометрів лісу⁹⁰.

⁸⁸ Під час проведення заготівлі деревини вирубування та пошкодження цінних і рідкісних дерев та чагарників, занесених до Червоної книги України, а так само насінників і плюсових дерев, дерев з гніздами рідкісних видів птахів, занесених до Червоної книги України, душлистих та найстаріших дерев дозволяється лише у виняткових випадках за наявності відповідного дозволу (ст. 70 ЛК). Водночас п. 5 Правил рубок головного користування в гірських лісах Карпат, затв. постановою КМУ від 22 жовтня 2008 р. № 929, містить імперативне правило: під час заготівлі деревини не дозволяється вирубування та пошкодження дерев і чагарників, занесених до Червоної книги України, насінників, плюсових та інших дерев, що мають виняткове значення для збереження біорізноманіття.

З'ясована колізія положень регулятивного законодавства з погляду кваліфікації вчиненого за ст. 246 КК України має долатись шляхом надання переваги ЛК як нормативно-правовому акту вищої юридичної сили.

⁸⁹ Злочини проти довкілля: кримінально-правова характеристика : практ. пос. / за ред. О.О. Дудорова. – Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2014. – С. 448 – 449.

⁹⁰ Сулима С. Вирізання на експорт. Буковинські ліси вже не зможуть сховати партизанів / С. Сулима // Голос України. – 16 травня 2015 р. – № 85.

Як засвідчує аналіз матеріалів правозастосовної практики, найбільш розповсюдженими є порубки, вчинювані без спеціального дозволу, тобто без лісорубного квитка (так звані самовільні рубки). Суб'єктами цих рубок зазвичай виступають особи, не пов'язані з лісовою або (та) мисливською галузями господарства⁹¹. Разом з тим наявність лісорубного квитка на проведення порубки не обов'язково свідчить про те, що дерева на певній ділянці були зрубані законно⁹².

Вирішуючи питання, чи є порубка лісу незаконною, слід, серед іншого, враховувати, що в окремих випадках лісорубний квиток дозволяється оформляти протягом місяця від початку рубки (зокрема, рубки дерев, що загрожують падінням на лінії зв'язку, електромережі, інші інженерні споруди, або під час проведення аварійно-рятувальних робіт, розчищення судноплавних шляхів) (п. 5 Порядку видачі спеціальних дозволів на використання лісових ресурсів, затв. постановою КМУ від 23 травня 2007 р. № 761).

Викладене вище розуміння незаконності порубки лісу є результатом системного тлумачення положень кримінального і лісового законодавства.

Отже, беручи до уваги бланкетний характер диспозиції кримінально-правової заборони, закріпленої в ст. 246 КК України, суд у кожному випадку її застосування в порядку конкретизації обвинувачення має чітко визначити, які положення тих

⁹¹ Запропонований законопроект «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення відповідальності за порушення лісового законодавства та охорони зелених насаджень» (реєстр. № 5504 від 8 грудня 2016 р.) поділ незаконних рубок на незаконні приватні рубки (рубки, вчинені без відповідного дозволу – лісорубного квитка) та незаконні лісгосподарські рубки (рубки, вчинені за наявності лісорубного квитка, але з порушенням його умов) зазнав серйозної та, як видається, слушної критики з боку парламентських експертів (див. Додатки).

⁹² Сторчоус О. Кримінальна відповідальність за самовільні порубки лісу : навч. посіб. / О. Сторчоус. – К. : ВАПЕ, 2012. – С. 10.

чи інших нормативних актів у сфері регулювання лісових правовідносин були порушені винуватим, а також робити посилення на них (про такі акти йшлося в підрозділі 2.2 посібника). На жаль, інколи суди обмежуються констатацією незаконності порубки лісу, не зазначаючи, в чому саме полягав незаконний характер діяння.

Зокрема, таким чином вчинив Путильський районний суд Чернівецької області, який у вирокі від 22 вересня 2016 р. зафіксував лише те, що особа протягом березня – квітня 2016 р. в урочищі Тури Яблунецької сільської ради Путильського району Чернівецької області вчинила незаконну порубку сімнадцяти сироро-слиху дерев породи «ялина», чим спричинила істотну шкоду на суму 161973 грн. 61 коп.⁹³.

У децю кращий біг вирізняється позиція Перечинського районного суду Закарпатської області, у вирокі якого від 25 липня 2012 р. зазначається таке: підсудний, знаходячись на території заказника «Тур'я Полянський», з порушенням встановленого лісовим законодавством порядку, без відповідного на те дозволу вчинив незаконну порубку дерев породи «сосна звичайна» у кількості чотирьох штук⁹⁴.

У цьому випадку суд, не конкретизуючи які положення лісового законодавства порушені, водночас слушно визначив, у чому полягала незаконність порубки дерев (відсутність дозволу).

Найбільш яскравим прикладом безпомилкового відображення незаконності порубки лісу та розкриття змісту цієї ознаки у

⁹³ Справа № 721/786/16-к, розглянута Путильським районним судом Чернівецької області 22 вересня 2016 р. [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/61473841>.

⁹⁴ Справа № 708/855/2012, розглянута Перечинським районним судом Закарпатської області 25 липня 2012 р. [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/25482616>.

виroku можна вважати рішення Луганського районного суду Житомирської області від 7 червня 2013 р. У ньому йдеться про те, що, не маючи лісорубного квитка (ордера) на здійснення лісорубних робіт, особа здійснила незаконну порубку дерев породи «дуб». При цьому суд підкреслює, що обвинувачений діяв усупереч вимогам ст. 54 ЛК, п. 2 і п. 3 Порядку видачі спеціальних дозволів на використання лісових ресурсів, затвердженого постановою КМУ від 23 травня 2007 р. № 761 «Про врегулювання питань щодо спеціального використання лісових ресурсів», згідно з якими використання лісових ресурсів проводиться за спеціальним дозволом – лісорубним квитком (ордером)⁹⁵.

Ураховуючи те, що ознака незаконності порубки може тлумачитись по-різному⁹⁶, у ст. 246 КК України варто закріпити види незаконного користування відповідним природним ресурсом. Вважаємо, що це істотно посилило б інформаційне та виховне навантаження аналізованої кримінально-правової заборони. Таким чином, удосконалена ст. 246 КК України мала б відображати, що незаконною визнається порубка дерев і чагарників, вчинена: без відповідного дозволу; за дозволом, виданим із порушенням чинного законодавства; до початку чи після закінчення встановлених у дозволі строків; не на призначених ділянках чи понад установлену кількість; не тих порід дерев, які визначено в дозволі; порід, вирубку яких заборонено.

З'ясовуючи питання, чи є кримінально караною порубка лісу, слід, серед іншого, брати до уваги й кримінально-правові норми про обставини, що виключають злочинність діяння.

⁹⁵ Справа № 1-7/11, розглянута Луганським районним судом Житомирської області 7 червня 2013 р. [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/31750777>.

⁹⁶ Тим більше, що на юридичних і фізичних осіб, які у встановленому порядку здійснюють спеціальне використання лісових ресурсів (включаючи заготівлю деревини), чинним законодавством покладається низка обов'язків.

Однією з таких обставин є виконання наказу (розпорядження). Згідно зі ст. 60 Конституції України ніхто не зобов'язаний виконувати явно злочинні розпорядження чи накази. За віддання явно злочинного розпорядження чи наказу настає юридична відповідальність. Особа, яка сумлінно виконує законний, з її точки зору, наказ, захищена кримінальним законом при заподіянні шкоди охоронюваним суспільним відносинам, що сприяє зміцненню виконавської дисципліни. І Конституція, і КК України відкидають теорію так званого сліпого підкорення, у межах якої підлеглий розглядається як знаряддя у руках свого керівника, позбавлене можливості діяти згідно зі своєю волею та усвідомлювати заборонене і дозволене.

Якщо особа ігнорує явно злочинність наказу і виконує його, то вона на підставі ч. 4 ст. 41 КК України за діяння, вчинене на виконання такого наказу, підлягає кримінальній відповідальності на загальних підставах. При цьому явність як суб'єктивна оцінка злочинності наказу його виконавцем є питанням факту, який вирішується судом у кожному конкретному випадку. Очевидний характер спрямованості явно злочинного наказу на вчинення злочину іншою особою може вимагати від останньої наявності спеціальних знань. Як пише С.І. Дячук, у звичайних умовах обачна і розсудлива особа, яка володіє такими знаннями і до якої звернені ці вимоги, може і повинна усвідомити злочинну спрямованість вимог до неї, без огляду на те, що будь-хто інший, хто не володіє такими знаннями, не здатний до цього⁹⁷.

Письмове підтвердження керівником обов'язковості виконання його завідомо незаконного наказу, адресованого підлеглому, на кримінально-правову оцінку дій, пов'язаних із виконанням такого наказу, не впливає. З приводу другорядної (допоміжної) ролі подібного письмового підтвердження у квалі-

⁹⁷ Дячук С.І. Виконання наказу чи розпорядження у кримінальному праві (основні поняття, проблеми кваліфікації, удосконалення законодавства) : монографія / С. І. Дячук. - К. : Атіка, 2001. - С. 46.

фікації аналізованих дій у літературі зазначається, що таке підтвердження є лише способом (прийомам) усунення сумнівів виконавця щодо правомірності того наказу, який не носить явно незаконний, а тим більше явно злочинний характер. «У випадку, коли вищестоящий керівник письмово підтвердить відданий наказ, службовець зобов'язаний його виконати, якщо таке виконання не тягне вчинення явно протиправної дії, оскільки явно протиправні накази, в т. ч. й ті, що виходять за межі службових відносин, як і явно злочинні накази у будь-якому разі не підлягають виконанню»⁹⁸.

Кримінальна відповідальність особи за діяння, вчинене з метою виконання наказу, виключається, якщо особа не лише не усвідомлювала, а і не могла усвідомлювати злочинного характеру наказу (ч. 5 ст. 41 КК України).

З урахуванням правил про крайню необхідність (ст. 39 КК України) може бути зроблений висновок про відсутність злочинності діяння при порубці лісу, внаслідок якої заподіяна довкіллю шкода була меншою, ніж усунута небезпека, що загрожувала людині, її правам, суспільним інтересам або інтересам держави, за умови, що така небезпека не могла бути усунута в інший спосіб, і шкода лісу була заподіяна своєчасно. Наприклад, здійснення порубки лісу з метою запобігання поширенню пожежі чи іншого стихійного лиха, що загрожують життю людей, має виключати відповідальність за ст. 246 КК України⁹⁹.

⁹⁸ Дячук С.І. Зазначена праця. – С. 59 – 60.

⁹⁹ Цікаво, що в дореволюційному кримінальному законодавстві прямо окреслювались випадки здійснення незаконної порубки лісу, коли такі дії не вважались злочинними. Йшлося про «мелочныя лесныя порубки, сделанныя проезжающими въ лесу для необходимой въ пути починки, то есть по соображеніямъ крайней нужды въ дереве, каковую может встретить на пути обломавшіяся путешественникъ» (виклад. за: Скворцова О.В. Кримінально-правова характеристика незаконної порубки лісу за кримінальним законодавством України (на підставі матеріалів практики Автономної Республіки Крим) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Скворцова Ольга Володимирівна. – Сімферополь, 2007. – С. 37).

Чи не найбільше питань на практиці виникає зі встановленням такого суспільно небезпечного наслідку незаконної порубки лісу, як заподіяння *істотної шкоди*, адже законодавець не розкриває зміст цієї ознаки, залишаючи його визначення на розсуд правозастосувача.

Із таким висновком погоджуються й фахівці, які предметно досліджували відповідну категорію злочинів проти довкілля. Так, за підсумками вивчення кримінальних справ щодо незаконної порубки лісу, а також опитування практичних працівників Н.Г. Іванова констатувала наявність складнощів у застосуванні ст. 246 КК України, яка пов'язана з вирішенням питання, чи є заподіяна незаконною порубкою шкода достатньою для притягнення винної особи до кримінальної відповідальності¹⁰⁰.

Визначений кримінальним законом наслідок незаконної порубки лісу (істотна шкода) неможливий без заподіяння шкоди об'єкту і багато в чому визначається останнім. Немає об'єктів злочинів, яким би не заподіювалася шкода, і немає шкоди, яка би не завдавалася об'єкту посягання. Суспільно небезпечні наслідки – це саме та ознака, яка поєднує всі інші ознаки складу злочину з його об'єктом. При цьому не будь-яка шкода, заподіювана злочином, вважається суспільно небезпечними наслідками як ознакою складу певного злочину. Особливість вказаних наслідків полягає в тому, що вони піддаються більш-менш точному встановленню в порядку, закріпленому КПК України (принаймні так має бути).

Для позначення суспільно небезпечного наслідку незаконної порубки лісу використовується оціночне поняття, зміст якого не визначений ні в КК України, ні в іншому нормативно-правовому акті. Відповідно, для з'ясування змісту, вкладеного законодавцем у характеристику такого наслідку, потрібно звертатись до інших джерел кримінального права, тлумачити кримінальний

¹⁰⁰ Іванова Н.Г. Запобігання злочинним посяганням на рослинний світ (за матеріалами Донецького регіону України) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Н.Г. Іванова. – К., 2011. – С. 8.

закон із використанням різних способів (методів) його здійснення. Нагадаємо, що оціночні поняття наповнюються конкретним змістом у порядку тлумачення кримінально-правової норми значною мірою за розсудом суб'єкта, який застосовує кримінальний закон. Щоправда, цей розсуд, як справедливо наголошує М.І. Панов, носить піднормативний характер і має визначатись межами, окресленими законодавцем, тобто право-конкретизуюча діяльність при застосуванні оціночних понять кримінального права не повинна мати нічого спільного з «вільними розсудом» і «вільною оцінкою фактів»¹⁰¹.

Поняття істотної шкоди як наслідку відповідних злочинів проти довкілля використовується в розділі VIII Особливої частини КК України чотири рази (ч. 1 ст. 244, ст. 246, ч. 1 ст. 248, ч. 1 ст. 249), однак у законодавчому порядку зміст цього поняття розкрито лише в примітці ст. 248 КК України. В інших випадках при обрахуванні істотної шкоди, на думку В.В. Локтіонової, необхідно враховувати такі критерії: 1) велика вартість предмета злочину проти довкілля; 2) кількість добутого; 3) особлива цінність предмета злочину; 4) особлива екологічна цінність; 5) витрати на покриття збитків від вчинення злочину проти довкілля. Істотність шкоди при незаконній порубці дерев і чагарників згадана авторка пропонує визначати з урахуванням, зокрема, таких критеріїв, як кількість вирубаних дерев і чагарників, цінність їхньої породи, діаметр дерев на пні, група лісу, розмір витрат, виділений, наприклад, на засадження території новими рослинами¹⁰².

Вирішуючи питання, чи є заподіяна незаконною порубкою шкода істотною, потрібно в кожному конкретному випадку вра-

¹⁰¹ Панов Н.И. Оценочные признаки: методологические аспекты исследования и применения в уголовном праве / Н.И. Панов // Вісник Асоціації кримінального права України. – 2016. – № 2. – С. 23 – 24.

¹⁰² Локтіонова В.В. Наслідки вчинення злочинів проти довкілля (кримінально-правове дослідження) : монографія / В.В. Локтіонова. – Кременчук : Видавець «ПП Щербатих», 2011. – С. 173 – 174, 178; Локтіонова В.В. Суспільно небезпечні наслідки у злочинах проти довкілля : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / В.В. Локтіонова. – Х., 2013. – С. 11.

ховувати вартість, екологічну цінність (наприклад, занесення дерева або чагарника до Червоної книги України), кількість незаконно вирубаного лісу, розмір шкоди, завданої довкіллю, у т. ч. обчисленої за спеціальними таксами.

Один з авторів цього посібника раніше висловлював думку про те, що шкода визнається істотною, зокрема, тоді, коли були знищені певні види дерев у тій чи іншій місцевості, погіршилися породний склад, якість, захисні, водоохоронні та інші екологічні властивості лісу, виникли труднощі у відтворенні заліснення в певній місцевості, знизилась якість атмосферного повітря, змінились ландшафт місцевості, русло річки, сталась ерозія ґрунту¹⁰³.

Подібні міркування висловлює В.К. Матвійчук, який пише, що істотну шкоду з погляду кваліфікації за ст. 246 КК України складають випадки порубки деревостанів на значній лісосічній ділянці, у великій кількості, цінної деревини, втрати водоохоронних, захисних, санітарно-гігієнічних, оздоровчих, рекреаційних функцій, великої кількості зрубаного лісу, значної екологічної цінності деревостану, знищення місць знаходження диких тварин, великої шкоди лісовому господарству. Науковець, однак, констатує, що судова практика при з'ясуванні істотності шкоди, заподіяної незаконною порубкою лісу, не враховує втрату корисних функцій лісу¹⁰⁴.

Оцінюючи викладену позицію В.К. Матвійчука, відзначимо, що цей дослідник одну оціночну ознаку розкриває за допомогою інших таких ознак, що є цілком зрозумілим (так вимушені

¹⁰³ Злочини проти довкілля: кримінально-правова характеристика : практ. пос. / за ред. О.О. Дудорова. – Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2014. – С. 454.

¹⁰⁴ Матвійчук В.К. Теоретичні та прикладні проблеми кримінально-правової охорони навколишнього природного середовища : монографія / В.К. Матвійчук. – К. : Національна академія управління, 2011. – С. 178; Матвійчук В.К. Наслідки вчинення злочинів проти навколишнього природного середовища: теоретичні, методологічні і практичні проблеми / В.К. Матвійчук // Юридична наука. – 2016. – № 4. – С. 96.

вчиняти і ми). За таких обставин не зовсім прийнятною і зрозумілою є критика В.К. Матвійчука на адресу інших дослідників за те, що їхні подібні рекомендації не дозволяють чітко кваліфікувати діяння за ознакою «істотна шкода».

Якщо внаслідок незаконної порубки дерев, чагарників у лісах, захисних та інших лісових насадженнях істотна шкода не настала, то особа залежно від обставин має нести відповідальність на підставі статей 64, 65, 65-1 або 66 КУпАП¹⁰⁵.

Проаналізовані матеріали судової практики засвідчують гостроту проблеми встановлення суспільно небезпечного наслідку незаконної порубки лісу у виді заподіяння істотної шкоди. Судди демонструють широкий спектр підходів до розуміння змісту диспозиції ст. 246 КК України в частині визначення вказаної ознаки складу злочину, що змушує вкотре замислитись над удосконаленням чинного кримінального закону.

Розглянемо декілька відповідних прикладів із судової практики.

Так, у вирокі Воловецького районного суду Закарпатської області від 19 жовтня 2016 р. істотна шкода підміняється майновою. Суд, кваліфікуючи скоєне за ст. 246 КК України, навіть не згадує про істотну шкоду як таку, зазначаючи лише те, що особа вчинила незаконну порубку деревини, чим заподіяла державному підприємству «Воловецьке лісове господарство» майнову шкоду на суму 22761 грн. 93 коп.¹⁰⁶

¹⁰⁵ Законопроектом «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення відповідальності за порушення лісового законодавства та охорони зелених насаджень» (реєстр. № 5504 від 8 грудня 2016 р.) пропонується ст. 64 і ст. 65 КУпАП викласти в новій редакції, а ст. 65-1 і ст. 66 – виключити з КУпАП (див. Додатки).

¹⁰⁶ Справа № 300/848/16-к, розглянута Воловецьким районним судом Закарпатської області 19 жовтня 2016 р. [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/62071345>.

Більш поширеними є випадки, коли суди, хоч і констатують наявність істотної шкоди, роблять такий висновок виключно на підставі заподіяної майнової шкоди. Суди фактично прирівнюють істотну шкоду до майнової, не враховуючи інші важливі чинники, згадані вище. За такого підходу не зрозуміло, якою є межа цієї істотності та який розмір майнової шкоди її виключає.

Наприклад, як зазначив Богородчанський районний суд Івано-Франківської області у вирокі від 12 жовтня 2016 р., особа вчинила незаконну порубку трьох дерев сосни, заподіявши істотну шкоду, яка в грошовому вираженні склала 14488 грн. 25 коп. Дії підсудного суд кваліфікував за ст. 246 КК України, оскільки той вчинив незаконну порубку лісу, що заподіяло істотну шкоду лісовому господарству на вказану суму¹⁰⁷.

Правильнішою є позиція тих судів, які до визначення істотної шкоди підходять комплексно, встановлюючи факт заподіяння не лише майнової шкоди, а і шкоди, яка спричиняється порядку використання, охорони та відтворення лісів.

Так, обгрунтовуючи наявність істотної шкоди, заподіяної в результаті незаконної порубки лісу, Тростянецький районний суд Сумської області у вирокі від 7 жовтня 2016 р. зазначив, що внаслідок самовільної порубки лісів особа завдала матеріальні збитки навколишньому природному середовищу в розмірі 5511 грн. 14 коп., чим заподіяла істотну шкоду інтересам держави в сфері охорони, раціонального використання та відтворення лісових ресурсів, а саме погіршилась спроможність виконання лісосмугою специфічних захисних функцій¹⁰⁸.

¹⁰⁷ Справа № 338/1043/16-к, розглянута Богородчанським районним судом Івано-Франківської області 12 жовтня 2016 р. [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/62026087>.

¹⁰⁸ Справа № 588/1144/16-к, розглянута Тростянецьким районним судом Сумської області 7 жовтня 2016 р. [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/61874867>.

Показовим у цьому плані є також вирок Любомльського районного суду Волинської області від 27 листопада 2013 р., відповідно до якого обвинувачений був виправданий саме через відсутність заподіяної істотної шкоди. Суд, пославшись на викладену вище доктринальну позицію, зробив висновок про недостатність встановленої майнової шкоди для вирішення питання про її істотність в контексті суспільно небезпечних наслідків, визначених у ст. 246 КК України: «... при порівняно суттєвому розмірі встановленої за відповідними таксами цивільно-правової шкоди незначна кількість і вартість незаконно зрізаних дерев та відсутність необхідних і достатніх ознак істотності шкоди свідчать про відсутність в діях особи складу злочину, передбаченого ст. 246 КК України»¹⁰⁹.

На нашу думку, треба підтримати позицію тих судів, які ставлять під сумнів використання при визначенні суспільно небезпечного наслідку злочину, передбаченого ст. 246 КК України, формули «істотна шкода» = «майнова шкода будь-якого розміру». Адже «не можна розглядати ліс лише як джерело деревини, він є складною, багаторівневою та багатофункціональною системою»¹¹⁰. Як слушно пише М.Г. Арманов, використання лише вартісного критерію для оцінки шкоди у складі злочину, передбаченому ст. 246 КК України, є недостатнім.

¹⁰⁹ Справа № 163/1743/13-к, розглянута Любомльським районним судом Волинської області 27 листопада 2013 р. [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/35714596>.

¹¹⁰ Сторчоус О. Кримінальна відповідальність за самовільні порубки лісу : навч. посіб. / О. Сторчоус. – К. : ВАПЕ, 2012. – С. 45.

«...Більшість лісопорушень тягнуть за собою негативні зміни в навколишньому природному середовищі, тобто мають безпосередню екологічну спрямованість. До таких лісопорушень можна віднести, наприклад, самовільні рубки, знищення або пошкодження лісової рослинності, знищення корисної для лісу фауни тощо» (див.: Завгородня В.М. Майнова відповідальність за порушення лісового законодавства : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06 / Завгородня Владислава Миколаївна. – К., 2003. – С. 65).

Необхідно також враховувати шкоду, яка заподіяна саме довкіллю та яка не завжди може бути виражена в грошовому еквіваленті (тобто наслідки екологічного характеру). Більше того: згаданий дослідник для з'ясування питання про істотність шкоди, заподіяної незаконною порубкою лісу як злочином проти довкілля (а не проти власності), закликає призначати екологічну експертизу¹¹¹.

З огляду на сказане, правильно вчинив Апеляційний суд Волинської області, визнавши обвинувачення за ст. 246 КК України неконкретним, оскільки підхід до визначення істотної шкоди суду першої інстанції засновувався лише на встановленні матеріальних збитків. Апеляційний суд зробив слушний висновок про те, що без комплексного врахування вартості, екологічної цінності, кількості незаконно вирубаного лісу і встановлення інших значущих обставин не можна вважати істотність шкоди як обов'язкову ознаку об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 246 КК України, належним чином з'ясованою¹¹².

На різнобій у визначенні розміру істотної шкоди як ознаки незаконної порубки лісу слушно звернула увагу Л.П. Брич, яка висловила за вирішення досліджуваної проблеми шляхом надання роз'яснення найвищою судовою інстанцією. Науковець висунула пропозицію доповнити постанову Пленуму ВСУ від 10 грудня 2004 р. № 17 «Про судову практику у справах про злочини та інші правопорушення проти довкілля» роз'ясненням про те, який розмір майнової шкоди, вираженої в НМДГ,

¹¹¹ Арманов М. Проблеми кваліфікації незаконної порубки лісу / М. Арманов // Вісник прокуратури. – 2016. – № 9. – С. 81, 82, 84.

¹¹² Справа № 0304/692/12, розглянута Апеляційним судом Волинської області 3 липня 2012 р. [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/25004446>.

при вчиненні незаконної порубки лісу як злочину вважається істотною шкодою¹¹³.

Видається, що зазначена пропозиція суперечить природі істотної шкоди при незаконній порубці лісу як оціночної ознаки. Визначення того, який саме розмір майнової шкоди, виражений у певній кількості НМДГ, має визнаватись істотною шкодою як ознакою об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст. 246 КК України, – компетенція законодавця, а не органу, уповноваженого здійснювати судові тлумачення положень кримінального закону.

Нам імпонує висловлена в юридичній літературі думка про необхідність законодавчої конкретизації поняття істотної шкоди, заподіяної внаслідок незаконної порубки лісу¹¹⁴. Конструюючи кримінально-правові норми про відповідальність за інші злочини проти довкілля, які можна назвати подібними до незаконної порубки лісу (статті 239-1, 239-2, 248 КК України), законодавець пов'язує кримінальну відповідальність за основний (статті 239-2, 248 КК України) або кваліфікований склад злочину (ст. 239-1 КК України) із: 1) настанням певних формально визначених наслідків, описаних за допомогою вказівки на конкретні грошові суми (статті 239-1, 248 КК України); 2) об'ємом незаконно добутого поверхневого (ґрунтового) шару земель водного фонду (ст. 239-2 КК України). За таких обставин фор-

¹¹³ Брич Л.П. Теорія розмежування складів злочинів : монографія / Л.П. Брич. – Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2013. – С. 199.

¹¹⁴ Гритенко О.А. Незаконна вирубка лісу за кримінальним законодавством України: проблемні питання / О.А. Гритенко, П.М. Пацамай // Протидія злочинності в Україні: кримінально-правові та кримінологічні аспекти : матер. Всеукр. наук.-практ. семінару (м. Миколаїв, 26 травн. 2016 р.). – Миколаїв : Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е.О. Дідоренка, 2016. – С. 40 – 41; Єгорова Т.П. Охорона лісів за законодавством України та країн СНД: порівняльно-правовий аналіз : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06 / Єгорова Тетяна Петрівна. – Х., 2015. – С. 164, 168, 172, 182, 183.

малізація суспільно небезпечних наслідків незаконної порубки лісу могла б стати одним із напрямів вдосконалення досліджуваної нами статті КК України.

Взагалі аналіз особливостей законодавчого описання суспільно небезпечних наслідків злочинів проти довкілля в КК України дозволяє стверджувати, що український законодавець віддає перевагу наслідкам, які здебільшого ґрунтуються на судженнях правозастосовних органів. С.Б. Гавриш з цього приводу пише, що без розроблення критеріїв формалізації оціночних понять в екологічних злочинах, визначення параметрів (масштабу, розмірів тощо) прояву і встановлення їх наслідків названі норми або майже не будуть застосовуватись, або слугуватимуть підставою для виправданої законом сваволі¹¹⁵. Подібним чином висловлюється В.В. Локтіонова, яка зазначає, що в законі про кримінальну відповідальність необхідно відмовитись від використання понять, що мають занадто широкий і «розмитий» зміст, замінивши їх формально-визначеними поняттями¹¹⁶.

Зазначимо, що спроби в зазначений спосіб поліпшити ст. 246 КК України робились, однак успіхом вони поки що не увінчались.

Так, свого часу народний депутат України В.І. Левцун розробив законопроект «Про внесення змін до Кримінального Кодексу України (щодо посилення відповідальності за незаконну вирубку лісових ресурсів)» (реєстр. № 10669), яким пропонувалось доповнити ст. 246 КК України приміткою такого

¹¹⁵ Гавриш С.Б. Кримінально-правова охорона довкілля в Україні: проблеми теорії, застосування і розвитку кримінального законодавства / С.Б. Гавриш. – К. : Ін-т законодавства Верховної Ради України, 2002. – С. 282; Правова система України: історія, стан та перспективи: У 5 т. Т. 5 : Кримінально-правові науки. Актуальні проблеми боротьби зі злочинністю в Україні / за заг. ред. В.В. Сташиса. – Х. : Право, 2008. – С. 421 – 422.

¹¹⁶ Локтіонова В.В. Суспільно небезпечні наслідки у злочинах проти довкілля : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / В.В. Локтіонова. – Х., 2013. – С. 11.

змісту: «У статті 246 цього Кодексу шкода вважається істотною, якщо вона полягає у заподіянні збитків на суму від п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян за таксою, встановленою для обчислення розміру стягнень за шкоду, заподіяну незаконною порубкою і пошкодженням дерев і чагарників».

На сьогодні ми не готові назвати оптимальну величину істотної шкоди при незаконній порубці лісу, яку *de lege ferenda* варто закріпити в ст. 246 КК України, і лише висловимо думку про те, що запропонований згаданим законопроектом показник цієї шкоди¹¹⁷ виглядає завищеним.

Так, за інформацією О.В. Сторчоуса, на сьогодні розмір шкоди, який розцінюється правозастосувачами як свідчення її істотності з погляду кваліфікації за ст. 246 КК України, у середньому складає 7 – 10 тис. грн.¹¹⁸ Положення про завищеність відповідного показника стосується і пропозиції закріпити в ст. 246 КК України істотну шкоду, завдану незаконною порубкою лісу, на рівні 100 і більше НМДГ¹¹⁹, а так само на рівні 250 і більше НМДГ¹²⁰.

¹¹⁷ Такий же показник істотності шкоди в примітці ст. 246 КК України пропонують закріпити і деякі дослідники (див.: Данильченко Ю. Правові проблеми захисту лісів в Україні / Ю. Данильченко, С. Гізімчук // Вісник прокуратури. – 2016. – № 9. – С. 76), які, до речі, не визнали за потрібне пояснити свою позицію в частині відмови від конструювання незаконної порубки лісу частково як злочину з формальним складом.

¹¹⁸ Сторчоус О. Кримінальна відповідальність за самовільні порубки лісу : навч. посіб. / О. Сторчоус. – К. : ВАПТЕ, 2012. – С. 50.

¹¹⁹ Скворцова О.В. Кримінально-правова характеристика незаконної порубки лісу за кримінальним законодавством України (на підставі матеріалів практики Автономної Республіки Крим) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Скворцова Ольга Володимирівна. – Сімферополь, 2007. – С. 95 – 96, 105, 156, 193; Іванова Н.Г. Запобігання злочинним посяганням на рослинний світ (за матеріалами Донецького регіону України) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Н.Г. Іванова. – К., 2011. – С. 5, 8 – 9, 14.

¹²⁰ Локтіонова В.В. Наслідки вчинення злочинів проти довкілля (кримінально-правове дослідження) : монографія / В.В. Локтіонова. – Кременчук : Видавель «ПП Щербатих», 2011. – С. 73 – 174, 178.

Принагідно зауважимо, що висуненню останньої з наведених пропозицій (В.В. Локтіонова) не передувало бодай якимось обґрунтуванням.

Не дивлячись на множинність теоретичних позицій, не сумніваємося в доцільності саме законодавчого втручання в розв'язання проблем, пов'язаних із визначенням істотності шкоди, заподіяної незаконною порубкою лісу, як криміноутворювальної ознаки. Вважаємо, що кримінальний закон має чітко встановлювати, яка шкода при незаконній порубці лісу вважається істотною (принаймні в частині її майнової складової).

Подібний підхід обстоюють і розробники законопроекту «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення відповідальності за порушення лісового законодавства та охорони зелених насаджень» (реєстр. № 5504 від 8 грудня 2016 р.), які висловлюються за включення до ст. 245 КК України такої примітки: «Істотною шкодою, передбаченою ст. ст. 245, 246, 246-1 цього Кодексу, вважається заподіяння майнової шкоди, яка в двадцять п'ять і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян» (див. Додатки).

Слід, однак, підкреслити, що з приводу цієї законодавчої ініціативи парламентські експерти висловили слушне зауваження, суть якого полягає в тому, що до легального визначення істотної шкоди необхідно (з урахуванням здобутків доктрини і позиції судової практики) підходити комплексно, встановлюючи факт заподіяння не лише майнової шкоди, а і шкоди, яка спричиняється порядку використання, охорони та відтворення лісів та інших об'єктів рослинного світу, поставлених під охорону КК України. У зв'язку з цим примітку ст. 245 КК України запропоновано викласти в такій редакції: «Істотною шкодою у статтях 245, 246, 246-1, якщо вона полягає у завданні матеріальних збитків, вважається така шкода, яка в двадцять п'ять і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян» (див. Додатки).

Вважаємо такий варіант вдосконалення кримінального закону прийнятним, оскільки: 1) наведені кількісні параметри істотності шкоди (її майнової складової) порівняно з аналогічними пропозиціями, наведеними вище, більше наближені до реалій правозастосування; 2) зберігатиметься можливість визнання заподіяної екологічної шкоди істотною і в тому разі, коли вона в майновому еквіваленті є меншою за 25 НМДГ. Крім цього, вдосконалений КК України в розглядуваній частині має чітко наголошувати на тому, що майнова складова істотної шкоди полягає саме і тільки у прямих збитках¹²¹.

Допоки в законодавчому порядку не внесено ясність щодо кількісних параметрів істотності шкоди як ознаки складу досліджуваного злочину, на практиці, крім зазначеної вище, продовжує гостро поставати проблема відмежування незаконної порубки дерев і чагарників як злочину, передбаченого ст. 246 КК, від суміжного адміністративного проступку – незаконної порубки і пошкодження дерев і чагарників (ст. 65 КУпАП)¹²². Докладніше про це йтиметься в підрозділі 4.2 посібника.

¹²¹ Річ у тім, що структуру збитків, заподіяних лісопорушеннями, становлять не лише прямі збитки, тобто вартість пошкоджених або знищених лісових ресурсів, а і: втрачена вигода, тобто вартість певної втраченої кількості лісових ресурсів, вартість яких проявилася б у майбутньому у зв'язку з підвищенням їх продуктивності; неповернені витрати на матеріально-технічні засоби, оплату праці та інші, які були вкладені при догляді за лісом, підвищення його продуктивності; необхідні майбутні витрати, які слід понести з метою відновлення рівноваги у лісовому середовищі, яка порушена внаслідок скоєння лісопорушення (див.: Завгородня В.М. Майнова відповідальність за порушення лісового законодавства : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06 / Завгородня Владислава Миколаївна. – К., 2003. – С. 10, 73, 102; Мендик Л.В. Відповідальність за порушення лісового законодавства : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06 / Л.В. Мендик. – К., 2009. – С. 12).

¹²² Пошкодження дерев і чагарників, зазначене в диспозиції ст. 65 КУпАП, може відбуватися шляхом роздрібнення, змінання, знищення частини дерева або чагарнику (кореневої системи, гілок тощо) як до припинення росту, так і без припинення росту.

Для встановлення складу незаконної порубки лісу в першій формі об'єктивної сторони необхідно встановити наявність *причинного зв'язку* між суспільно небезпечним діянням та його наслідком у виді заподіяної істотної шкоди. Пленум ВСУ у п. 4 постанови від 10 грудня 2004 р. № 17 «Про судову практику у справах про злочини та інші правопорушення проти довкілля» вказує на необхідність ретельної перевірки на предмет наявності причинного зв'язку, на потребу з'ясування того, чи не зумовлені шкідливі наслідки факторами, що не залежали від волі підсудного (стихийне лихо, пожежа тощо). Питання про наявність або відсутність причинного зв'язку має розв'язуватись відповідно до розробленого доктриною кримінального права вчення про причинний зв'язок. При встановленні цієї обов'язкової ознаки незаконної порубки лісу (йдеться про першу форму об'єктивної сторони злочину) рекомендуємо спиратись на відображену в юридичній літературі систему поглядів, уявлень, ідей і концепцій щодо причинного зв'язку¹²³.

Дослідження причинного зв'язку треба здійснювати в такій послідовності: 1) перша ланка причинності – конкретна суспільно небезпечна протиправна дія чи бездіяльність суб'єкта злочину; 2) за часом таке діяння має передувати настанню

¹²³ Див., зокрема: Багіров С.Р. Причинний зв'язок у злочинах, що вчиняються через необережність : автореф. дис. ... канд. юрид. наук 12.00.08 / С.Р. Багіров. – К., 2005. – 20 с.; Тимчук О.Л. Причинний зв'язок як ознака об'єктивної сторони складу злочину : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / О.Л. Тимчук. – Львів, 2005. – 16 с.; Ярмыш Н.Н. Теоретические проблемы причинно-следственной связи в уголовном праве. Философско-правовой анализ : монография / Н.Н. Ярмыш. – Х. : Право, 2003. – 512 с. Музыка А.А. Причинная связь : уголовно-правовой очерк / А.А. Музыка, С.Р. Багиров. – Хмельницкий : Изд-во Хмельницкого ун-та управления и права, 2009. – 112 с.; Дудоров О. Сучасний стан кримінально-правового вчення про причинний зв'язок: критичний аналіз (рецензія) / О. Дудоров, Є. Письменський // Вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична. – 2011. – № 2. – С. 527 – 534.

супільно небезпечного наслідку; 3) діяння повинне відігравати у ланцюгу детермінації роль необхідної передумови настання супільно небезпечного наслідку (подумки виключивши із зазначеного ланцюга певне діяння, треба переконатись у тому, що без нього наслідок не настав би); 4) діяння має бути визнане причиною настання супільно небезпечного наслідку в конкретній ситуації; 5) спочатку потрібно встановлювати причинний зв'язок, який носить об'єктивний характер, а далі – можливість його передбачення суб'єктом злочину. Тобто питання про причинний зв'язок вирішується незалежно, окремо від встановлення вини.

Ураховуючи, що встановлення причинного зв'язку при застосуванні ст. 246 КК України зазвичай не викликає складнощів при кваліфікації незаконної порубки лісу, правозастосувачі, як правило, презюмують наявність цієї ознаки. Частіше за все суди навіть не згадують про неї у вироках, інколи лише констатуючи, що причинний зв'язок між вчиненим діянням і наслідками, які настали, мав місце.

Наприклад, таким чином зробив Острозький районний суд Рівненської області, який у вирокі від 6 червня 2012 р. зазначив таке: у судовому засіданні встановлено причинний зв'язок між шкодою, що настала, та діями особи, котра вчинила незаконну порубку семи дерев породи «ясен», які належать до цінної породи дерев¹²⁴.

Незаконна порубка дерев і чагарників у лісах, захисних та інших лісових насадженнях визнається закінченим злочином із моменту заповдіяння в результаті незаконної порубки лісу істотної шкоди, а вчинення таких дій у заповідниках або на територіях та об'єктах ПЗФ, або в інших особливо охоронюваних лісах – з моменту відокремлення дерева або чагарнику

¹²⁴ Справа № 1713/623/12, розглянута Острозьким районним судом Рівненської області 6 червня 2012 р. [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/24455713>.

від кореня або заподіяння зазначеним представникам флори пошкоджень, які викликають їхню загибель або припинення росту. Та обставина, що особа ще не встигла скористатись незаконно здобутим, на кваліфікацію за ст. 246 КК України як закінченого злочину не впливає.

При вчиненні досліджуваного злочину в другій формі його об'єктивної сторони можлива стадія замаху (наприклад, особі не вдалося закінчити незаконну порубку лісу через те, що їй перешкодили це зробити працівники лісової охорони), що при кваліфікації вчиненого зобов'язує посилатись у т. ч. на ч. 2 або ч. 3 ст. 15 КК України.

Знаходження особи в межах лісового фонду без дозвільних документів на порубку лісу, проте з відповідними знаряддями за спрямованістю умислу може розцінюватись як готування до злочину, передбаченого ст. 246 КК України.

Будь-який злочин як подія реального світу завжди здійснюється в певний час, певному місці і певній обстановці, з обранням винним того чи іншого способу, знаряддя чи засобу для досягнення бажаного результату. Однак за волею законодавця юридична значущість вказаних обставин не є однаковою. За винятком суспільно небезпечного діяння – обов'язкової ознаки будь-якого складу злочину інші ознаки, які структурно складають об'єктивну сторону, вважаються факультативними. Якщо ж ознака, належна, за загальним правилом, до факультативних ознак, передбачена тією чи іншою нормою Особливої частини КК України, вона стає обов'язковою ознакою об'єктивної сторони складу конкретного злочину і враховується при кваліфікації. Однією з таких ознак для складу злочину «незаконна порубка лісу» є місце вчинення злочину.

Установлення *місця* вчинення незаконної порубки лісу є невідмінною умовою правильної кваліфікації вчиненого за ст. 246 КК України. Аналіз практики застосування розглядуваної статті КК свідчить про те, що зазвичай суди звертають належну увагу на питання визначення місця вчинення незаконної порубки лісу як обов'язкової ознаки складу цього злочину, чітко визначаю-

чи належність того чи іншого місця порубки дерев (чагарників) до лісу, захисних та інших лісових насаджень.

Наприклад, як зазначив Великоолександрівський районний суд Херсонської області у вирокі від 16 червня 2016 р., особа, знаходячись в полезахисній лісовій смугі, яка належить до захисних насаджень лінійного типу, розташованій на території сільської ради на відстані близько одного кілометра від селища Нова Кам'янка Великоолександрівського району Херсонської області, вчинила незаконну порубку семи дерев породи «дуб» і двох дерев породи «гледичія»¹²⁵.

Поняття складових ПЗФ (включаючи заповідники) закріплено в Законі «Про природно-заповідний фонд України» від 16 червня 1992 р. і в Законі «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25 червня 1991 р.

Відповідно до ст. 3 Закону «Про природно-заповідний фонд України» ПЗФ – це ділянки суші та водного простору, природні комплекси та об'єкти, що мають особливу природоохоронну, наукову, естетичну, рекреаційну та іншу цінність, виділені з метою збереження природної різноманітності ландшафтів, генофонду тваринного і рослинного світу, підтримання загального екологічного балансу та забезпечення фонових моніторингу навколишнього природного середовища¹²⁶.

¹²⁵ Справа № 650/705/16-к, розглянута Великоолександрівським районним судом Херсонської області 16 червня 2016 р. [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/58363994>.

¹²⁶ До складу ПЗФ України входять більш як 7608 територій та об'єктів загальною площею 3,2 мільйона га (5,4% загальної площі країни) та 402,5 тисячі га в межах акваторії Чорного моря. Частина природно-заповідних територій в Україні є недостатньою і залишається значно меншою, ніж у більшості країн Європи, де площі, зайняті під природно-заповідні території, становлять у середньому 15% (див.: Закон України від 21 грудня 2010 р. «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 р.).

Доктринальне визначення ПЗФ формулює О.М. Ковтун, на думку якої це сукупність природних і штучно створених територій та об'єктів, що об'єднуються на основі принципу заповідання, мають особливу природоохоронну, наукову, рекреаційну, освітньо-виховну, естетичну та іншу цінність, призначені для збереження ландшафтного і біологічного різноманіття, генофонду тваринного і рослинного світу, підтримання загального екологічного балансу, забезпечення сталого розвитку і фонового моніторингу навколишнього природного середовища, наукового вивчення процесів, що відбуваються під впливом антропогенного втручання, вилучаються з господарського використання повністю або частково і оголошуються територіями чи об'єктами ПЗФ України¹²⁷.

Законодавство України не визначає, які категорії ПЗФ належать до територій, а які – до об'єктів. Конструктивною слід визнати позицію О.М. Ковтуна, яка вважає, що до об'єктів ПЗФ доцільно віднести пам'ятки природи, які становлять собою здебільшого невеликі за площею (справді унікальні) природні утворення або такі, що взагалі практично не мають своєї території – дерева, скелі, джерела, печери, гроти, виходи порід тощо. Решта категорій ПЗФ має визначатися терміном «територія»¹²⁸.

Як впливає зі ст. 3 Закону України «Про природно-заповідний фонд України», до територій та об'єктів ПЗФ України належать: 1) природні території та об'єкти – природні¹²⁹ та біо-

¹²⁷ Ковтун О.М. Правова охорона територій та об'єктів природно-заповідного фонду України : навчальний посібник / О.М. Ковтун. – Прецедент, 2010. – С. 53.

¹²⁸ Ковтун О.М. Зазначена праця. – С. 53, 65.

¹²⁹ Природні заповідники – це природоохоронні, науково-дослідні установи загальнодержавного значення, що створюються з метою збереження в природному стані типових або унікальних для даної ландшафтно-ї зони природних комплексів з усією сукупністю їх компонентів, вивчення природних процесів і явищ, що відбуваються в них, розробки наукових засад охорони навколишнього природного середовища, ефективного використання природних ресурсів та екологічної безпеки.

сферні заповідники¹³⁰, національні природні парки¹³¹, регіональні ландшафтні парки¹³², заказники¹³³, пам'ятки природи¹³⁴, заповідні урочища¹³⁵; 2) штучно створені об'єкти – ботанічні сади¹³⁶, дендрологічні парки¹³⁷, зоологічні пар-

¹³⁰ Біосферні заповідники – це природоохоронні, науково-дослідні установи міжнародного значення, що створюються з метою збереження в природному стані найбільш типових природних комплексів біосфери, здійснення фонових екологічного моніторингу, вивчення навколишнього природного середовища, його змін під дією антропогенних факторів.

¹³¹ Національні природні парки – це природоохоронні, рекреаційні, культурно-освітні, науково-дослідні установи загальнодержавного значення, що створюються з метою збереження, відтворення і ефективного використання природних комплексів та об'єктів, які мають особливу природоохоронну, оздоровчу, історико-культурну, наукову, освітню та естетичну цінність.

¹³² Регіональні ландшафтні парки – це природоохоронні рекреаційні установи місцевого чи регіонального значення, що створюються з метою збереження в природному стані типових або унікальних природних комплексів та об'єктів, а також забезпечення умов для організованого відпочинку населення.

¹³³ Заказники – це природні території (акваторії), які оголошуються заказниками з метою збереження і відтворення природних комплексів чи їх окремих компонентів.

¹³⁴ Пам'ятки природи – це окремі унікальні природні утворення, що мають особливе природоохоронне, наукове, естетичне, пізнавальне і культурне значення, які оголошуються пам'ятками природи з метою збереження їх у природному стані.

¹³⁵ Заповідні урочища – це лісові, степові, болотні та інші відокремлені цілісні ландшафти, що мають важливе наукове, природоохоронне і естетичне значення, які оголошуються заповідними урочищами з метою збереження їх у природному стані.

¹³⁶ Ботанічні сади – це об'єкти, які створюються з метою збереження, вивчення, акліматизації, розмноження в спеціально створених умовах та ефективного господарського використання рідкісних і типових видів місцевої і світової флори шляхом створення, поповнення та збереження ботанічних колекцій, ведення наукової, навчальної і освітньої роботи.

¹³⁷ Дендрологічні парки – це об'єкти, які створюються з метою збереження і вивчення у спеціально створених умовах різноманітних видів дерев і чагарників та їх композицій для найбільш ефективного наукового, культурного, рекреаційного та іншого використання.

ки¹³⁸, парки – пам'ятки садово-паркового мистецтва¹³⁹ (основна функція цих штучних об'єктів полягає у збереженні видів в умовах культури, інтеграція та акліматизація, збереження цінних паркових асамблей, екологічне виховання тощо).

Режим заповідника полягає в такому: на його території забороняється господарська, рекреаційна та інша діяльність, що суперечить цілям заповідування чи заподіює шкоду навколишньому природному середовищу; повністю вилучаються з господарського використання особливо охоронювані природні комплекси та об'єкти (земля, надра, вода, рослинний і тваринний світ), що мають природоохоронне, наукове, еколого-просвітницьке значення як зразки первинного природного середовища, типові чи рідкісні ландшафти, місця зберігання генетичного фонду рослинного і тваринного світу. Науково-дослідницькі, відновлювальні, протипожежні роботи не повинні суперечити цілям заповідування¹⁴⁰.

Рішення про створення територій та об'єктів ПЗФ загальнодержавного значення приймаються Президентом України, а місцевого значення – обласними радами.

Для інформування населення та природокористувачів про межі територій та об'єктів ПЗФ, їхню категорію та основні відомості про режим і правила поведінки у межах зазначених об'єктів використовуються інформаційні та охоронні знаки,

¹³⁸ Зоологічні парки – це об'єкти, які створюються з метою організації екологічної освітньо-виховної роботи, створення експозицій рідкісних, екзотичних та місцевих видів тварин, збереження їх генофонду, вивчення дикої фауни і розробки наукових основ її розведення у неволі.

¹³⁹ Парки-пам'ятники садово-паркового мистецтва – це найбільш визначні та цінні зразки паркового будівництва, які оголошуються парками-пам'ятками садово-паркового мистецтва з метою їх охорони і використання в естетичних, виховних, наукових, природоохоронних та оздоровчих цілях.

¹⁴⁰ Полный курс уголовного права : в 5 т. / под ред. А.И. Коробеева. Т. IV : Преступления против общественной безопасности. – СПб. : Издательство Р. Асланова «Юридический центр Пресс», 2008. – С. 485.

обов'язковою ознакою яких має бути наочність. Такі знаки повинні розміщуватись у місцях найбільш можливої появи відвідувачів, бути помітними на місцевості та певною мірою контрастними за кольором і формою¹⁴¹. «Головним завданням інформаційних та охоронних знаків є забезпечення інформованості й природоохоронне виховання населення, підвищення ефективності роботи природоохоронних установ та організацій»¹⁴². До встановлення меж територій та об'єктів ПЗФ в натурі їхні межі визначаються відповідно до проектів створення таких територій й об'єктів.

Нормативне визначення правового режиму всіх зазначених вище територій та об'єктів ПЗФ України, порядок їхнього створення та оголошення, правові засади функціонування, основні засоби збереження та охорони, а також вирішення питань про дозволені види використання територій та об'єктів ПЗФ України, специфіку ведення державного кадастру таких територій та об'єктів, встановлення їх охоронних зон, порядок ведення на них науково-дослідних робіт, економічне забезпечення організації та функціонування ПЗФ України – все це визначено положеннями Законом України «Про природно-заповідний фонд України» та Інструкції про застосування порядку установаження лімітів на використання природних ресурсів у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду загальнодержавного значення, затвердженої наказом МОНПС України від 24 січня 2008 р. № 27. У зв'язку з цим ми не вбачаємо потреби в подальшому відтворенні зрозумілих і добре систематизованих положень регулятивного законодавства в цій сфері.

¹⁴¹ Положення про єдині державні знаки та аншлаги на територіях та об'єктах природно-заповідного фонду України затверджене наказом МОНПС України від 29 березня 1994 р. № 30.

¹⁴² Гиренко І.В. Правова охорона рослинного світу України : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.06 / Гиренко Інна Володимирівна. – К., 2015. – С. 26.

Іншими особливо охоронюваними лісами (оціночне поняття) з урахуванням закріпленої в ст. 246 КК України диференціації відповідальності і положень лісового законодавства (див., зокрема, Порядок поділу лісів на категорії та виділення особливо захисних лісових ділянок, затверджений постановою КМУ від 16 травня 2007 р. № 733) є підстави вважати, зокрема, ліси, що мають наукове чи історичне значення (розташовані на території історико-культурних заповідників, меморіальних комплексів тощо), ліси генетичних резерватів, виділені у встановленому порядку за своїми типовими фітоценотичними, лісівничими та лісорослинними показниками для певного району з метою збереження цінних частин популяції виду, підвиду, екотипу лісової породи, а також субальпійські деревні і чагарникові угруповання (розташовані у межах відкритої гірської місцевості – полонин, яйл), угруповання субальпійського поясу.

Межі лісових ділянок, визначених для віднесення до однієї з категорій, проводяться по природних межах, кварталних просіках, лініях зв'язку й електромереж та інших чітко визначених на місцевості розмежувальних лініях (ст. 40 ЛК).

Як було встановлено вище, диспозиція ст. 246 КК України не конкретизує спосіб порубки лісу, а також засоби, знаряддя, час і обстановку її здійснення. Хоч такі ознаки не впливають на кваліфікацію посягання, вони сприяють більш точній характеристиці об'єктивної сторони, визначенню ступеня суспільної небезпеки вчиненого та (в деяких випадках) правильному встановленню розміру шкоди, заподіяної незаконною порубкою.

Наприклад, проведення незаконної порубки лісу із застосуванням хімічних або технічних засобів, підпалу (випалювання коренів дерева) або вибуху є більш суспільно небезпечним, ніж, скажімо, спилування або порубка деревостанів. Ця обставина згідно з п. 3 ч. 1 ст. 65 КК України підлягає врахуванню при призначенні покарання як показник ступеня тяжкості вчиненого злочину.

Так, лісопорушник, незаконно спиливши в лісі дерева, може причепити їх до трактора для транспортування і потягнути до дороги, при цьому гусениці трактора і деревостани можуть зламати велику кількість інших деревостанів і чагарників. Як наслідок, знищуються не тільки спилині дерева, а і рослинність навколо, ціла лісова ділянка стає непридатною¹⁴³.

Вважаємо, що використання транспортних засобів для незаконної порубки дерев та чагарників, якщо воно спричинило значно більшу або додаткову шкоду, має враховуватись судом при індивідуалізації кримінальної відповідальності. На сьогодні (за умов продемонстрованої вище розмитості змісту істотної шкоди) використання таких засобів може, серед іншого, покладатись в основу обґрунтування істотності заподіяної шкоди.

На відміну від ст. 246 КК України, у ст. 248 КК України «Незаконне полювання» передбачено таку кваліфікуючу ознаку, як використання транспортних засобів. Деякі правники наполягають на доповненні кримінально-правової норми про незаконну порубку лісу подібною кваліфікуючою ознакою, аргументуючи це тим, що велика кількість випадків незаконної порубки лісу поєднується з використанням спеціальної лісозаготівельної техніки. Вчинення злочину в цьому разі заподіює шкоду всій екологічній системі лісової ділянки і свідчить про підвищену суспільну небезпеку вчиненого¹⁴⁴.

¹⁴³ Скворцова О.В. Кримінально-правова характеристика незаконної порубки лісу за кримінальним законодавством України (на підставі матеріалів практики Автономної Республіки Крим) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Скворцова Ольга Володимирівна. – Сімферополь, 2007. – С. 100.

¹⁴⁴ Конфоркин И.А. Уголовная ответственность за незаконную рубку лесных насаждений : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / И.А. Конфоркин. – М., 2009. – С. 9, 21; Соколов Н.А. Уголовная ответственность за незаконную рубку лесных насаждений : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Соколов Николай Александрович. – Вологда, 2007. – С. 10, 101 – 102; Травина И.Г. Уголовно-правовые и криминологические проблемы борьбы с незаконной рубкой лесных насаждений : монография // И.Г. Травина, В.Д. Ларичев. – М. : ВНИИ МВД России, 2008. – С. 93.

Видається, однак, що вплив використання транспортних засобів на суспільну небезпеку незаконної порубки лісу не варто перебільшувати. В одних випадках використання транспортних засобів може підвищувати суспільну небезпеку аналізованого злочину (коли внаслідок використання таких засобів пошкоджуються або знищуються рослинність, чагарники, дерева тощо). В інших випадках, коли особа використовує транспортний засіб лише для прибуття до місця незаконної порубки лісу чи для перевезення зрублених деревостанів, ступінь суспільної небезпеки вчиненого залишається незмінним.

Аналогічний підхід, до речі, застосовується при тлумаченні відповідної кваліфікуючої ознаки складу злочину, передбаченого ст. 248 КК України. Так, полювання з використанням транспортних засобів передбачає, що транспортний засіб застосовується безпосередньо для вистежування, переслідування і добування звірів і птахів (а не для вивезення браконьєрів на місце полювання чи перевезення незаконного здобутого).

Можна спрогнозувати, що в разі реалізації згаданої ідеї, спрямованої на вдосконалення статті КК України про відповідальність за незаконну порубку лісу, суди кваліфікуватимуть цей злочин, вчинений із використанням транспортних засобів, у всіх випадках їхнього використання, не дивлячись на характер спричиненої ними шкоди. Це призведе до порушення базових принципів кримінального права. Зрозуміло, однак, що цього можна уникнути, якщо здійснювати виважене тлумачення вдосконаленого відповідним чином кримінального закону.

Принагідно зазначимо, що, оскільки санкція ст. 246 КК України як одне з альтернативних покарань передбачає позбавлення волі, а незаконна порубка лісу є умисним злочином, у випадку її вчинення відповідно до ст. 96-1 і ст. 96-2 КК України застосовується спеціальна конфіскація. Йдеться про вилучення майна, одержаного внаслідок вчинення злочину (незаконно зрублені дерева і чагарники), а також майна, підшуканого, виготовленого, пристосованого або використаного як засіб чи

знаряддя вчинення злочину (зокрема, бензопили, сокири, спеціальна лісозаготівельна техніка, транспортні засоби, які використовуються як безпосередньо для незаконної порубки лісу, так і для прибуття до місця вчинення злочину або перевезення зрублених деревостанів).

З урахуванням сьогоденішнього стану законодавчого регулювання такого кримінально-правового заходу, як спеціальна конфіскація¹⁴⁵, ми не можемо підтримати: пропозицію окремих вітчизняних дослідників щодо доповнення санкції ст. 246 КК України вказівкою на конфіскацію знарядь і засобів рубки, деревини і чагарників¹⁴⁶; позицію парламентських експертів, які у своєму висновку на законопроект «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення відповідальності за порушення лісового законодавства та охорони зелених насаджень» (реєстр. № 5504 від 8 грудня 2016 р.) назвали передбачену цим законопроектом конфіскацію знарядь і засобів рубки та всього добутого додатковим покаранням і висловились за включення в санкцію ст. 246-1 КК України (замість формулювання законопроекту) вказівки на спеціальну конфіскацію.

§ 3.3. Кваліфікація незаконної порубки лісу за суб'єктом

Суб'єкт злочину є одним з обов'язкових елементів складу будь-якого злочину, що зумовлене простою та зрозумілою обставиною – жоден злочин неможливий без особи, яка його вчинила. Відсутність суб'єкта вказує на відсутність складу злочи-

¹⁴⁵ Див., напр.: Дудоров О.О., Кримінальна відповідальність за незаконне видобування корисних копалин в Україні : монографія / О.О. Дудоров, М.В. Комарницький, Д.О. Калмиков / за ред. О.О. Дудорова, В.М. Комарницького. – Суми : РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2016. – С. 487 – 524.

¹⁴⁶ Данильченко Ю. Правові проблеми захисту лісів в Україні / Ю. Данильченко, С. Гізімчук // Вісник прокуратури. – 2016. – № 9. – С. 75 – 76.

ну, що, своєю чергою, виключає можливість настання кримінальної відповідальності. З точки зору вчення про склад злочину суб'єкт злочину – це особа, здатна нести кримінальну відповідальність у випадку вчинення нею суспільно небезпечного діяння, передбаченого кримінальним законом. З усіх властивостей злочинця закон виділяє ознаки, які свідчать про здатність такої особи нести кримінальну відповідальність.

Кримінально-правових ознак суб'єкта злочину, які враховуються при кваліфікації, небагато. Це – осудність, вік і належність до фізичної особи.

Установлення кримінальної відповідальності за вчинений злочин лише для фізичних осіб означає, що суб'єктом злочину не може бути юридична особа. При цьому незаконна порубка лісу не є злочином, вчинення якого відповідно до КК України може утворювати підставу для застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру.

Установлення суб'єкта конкретного злочину як фізичної особи зобов'язує до точного з'ясування його імені та відповідного виділення із загального соціуму як індивідуума. Не можна притягати до кримінальної відповідальності не індивідуалізовану особу, скажімо, висунути обвинувачення або засудити особу без вказівки її анкетних даних (прізвища, ім'я, по-батькові тощо).

Загальним віком, з якого може наставати кримінальна відповідальність, є вік у 16 років. У ч. 2 ст. 22 КК України встановлено перелік злочинів, за вчинення яких кримінальна відповідальність настає з 14 років. Ст. 246 КК України відсутня в цьому переліку, а отже, відповідальність за незаконну порубку лісу може наставати лише з шістнадцятирічного віку.

Установлення точного віку особи, яка вчинила незаконну порубку лісу, має істотне значення для правильної кваліфікації цього діяння.

Так, згідно з ухвалою Богородчанського районного суду Івано-Франківської області від 10 листопада 2014 р. двоє осіб, які вчи-

нили незаконну порубку чотирьох дерев ялиці та двох дерев смереки, чим заподіяли істотну шкоду, були визнані такими, що не є суб'єктами досліджуваного злочину. У цьому зв'язку суд зазначив, що згідно з ч. 1 ст. 22 КК України за вчинення незаконної порубки лісу підлягають відповідальності особи, які досягли шістнадцятирічного віку. Водночас розглядуване діяння вчинили особи після досягнення одинадцятирічного віку, але до досягнення віку, з якого настає відповідальність за ст. 246 КК України. З огляду на це, до них застосовані примусові заходи виховного характеру¹⁴⁷.

Вік особи визначається на момент вчинення протиправного діяння. Тому важливо в процесі кримінально-правової кваліфікації правильно встановити вік особи (число, місяць, рік народження). Особа вважається такою, що досягла певного віку, починаючи з нуля годин доби, наступної за днем народження. Якщо незаконна порубка лісу вчинена в день народження до настання нуля годин, то особа ще не досягла віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, і суб'єктом злочину не є. Якщо ж діяння почалося до нуля годин, але тривало й після настання відповідного часу, коли почалася вже нова доба, то особа має вважатися такою, що досягла відповідного віку, та визнається суб'єктом злочину.

Вік суб'єкта зазвичай встановлюється за документами (паспортом, свідоцтвом про народження тощо). Але трапляється, що документів з певних причин в особи немає. За відсутні документів, які б підтверджували вік особи, необхідним є проведення судово-медичної експертизи. Якщо експерт встановлює вік неповнолітньої особи, то при визначенні її року народження (наприклад, «особа народилась у 2002 році») днем на-

¹⁴⁷ Справа № 338/1469/14-к, розглянута Богородчанським районним судом Івано-Франківської області 10 листопада 2014 р. [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/45941322>.

родження вважатиметься останній день цього року – 31 грудня 2002 р. Якщо ж судово-медична експертиза визначила вік неповнолітнього лише мінімальною і максимальною кількістю років (наприклад, «неповнолітній має вік 14 – 15 років»), то днем його народження також буде остання доба більш пізнього року народження.

Відповідно до ч. 1 ст. 19 КК України осудною визнається особа, яка під час вчинення злочину могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність) і керувати ними. Ідеться про такий психічний стан особи, за якого вона здатна давати звіт про свої дії (бездіяльність), усвідомлювати їхнє суспільне значення та керувати ними, а також спроможна нести за вчинений злочин кримінальну відповідальність¹⁴⁸.

Сучасні теорія та практика кримінального права виходять із того, що кожна особа, яка вчинила злочинне діяння, є осудною, допоки не доведено зворотне. У зв'язку з цим у літературі обґрунтовано зазначається, що в кримінальному праві діє «презумпція осудності»¹⁴⁹.

Так, Сватівський районний суд Луганської області, розглядаючи кримінальне провадження з обвинувачення особи у вчинен-

¹⁴⁸ Лень В.В. Осудність у кримінальному праві і законодавстві: монографія / В.В. Лень; передм. д.ю.н., проф. Ю.М. Антояна. – Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2008. – С. 50.

¹⁴⁹ Магарин Н.С. Суб'єкт преступлення по новому уголовному законодательству Украины: монографія / Н.С. Магарин, Д.В. Бараненко; под ред. Е.Л. Стрельцова. – Одеса: Астропринт, 2001. – С. 38; Орловська Н. А. Осудність та її види (порівняльний аналіз законодавства України та інших держав): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Н.А. Орловська. – Одеса, 2001. – С. 3 – 7; Кримінальне право України. Загальна частина: підручник / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін.; за ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – 4-ге вид., переробл. і допов. – Х.: Право, 2010. – С. 149.

ні злочину, передбаченого ст. 246 КК України, окремо підкреслив, що осудність зазначеної особи не викликає сумнівів¹⁵⁰.

Отже, на практиці проблема встановлення осудності виникає тільки за наявності сумнівів у психічній повноцінності особи, яка вчинила передбачену КК України незаконну порубку лісу. При цьому потрібно враховувати, що питання про осудність або неосудність особи може бути розв'язане лише на підставі судово-психіатричної експертизи.

Особа, яка під час вчинення незаконної порубки лісу через наявний у неї психічний розлад, не була здатна повною мірою усвідомлювати свої дії та (або) керувати ними, має визнається обмежено осудною та підлягає кримінальній відповідальності. Відповідно до ч. 2 ст. 20 КК України визнання особи обмежено осудною враховується судом при призначенні покарання і може бути підставою для застосування примусових заходів медичного характеру.

У контексті викладеного вимагає аналізу такий приклад.

Під час розгляду справи з обвинувачення особи у вчиненні злочину, передбаченого ст. 246 КК України, у Ківерцівського районного суду Волинської області виникли сумніви щодо повноцінності підсудного, з огляду на що була призначена судово-психіатрична експертиза. Згідно з висновком експертів особа мала ознаки психо-органічного синдрому з інтелектуально-мнестичним зниженням внаслідок судинного ураження головного мозку. З урахуванням цього суд констатував наявний в особи, яка вчинила незаконну порубку лісу, психічний розлад, через який вона не була здатна повною мірою усвідомлювати свої дії та керувати ними. У підсумку суд застосував щодо цієї особи примусові заходи медичного характеру у виді надання амбулаторної психіатричної допомоги

¹⁵⁰ Справа № 426/242/15-к, розглянута Сватівським районним судом Луганської області 12 березня 2015 р. [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/43062053>.

*в примусовому порядку без госпіталізації до психіатричного закладу*¹⁵¹.

Звернемо увагу на те, що за обставин, викладених у рішенні суду, особа мала підлягати кримінальній відповідальності. Зокрема, застосування до неї примусових заходів медичного характеру не повинно було виключати призначення їй покарання. Тим більше неприйнятним називати зазначену особу такою, що вчинила суспільно небезпечне діяння (як це зробив суд у мотивувальній частині ухваленної постанови). Адже обмежено осудна особа є суб'єктом злочину; відповідно, у судовому рішенні мало йтися про вчинення нею саме злочину.

Натомість особа, яка під час вчинення суспільно небезпечно діяння, передбаченого КК України, перебувала у стані неосудності, кримінальній відповідальності не підлягає (ч. 2 ст. 19 КК України). Питання про неосудність зазвичай виникає у випадках неадекватної (дивної) поведінки винного, наявності травм голови, психічних захворювань тощо. Зокрема, до таких приводів відносять заяви особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, про те, що вона не пам'ятає, як його вчиняла.

У зв'язку з цим пропонуємо розглянути такий приклад.

Згідно з постановою Косівського районного суду Івано-Франківської області від 7 грудня 2012 р. було встановлено, що під час досудового слідства поведінка особи, яка вчинила незаконну порубку лісу, викликала сумнів в її осудності, зокрема, в частині викладення цієї особою обставин і хронології подій. Згодом слідчий отримав документальні дані про наявне в особи психічне захворювання. Як установила судово-психіатрична експертиза, особа страждає на вторинну (посттравматичну) деменцію. На період часу, що відноситься до інкримінованого їй посягання, вона перебувала в ста-

¹⁵¹ Справа № 1-178/11, розглянута Ківерцівським районним судом Волинської області 12 лютого 2012 р. [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень. - Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/29860905>.

ні, за якого не здатна була усвідомлювати свої дії та керувати ними. З огляду на це, суд визнав, що особа на час вчинення діяння, передбаченого ст. 246 КК України, перебувала в стані неосудності, тобто не могла усвідомлювати свої дії або керувати ними внаслідок хронічного психічного захворювання, і в результаті застосував до підсудного примусові заходи медичного характеру¹⁵².

Характеризуючи суб'єкта незаконної порубки лісу, звернемо увагу і на те, що цей злочин може бути вчинений спільними зусиллями двох або більше співвиконавців. Для визнання особи співвиконавцем, як відомо, достатньо, щоб вона хоча б частково виконала об'єктивну сторону складу конкретного злочину, передбаченого Особливою частиною КК України. Інакше кажучи, при співвиконавстві об'єктивна сторона складу певного злочину виконується не однією, а декількома особами, котрі виступають як своєрідний «колективний» суб'єкт злочину¹⁵³. Дії співвиконавців вважаються юридично тотожними при тому, що фактично вони можуть розрізнятися; фактичний розподіл ролей між співвиконавцями, не впливаючи на кваліфікацію і маючи технічний характер, може враховуватись при призначенні покарання.

У світлі сказаного викликає інтерес такий приклад із судової практики.

За ч. 2 ст. 28, ст. 246 КК України як незаконну порубку лісу, що заподіяло істотної шкоди, вчинену за попередньою змовою групою осіб, кваліфікував Надвірнянський районний суд Івано-

¹⁵² Справа № 0910/2708/2012, розглянута Косівським районним судом Івано-Франківської області 7 грудня 2012 р. [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/27916145>.

¹⁵³ Виконання чи невиконання в повному обсязі або частково дій, передбачених об'єктивними ознаками складу злочину, є ознакою, яка дозволяє розмежовувати складну співучасть (співучасть з розподілом ролей) і вчинення злочину за попередньою змовою групою осіб (див.: Галиакбаров Р.Р. Кваліфікація групових преступлений / Р.Р. Галиакбаров. – М. : Юрид. лит., 1980. – С. 9, 16).

Франківської області дії двох суб'єктів, які з метою заготівлі дров, перебуваючи в лісі урочища Бухтівець, без відповідного дозволу за допомогою бензопили зрізали 11 дерев сиророслого лісу – 4 ялини європейські і 7 буків¹⁵⁴.

Включення в цьому разі у формулу кваліфікації ч. 2 ст. 28 КК України *de lege lata* вважаємо помилковим, адже відповідно до ч. 1 ст. 29 КК України співвиконавець підлягає кримінальній відповідальності лише за статтею Особливої частини цього Кодексу, яка передбачає вчинений ним злочин¹⁵⁵. Разом з тим суд мав рацію, коли при призначенні покарання підсудним

¹⁵⁴ Справа № 348/284/14-к, розглянута Надвірнянським районним судом Івано-Франківської області 11 березня 2014 р. [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/37543731>.

¹⁵⁵ На практиці та в кримінально-правовій теорії утвердилася думка, згідно з якою посягання співвиконавця злочину слід кваліфікувати лише за статтею Особливої частини. Закріплено відповідний підхід і в ч. 1 ст. 29 КК України.

На думку В.О. Навроцького, з цим підходом погодитися складно, адже: 1) така кваліфікація не відображає факт вчинення злочину в співучасті, не характеризує роль конкретної особи в спільному злочині, не дозволяє відрізнити ситуації вчинення злочину однією особою та в співучасті; 2) складно зрозуміти, чому при співучасті в тісному розумінні цього поняття дії всіх співучасників кваліфікуються з посиланням на відповідну частину ст. 27 КК України, а дії виконавця – без такого посилання; це щонайменше непослідовно; 3) у діянні співвиконавців, які виконують лише частину об'єктивної сторони посягання, відсутні всі ознаки складу злочину, такий склад вони виконують лише завдяки сумісній діяльності з іншими співвиконавцями, а тому відсутні ознаки слід «заміщати» посиланням на відповідну норму Загальної частини. На підставі сказаного вчений пропонує діяння співвиконавців злочину кваліфікувати з посиланням на ч. 2 ст. 27 КК України (див.: Навроцький В.О. Основи кримінально-правової кваліфікації : навч. посібник / В.О. Навроцький. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – С. 235 – 236).

Навіть у випадку сприйняття викладеної доктринальної позиції інкримінування ч. 2 ст. 28 КК Надвірнянським районним суд Івано-Франківської області двом особам, засудженим за вчинену спільно незаконну порубку лісу, є безпідставним. Такий крок не враховує, крім усього іншого, того, що вчинення злочину групою осіб за попередньою змовою не відіграє роль кваліфікуючої ознаки складу злочину «незаконна порубка лісу».

обставиною, що обтяжує покарання за незаконну порубку лісу, визнав вчинення цього злочину групою осіб за попередньою змовою¹⁵⁶.

У юридичній літературі обґрунтовується пропозиція змістити акцент кримінально-правової протидії незаконній порубці лісу – а саме в обов'язковому порядку встановлювати і притягувати до кримінальної відповідальності не лише безпосередньо лісових браконьєрів, а і тих осіб, які скуповують завідомо незаконно одержану деревину¹⁵⁷.

З цього приводу відзначимо, що дії особи, яка вчиняє заздалегідь не обіцяне скуповування незаконно зрубленої деревини, можуть кваліфікуватись за ст. 198 КК України. Для інкримінування цієї заборони необхідно, серед іншого, встановити усвідомлення особою того, що майно, з якими вона вчиняє певні дії, одержане злочинним шляхом. Обізнаність (поінформованість) особи про злочинне джерело майна має встановлюватись в кожному конкретному випадку. При цьому можуть братись до уваги такі обставини, як: повідомлення особи, яка збуває майно, про спосіб його здобуття; спостереження особи за вчиненням предикатного злочину; обстановка відчуження майна; спосіб його зберігання, кількість і розфасовка майна; продаж майна за безцінь або за ціною, істотно нижчою за ринкову;

¹⁵⁶ Вчинення злочину групою осіб за попередньою змовою визнається обставиною, що обтяжує покарання (п. 2 ч. 1 ст. 67 КК України), у зв'язку з чим учасникам такого об'єднання має призначатись більш суворе покарання. Однак це відбувається не у всіх випадках. Суд вправі визнати вчинення злочину групою осіб за попередньою змовою обтяжуючою покарання обставиною лише тоді, коли ця обставина не передбачена в статті Особливої частини як кваліфікуюча (особливо кваліфікуюча) ознака в інкримінованому особі складі злочину.

¹⁵⁷ Зубкова В. Проблемы применения законодательства о незаконной порубке лесных насаждений по УК РФ / В. Зубкова, Н. Соколов // Уголовное право. – 2007. – № 2. – С. 53.

відсутність у відчужувача документів на майно; невідповідність умов життя особи, яка збуває майно, його характеристик тощо.

Слід звернути увагу на те, що відповідальність за ст. 198 КК України настає лише за таке придбання, отримання, зберігання або збут відповідного майна, яке не було заздалегідь обіцяне. Якщо виконання зазначених дій було заздалегідь обіцяне виконавцю або іншому співучаснику злочину, то відповідальність повинна наставати не за ст. 198 КК України, а за співучасть у певному злочині (згідно з ч. 5 ст. 27 КК України – за «інтелектуальне» пособництво)¹⁵⁸. Така, що зобов'язує констатувати співучасть у злочині та, як наслідок, виключає кваліфікацію за ст. 198 КК України, обіцянка заздалегідь вчинити певні дії з майном злочинного походження може набувати різних форм, у т. ч. завуальованих (наприклад, особа у відповідь на слова іншої особи принести незаконно зрублену деревину реагує мовчазною згодою або заявляє, що гроші для купівлі цієї деревини в неї з'являться пізніше).

Натомість ст. 198 КК України повинна інкримінуватись і у випадках вчинення дій з майном злочинного походження, які в тій чи іншій формі не були заздалегідь обіцяні виконавцю чи іншому співучаснику предикатного злочину, хоч у цих осіб з інших причин (наприклад, у зв'язку із систематичністю вчинення відповідних дій) були підстави розраховувати на допомогу.

¹⁵⁸ Пособником злочину (ч. 5 ст. 27 КК України) є особа, яка в певний спосіб сприяла вчиненню злочину іншими співучасниками. Пособником визнається особа, яка сприяла вчиненню злочину порадами чи вказівками, наданням засобів чи знарядь, усуненням перешкод, а також особа, яка заздалегідь обіцяла: переховати злочинця, знаряддя чи засоби вчинення злочину, сліди злочину чи предмети, здобуті злочинним шляхом; придбати чи збути такі предмети; іншим чином сприяти приховуванню злочину. Традиційно виділяють два види пособництва – фізичне та інтелектуальне. Якщо перше полягає в наданні засобів або знарядь чи усуненні перешкод, то друге – в наданні порад та вказівок щодо вчинення злочину або у висловленні заздалегідь обіцянки сприяти приховуванню злочину.

Пропозиція розцінювати зазначені дії як співучасть у вчиненні предикатного злочину¹⁵⁹, на нашу думку, не ґрунтується на тексті чинного кримінального закону (ч. 6 ст. 27, ст. 198 КК України), означає його поширювальне тлумачення і порушення правила «усі сумніви – на користь особи, діяння якої кваліфікується».

Нагадаємо, що відповідні роз'яснення наводились у постановках Пленуму Верховного Суду колишнього СРСР – у п. 2 постанови від 31 липня 1962 р. № 11 «Про судову практику у справах про заздальгідь не обіцяне приховування злочинів, придбання та збут завідомо викраденого майна» і п. 13 постанови від 11 липня 1972 р. № 4 «Про судову практику у справах про розкрадання державного і громадського майна». Некоректність цих роз'яснень вбачається в тому, що відповідні систематичні дії з майном, здобутим завідомо злочинним шляхом, розглядалися як альтернатива заздальгідь обіцяним діям з таким майном; насправді перші за певних умов мали б розцінюватись як різновид других. Звернемо увагу і на те, що в цих роз'ясненнях наявність співучасті у злочині фактично констатувалась за одностороннього психічного зв'язку між особами, не дивлячись на те, що такий підхід у кримінальному праві вважається далеко не безспірним¹⁶⁰.

При цьому слід мати на увазі, що важлива з погляду кваліфікації за ст. 198 КК України обіцянка, яка стосується майна злочинного походження, може бути надана не лише в усній чи письмовій формі, а і набувати вигляду конклюдентних дій. Наприклад, особа готує місце для зберігання незаконно зрубле-

¹⁵⁹ Ярмиш Н.М. Проблеми кримінально-правової кваліфікації (злочини проти життя та здоров'я особи, проти власності, у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг) : навч. посіб. / Н.М. Ярмиш. – К. : Національна академія прокуратури України, 2014. – С. 124.

¹⁶⁰ Дудоров О.О. Кримінальне право : навч. посібник / О.О. Дудоров, М.І. Хавронюк / за заг. ред. М.І. Хавронюка. – К. : Ваіте, 2014. – С. 229 – 230.

ної деревини, а той, хто планує здобувати її злочинним шляхом, знає про це. Однак у будь-якому разі згадана обіцянка, яка вказує на наявність ознак співучасті у злочині та яка виключає кваліфікацію за ст. 198 КК України, підлягає встановленню в порядку, передбаченому КПК України.

Переконані в тому, що позначена проблема потребує законодавчого розв'язання. Адже, з одного боку, відмінні від заздалегідь обіцяних систематичні придбання і збут предметів, здобутих злочинним шляхом, не вказані в законодавчому визначенні поняття пособника як виду співучасника злочину (ч. 5 ст. 27 КК України). До того ж, даючи кримінально-правову оцінку таким діям, не слід, як слушно зазначає Н.О. Лопашенко, штучно обмежувати волевиявлення суб'єкта¹⁶¹, який раніше систематично придбавав майно, одержане злочинним шляхом, або систематично вчиняв з ним інші відповідні дії, але з різних причин може відмовитись робити це надалі.

З іншого боку, усталеність зв'язків між особою, яка шляхом вчинення злочинів одержує майно, та особою, яка його систематично придбаває, одержує чи зберігає (навіть за відсутності відповідної попередньої домовленості між цими особами в тій чи іншій формі), підкріплює рішучість першої особи вчиняти предикатні злочини, а отже, сприяє їх вчиненню. Спільність ж як одна з ознак співучасті означає, як відомо, те, що поведінка співучасників спрямовується на досягнення спільного злочинного результату. За великим рахунком, вказана систематична поведінка може сприйматись тим, хто вчиняє предикатні злочини, як своєрідна обіцянка. Справедливим вважаємо висловлювання І.А. Клепицького про те, що систематичне заздалегідь не обіцяне придбання або збут предметів, здобутих злочинним шляхом, кримінальний закон пособництвом не визнає,

¹⁶¹ Лопашенко Н.А. Преступления в сфере экономической деятельности: теоретический и прикладной анализ : монография. В 2 ч. Ч. II / Н.А. Лопашенко. - М. : Юрлитинформ, 2015. - С. 551.

хоч по суті такі дії можуть обумовити вчинення нового злочину¹⁶².

З урахуванням сказаного інкримінування вдосконаленої ст. 198 КК України має виключатись у випадку не лише заздалегідь обіцяних, а й вчинюваних систематично дій з майном, завідомо одержаним злочинним шляхом, бо це дозволяє тому, хто вчиняє предикатні злочини, розраховувати на відповідну допомогу, а тому *de lege ferenda* має розцінюватись як співучасть у таких злочинах. Зрозуміло, що у випадку сприйняття наведеної пропозиції відповідних уточнень потребуватиме і ст. 27 КК України.

Повторимо, однак, що якщо дії з незаконно порубленою деревиною були заздалегідь обіцяні, то вчинене має кваліфікуватись не за ст. 198, а за ч. 5 ст. 27, ст. 246 КК України як пособництво незаконній порубці лісу. Така ж кримінально-правова оцінка, на нашу думку, повинна даватись діям тих осіб, які відповідно до попередньої домовленості з тими, хто безпосередньо здійснює незаконну порубку лісу, відбирають і позначають дерева, що підлягатимуть порубці, або з метою приховання слідів вчиненого злочину знищують пеньки незаконно зрубаних дерев.

Нерідко незаконна порубка лісу стається внаслідок злочинних діянь службових осіб, котрі не лише зберігають лісовий фонд, а, навпаки, – самі займаються його кримінально караною порубкою. Йдеться про службових осіб органів управління лісами та лісової охорони, а також службових осіб юридичних осіб – лісокористувачів.

Так, на Вінниччині викрито злочинну групу в складі працівників одного з лісогосподарських підприємств області («Тиврівський райагроліс») і місцевих жителів, які протягом 2012 – 2013 рр. не-

¹⁶² Клепицкий И.А. Система хозяйственных преступлений / И.А. Клепицкий. – М. : Статут, 2005. – С. 535.

законно зрубали понад 1,8 тис. дерев. Продавши їх, злочинці заробили більше 1,3 млн. грн.¹⁶³ Помічник лісничого одного з лісгосподарських підприємств Львівщини неналежно склав документи щодо проведення суцільної санітарної рубки, в результаті чого під рубку було відведено більш якісну ділянку і заподіяно шкоду в розмірі 260 тис. грн.¹⁶⁴ Службові особи держлісгоспу «Радехівське ЛМГ», не отримавши дозволів і лімітів на використання об'єктів ПЗФ, санкціонували вирубку близько 8 тис. дерев цінних порід, що призвело до знищення заказника загальнодержавного значення «Лопатинський», чим лісовому господарству заподіяно шкоду на суму понад 22 млн. грн.¹⁶⁵ Головний лісничий дочірнього підприємства «Путивльський агролісгосп», діючи з метою отримання прибутків від реалізації незаконно зрубленої деревини і знаючи про те, що матеріали лісовпорядкування відсутні, а комісійне обстеження не проводилось, надав дозвіл на порубку в лісосмузі 47 дубів вартістю близько 0,5 млн. грн.¹⁶⁶

Випадки незаконної порубки лісу, вчиненої службовою особою (наприклад, керівником лісгосподарського підприємства, працівником лісової охорони) з **використанням свого службового становища**, повинні одержувати юридичну оцінку за сукупністю злочинів – за ст. 246 і (за наявності підстав) нормою КК України про відповідний злочин у сфері службової діяльності (зокрема, статті 364, 364-1 КК України). При цьому службова особа може виконувати роль не лише виконавця (спів-

¹⁶³ «33-й канал» // 17 липня 2013 р. – № 30; Прокуратура Вінницької області вживає системних заходів щодо протидії незаконній рубці лісу // Вісник прокуратури. – 2016. – № 9. – С. 28.

¹⁶⁴ Зозулінський Т. Викрадачі лісу / Т. Зозулінський // Юридичний вісник України. – 11 – 24 травня 2013 р. – № 19 – 20.

¹⁶⁵ Квятківський Ю. Перед прокуратурою Львівщини постало завдання зупинити екоцид Карпат / Ю. Квятківський // Вісник прокуратури. – 2016. – № 9. – С. 23.

¹⁶⁶ На Сумщині триває системна робота із протидії незаконній рубці лісових насаджень // Вісник прокуратури. – 2016. – № 9. – С. 40.

виконавця), а й організатора, пособника чи підбурювача, що має бути відповідним чином відображено при кваліфікації.

Тут вважаємо за доречне пригадати сформульоване В.М. Кудрявцевим правило, згідно з яким відсутня ідеальна сукупність злочинів у тому випадку, коли дії винного спричиняють шкоду об'єктам, які знаходяться між собою у відносинах підлеглості або один з об'єктів є частиною іншого¹⁶⁷. Основні безпосередні об'єкти незаконної порубки лісу та зловживання службовим становищем (зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права) не перебувають між собою у взаємозв'язку, вказаному В.М. Кудрявцевим, і жоден з них немає підстав розглядати як більш повний порівняно з іншим. При цьому, як зазначає М.Й. Коржанський, якщо вчинене є посяганням на різні безпосередні об'єкти кримінально-правової охорони, то його треба кваліфікувати за сукупністю злочинів¹⁶⁸.

Зловживання службовою особою, відповідальною за охорону чи забезпечення раціонального використання лісового фонду, наданими їй повноваженнями чи недбале ставлення до них, що призвело до незаконної порубки лісу, за наявності підстав слід кваліфікувати як той чи інший злочин у сфері службової діяльності (без інкримінування ст. 246 КК України). Наприклад, маючи право видавати дозволи на вирубку лісу, що займає територію, відведену на законних підставах під порубку, службова особа здійснює це своє повноваження, порушуючи порядок видачі лісорубних документів.

Зроблені нами вище щодо норм КК України про службові злочини застереження «за наявності підстав» зумовлені, зокрема, необхідністю врахування положень Закону України від 21 лютого 2014 р. «Про внесення змін до Кримінального та Криміналь-

¹⁶⁷ Кудрявцев В.Н. Общая теория квалификации преступлений / В.Н. Кудрявцев. – М. : Юрист, 1999. – С. 248 – 249.

¹⁶⁸ Коржанський М.Й. Кваліфікація злочинів : навч. посіб. / М.Й. Коржанський. – Вид. 3-тє, доповн. та переробл. – К. : Атіка, 2007. – С. 55.

ного процесуального кодексів України щодо імплементації до національного законодавства положень статті 19 Конвенції ООН проти корупції», на підставі якого: з КК України виключено ст. 365-1 КК «Перевищення повноважень службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми»; сферу застосування ст. 365 КК України обмежено випадками перевищення влади або службових повноважень працівниками правоохоронних органів; у диспозиції ч. 1 ст. 364 КК України слова «з корисливих мотивів чи в інших особистих інтересах або в інтересах третіх осіб» замінено словами «з метою одержання будь-якої неправомірної вигоди для себе чи іншої фізичної або юридичної особи».

У юридичній літературі питання, чи відбулася внаслідок останньої із зазначених законодавчих змін часткова декриміналізація зловживання владою або службовим становищем, вирішується суперечливо. Вважаємо, що на це питання варто давати ствердну відповідь: використання службовою особою влади чи службового становища всупереч інтересам служби, вчинене в інтересах, відмінних від мети одержання неправомірної вигоди, не утворює складу злочину, передбаченого чинною редакцією ст. 364 КК України, навіть за умови настання істотної шкоди чи тяжких наслідків.

Оцінка доречності такої законодавчої новели загалом виходить за межі формату нашого посібника, у зв'язку з чим обмежимося тут викладенням фрагменту з відгуку офіційного опонента М.І. Мельника на кандидатську дисертацію В.Я. Громка «Вчинення злочину службовою особою як обставина, що обтяжує відповідальність за кримінальним правом України». М.І. Мельник пише про необгрунтоване звуження в цьому разі рамок кримінальної відповідальності за злочин, передбачений ст. 364 КК України, про виникнення конкуренції норм, передбачених ст. 364 і ст. 368 КК України, яка породжує складність кваліфікації вчиненого службовою особою і створює додаткові перешкоди в ефективному реагуванні кримінально-правовими засо-

бами на службові зловживання. Як наслідок, робиться висновок про те, що чинна редакція ст. 364 КК України потребує радикальних, а не косметичних змін.

Свої міркування з приводу «долі» цієї кримінально-правової заборони ми висловимо нижче; поки ж констатуємо, що в судовій практиці роль службової особи в незаконній порубці лісу не завжди дістає належну кримінально-правову оцінку.

Так, згідно з вироком Великоберезнянського районного суду Закарпатської області від 26 квітня 2012 р. особа, будучи працівником державної лісової охорони, засуджена за вчинення злочину, передбаченого ч. 2 ст. 364 КК України. Як установив суд, ця особа була співробітником правоохоронного органу, до кола обов'язків якого входило здійснення охорони лісу і довіреного майна на території ПЗФ – Ужанського національного природного парку. Зловживаючи службовим становищем, діючи умисно, з корисливих мотивів та усупереч інтересам служби, засуджений у серпні та жовтні 2011 р. надав дозвіл жителям с. Стричава заготовляти дрова, внаслідок чого заподіяв істотну шкоду лісництву на загальну суму 54165 грн. Під час валки дерева загинула людина в результаті падіння на неї дерева. Відповідно до неспростованих судом показань особи, визнаної винуватою у вчиненні злочину, вона також надала іншим особам дозвіл на заготовлю дров в урочищі «Верхні Лужки». При цьому всі вони разом поїхали до урочища, де зрізали дерево породи «бук»¹⁶⁹.

Як бачимо, суд залишив без належної кримінально-правової оцінки участь засудженого в незаконній порубці лісу іншими особами. Хоч, з огляду на викладені обставини, крім службового зловживання, кваліфікованого за ч. 2 ст. 364 КК України, дії зазначеної особи мали б отримати оцінку як співучасть у

¹⁶⁹ Справа № 702/32/12, розглянута Великоберезнянським районним судом Закарпатської області 26 квітня 2012 р. [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/23859234>.

незаконній порубці лісу (вид співучасті через брак фактичних даних установити в цьому випадку проблематично).

У судовій практиці мають місце і зворотні ситуації, коли дії службової особи кваліфікуються як незаконна порубка лісу, але водночас виключається кваліфікація за статтями КК про службові злочини, хоч для інкримінування останніх підстави вбачаються.

Так, Іванківський районний суд Київської області встановив, що особа, перебуваючи на посаді головного інженера відділення лісового господарства «Чорнобильська Пуща» та виконуючи обов'язки директора цього відділення лісового господарства, прибула на територію Луб'янського лісництва ВЛГ «Чорнобильська Пуща» ДСП «Чорнобильський спецкомбінат», де на підставі лісорубного квитка проводилася суцільна санітарна рубка дерев. Ця службова особа, завідомо знаючи про те, що лісорубний квиток на вирубку дерев на території 425-го лісового кварталу Луб'янського лісництва не видавався, дала усну вказівку оператору лісозаготівельної спецтехніки ТОВ «Карпат Вуд» на здійснення порубки дерев на території першого виділу 425-го лісового кварталу Лубенського лісництва та, використовуючи авторитет своєї посади, запевнила останнього про наявність всіх відповідних дозвільних документів на здійснення рубки дерев на території кварталу. Незважаючи на встановлений судом факт використання службового становища, дії головного інженера одержали кваліфікацію лише за ст. 246 КК України¹⁷⁰.

З погляду кваліфікації пов'язаних із незаконною порубкою лісу зловживань уповноважених службових осіб викликає також інтерес вирок Долинського районного суду Івано-Франківської області від 6 травня 2011 р., на підставі якого майстра лісу Людвиківського

¹⁷⁰ Справа № 366/466/16-к, розглянута Іванківським районним судом Київської області 25 березня 2016 р. [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/58077418>

лісництва державного підприємства «Вигодське лісове господарство» засуджено за ч. 5 ст. 27, ст. 246 і ч. 3 ст. 191 КК України. Ця службова особа, як зазначається у вирокі, зловживаючи службовим становищем, незаконно, без оформлення відповідних документів надала своєму знайомому дозвіл на рубку дерев у ввіреному їй обході, чим сприяла вчиненню незаконної порубки дерев. Знайомий, користуючись таким дозволом та усвідомлюючи його неправомірний характер, у період з 22 по 24 січня 2011 р. здійснив незаконну порубку 18 дерев породи «ялина» загальною кубомасою 4, 2 куб. м, за що був засуджений за ст. 246 КК¹⁷¹.

З приводу кваліфікації дій згаданої службової особи хотіли б висловити такі міркування. З неспростованих у вирокі показань засуджених випливає, що майстер лісу дозволив своєму знайомому здійснити в урочищі «Йозифсталь» заготівлю вітроломної деревини. Ця особа, побачивши вже в лісі, що вітровальні дерева є гнилими, самостійно вирішив зрубати декілька сиророслих дерев. За таких обставин інкримінування ч. 5 ст. 27, ст. 246 КК України службовій особі, у поведінці якої вбачається так зване необережне пособництво, вважаємо безпідставним (через відсутність всіх необхідних суб'єктивних ознак співучасті в злочині).

Правильність кваліфікації аналізованих дій службової особи як розтрата майна, вчиненої службовою особою шляхом зловживання службовим становищем, також викликає сумнів – як через відсутність у цьому разі об'єктивної і суб'єктивної сторін складу злочину, передбаченого ст. 191 КК України (і, тим більше, вчиненого за попередньою змовою групою осіб, як про це зазначив у вирокі суд), так і в зв'язку з неоднозначністю питання про віднесення дерев на корені (пні) до майна.

¹⁷¹ Справа № 1-75/11, розглянута Долинським районним судом Івано-Франківської області 6 травня 2011 р. [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/46004866>.

Тут вважаємо за доречне нагадати, що, оцінюючи кваліфікацію за ст. 197 КК України діянь лісника одного з лісогосподарських господарств Закарпатської області, визнаного винуватим у неналежному виконанні своїх обов'язків з охорони лісу, внаслідок чого в закріпленому за ним обході невстановлені особи самовільно зрубали дерева, М.І. Панов і П.В. Олійник звернули увагу на те, що об'єктом злочину, передбаченого ст. 197 КК України, є відносини власності, а предметом – чуже майно. У розглядуваному ж випадку ліс, зокрема, дерева на корені, які було доручено охороняти ліснику, є природними об'єктами в їхньому природному стані; відповідно, вони не входять до складу відносин власності, охоронюваних за допомогою ст. 197 КК України¹⁷².

Сказане, як видається, є підстави екстраполювати і на ст. 191 КК України. Отже, дії згаданого вище майстра лісу Людвиківського лісництва державного підприємства «Вигодське лісове господарство», на нашу думку, мали б кваліфікуватись як відповідний злочин у сфері службової діяльності.

Разом з тим відзначимо, що питання про віднесення тих чи інших осіб, які здійснюють свою діяльність у сфері лісокористування або лісоуправління, до категорії службових осіб є дискусійним. Зокрема, Р.Л. Максимович, який докладно досліджував цю проблему, вважає, що лісників і лісничих за ознакою здійснення ними функцій представника влади слід визнавати службовими особами¹⁷³. Проте судовій практиці відомі випадки, коли лісник не визнавався службовою особою.

Розглянемо у зв'язку з цим такий приклад.

¹⁷² Панов М. Спирні питання відмежування злочинів проти власності від злочинів проти довкілля / М. Панов, П. Олійник // Юридична Україна. – 2013. – № 2. – С. 91 – 92.

¹⁷³ Максимович Р.Л. Поняття службової особи у кримінальному праві України: монографія / Р.Л. Максимович. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2008. – С. 256 – 265.

Особа обвинувачувалась у тому, що вона, працюючи на посаді лісника комунального підприємства «Дертка», маючи доступ до ввіреної їй під охорону ділянки лісу і будучи відповідальною за збереження лісових насаджень ввіреного обходу та їхню охорону, діючи з корисливих мотивів, вчинила незаконну порубку 137 дерев породи «сосна», чим заподіяла істотну шкоду лісовому господарству. Орган досудового слідства дії цієї особи кваліфікував за ст. 246 КК України, а також за ч. 3 ст. 365 КК України – як перевищення службових повноважень, що спричинило тяжкі наслідки охоронюваним законом державним та громадським інтересам. У вирокі від 26 жовтня 2012 р. Ізяславський районний суд Хмельницької області зробив висновок про те, що правовий статус лісника як службової особи був визначений помилково, оскільки ця особа не була наділена організаційно-розпорядчими або адміністративно-господарськими функціями. Згідно з посадовою інструкцією лісника на нього покладлось здійснення виробничих функцій, а відповідно до договору про повну матеріальну відповідальність особа була зобов'язана охороняти ввірене їй майно – ліс із правом збереження та відпуском ліспродукції. Особа, дії якої кваліфіковані за ст. 365 КК України, не була уповноважена управляти чи розпоряджатися зазначеним майном. З огляду на те, що ліснику не надано права складати документи, які мають правовий характер, тобто приймати рішення, обов'язкові до виконання фізичними чи юридичними особами, він не може вважатися службовою особою. На думку суду, посада лісника не включена до переліку посадових осіб державної лісової охорони згідно з Положенням про державну лісову охорону, затвердженого постановою КМУ від 16 вересня 2009 р. № 976, що також підтверджує висновок про помилкове віднесення лісника до категорії службових осіб¹⁷⁴.

¹⁷⁴ Справа № 2207/1111/2012, розглянута Ізяславським районним судом Хмельницької області 26 жовтня 2012 р. [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/50443980>.

Зрозуміло, що відсутність однакового підходу до вирішення питання про визнання лісника службовою особою у кримінально-правовому розумінні цього поняття, яка спостерігається в судовій практиці навіть на рівні рішень ВСУ¹⁷⁵, є у край небажаною.

Свого часу один з співавторів цього посібника висловлювався за включення до ст. 246 КК України кваліфікуючої ознаки «з використанням службового становища» і, відповідно, встановлення за цей кваліфікований різновид незаконної порубки лісу більш суворого покарання¹⁷⁶. Про потребу посилення кримінальної відповідальності за пов'язані з незаконною порубкою лісу зловживання посадових осіб, які забезпечують управління лісовим господарством України і при цьому використовують на шкоду потребам лісового господарства своє службове становище, ведуть мову й інші дослідники¹⁷⁷. Ураховуючи, що докладно відповідна проблема вдосконалення кримінального законодавства вже висвітлювалась нами стосовно відповідаль-

¹⁷⁵ Ухвала колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 11 травня 2004 р. (витяг) [Електронний ресурс] // Верховний Суд України. – Режим доступу: <http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/0/CDAA27ED4C03865AC2256F0B00579811?OpenDocument>; Судова практика Верховного Суду України у кримінальних справах за 2008 – 2009 роки / за ред. П.П. Пилюшчука. – К. : Істина, 2011. – С. 497 – 499.

¹⁷⁶ Злочини проти довкілля: кримінально-правова характеристика : практич. пос. / за ред. О.О. Дудорова. – Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2014. – С. 461.

¹⁷⁷ Мендик Л.В. Відповідальність за порушення лісового законодавства : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06 / Л.В. Мендик. – К., 2009. – С. 11, 15; Скворцова О.В. Кримінально-правова характеристика незаконної порубки лісу за кримінальним законодавством України (на підставі матеріалів практики Автономної Республіки Крим) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Скворцова Ольга Володимирівна. – Сімферополь, 2007. – С. 124, 138; Данильченко Ю. Правові проблеми захисту лісів в Україні / Ю. Данильченко, С. Гізімчук // Вісник прокуратури. – 2016. – № 9. – С. 75 – 76.

ності за незаконне видобування корисних копалин¹⁷⁸, обмежимо тут такими міркуваннями.

Крім того, що існують підстави для віднесення розглядуваної обставини до числа кваліфікуючих ознак незаконної порубки лісу, втілення в життя зазначеної пропозиції здатне усунути продемонстровану та існуючу наразі на практиці неоднозначність щодо кваліфікації відповідних злочинних посягань.

На користь зазначеної пропозиції вказує і згадане звуження сфери застосування кримінально-правової заборони, передбаченої ст. 364 КК України (як і ст. 365 КК України), не кажучи вже про проблему встановлення змісту істотної шкоди і тяжких наслідків як ознаки об'єктивної сторони складів деяких службових злочинів¹⁷⁹.

При цьому ми усвідомлюємо притаманну нашій пропозиції фрагментарність у вирішенні вказаної кримінально-правової

¹⁷⁸ Дудоров О.О. Кримінальна відповідальність за незаконне видобування корисних копалин в Україні : монографія / О.О. Дудоров, М.В. Комарницький, Д.О. Калмиков / за ред. О.О. Дудорова, В.М. Комарницького. – Суми : РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2016. – С. 228 – 234.

¹⁷⁹ Нагадаємо, що відповідно до Закону України від 13 травня 2014 р. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у сфері державної антикорупційної політики у зв'язку з виконанням Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України» було внесено зміни до п. 3 і п. 4 примітки ст. 364 КК України, які визначають зміст істотної шкоди та тяжких наслідків як ознак, що характеризують суспільно небезпечні наслідки у складах злочинів, передбачених статтями 364, 364-1, 365, 365-2, 367 КК України. Докладніше про це див.: Дудоров О. Істотна шкода і тяжкі наслідки як ознаки складів злочинів у сфері службової діяльності: проблеми тлумачення кримінального закону / О. Дудоров, Г. Зеленов // Право України. 2015. – № 12. – С. 69 – 81; Постанова Судової палати у кримінальних справах ВСУ від 27 жовтня 2016 р. у справі № 5-99к16 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/C77C4F09B0663A29C225806B0056B5AA](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/C77C4F09B0663A29C225806B0056B5AA).

Вважаємо, що при ухваленні цієї постанови ВСУ виходив з конституційного принципу законності в сукупності з усталеним у кримінально-правовій доктрині правилом кваліфікації «усі сумніви – на користь особи, діяння якої кваліфікується».

проблеми. Мається на увазі сформульована М.І. Хавронюком ідея уніфікованого (наскрізного) посилення кримінальної відповідальності за злочини, вчинювані шляхом службових зловживань, яка (ідея) знайшла втілення і розвиток у дисертації В.Я. Громка¹⁸⁰. Водночас формулювання відповідної кваліфікуючої ознаки незаконної порубки лісу («з використанням службового становища») потребує уточнення. Адже, як слушно зауважує В.Я. Громко, у подібних випадках треба брати до уваги використання законодавцем подібних, проте відмінних конструкцій – «зловживання службовим становищем» і «зловживання повноваженнями»: перша позначає протиправні діяння «публічних» службових осіб, поняття яких закріплено в примітці ст. 364 КК України, а інша – діяння, зокрема, службових осіб юридичних осіб приватного права. Це унеможливує посилену кримінальну відповідальність службових осіб юридичних осіб приватного права, якщо в тій чи іншій нормі КК України відповідальність пов'язується з використанням (зловживанням) службового становища¹⁸¹.

Визначаючи ж можливі перспективи кримінально-правової заборони, наразі закріпленої в ст. 364 КК України¹⁸², мусимо наголосити, що останніми роками підходи держави до визначення прийнятної моделі злочинів, пов'язаних із зловживанням владою або службовим становищем, не раз зазнавали змін. При цьому пошук найбільш оптимальних варіантів формування правової підстави кримінальної відповідальності за вчинення

¹⁸⁰ Громко В.Я. Вчинення злочину службовою особою як обставина, що обтяжує відповідальність за кримінальним правом України : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Громко Володимир Ярославович. – Львів, 2015. – С. 196 – 197.

¹⁸¹ Громко В.Я. Зазначена праця. – С. 8, 177 – 180, 195.

¹⁸² Докладніше про це див.: Письменський Є.О. Підстави кримінальної відповідальності за зловживання владою або службовим становищем: проблеми, тенденції, перспективи / Є.О. Письменський // Вісник Кримінологічної асоціації України. – 2017. – № 2. – С. 179 – 197.

такого роду діянь вирізнявся хаотичністю, непослідовністю, по-ловинчастістю і навіть несподіваністю. Часом цей процес характеризувався домінуванням вузькополітичних тимчасових інтересів.

Цілком очевидно, що попередня редакція¹⁸³ ст. 364 КК України не вирізнялась своєю досконалістю. Вона належала до числа так званих гумових норм кримінального права, кваліфікація діянь за якими за однакових фактичних обставин могла істотно різнитись. Зокрема, норма про зловживання владою або службовим становищем передбачала використання оціночних понять для позначення деяких ознак зазначеного складу злочину. Ці ознаки в контексті ст. 364 КК України могли одержувати як вузьке, так і занадто поширювальне тлумачення, що аж ніяк не сприяло виробленню однакової правозастосовної практики. Більше того: через це одні і ті самі діяння, пов'язані із зловживанням владою або службовим становищем, могли визначатись і як незлочинна поведінка, і як злочин, передбачений ст. 364 КК України. Така ситуація утворювала благодатний ґрунт для «зловживань зі зловживаннями». Мається на увазі корупційо-генний чинник, який дозволяв працівникам правоохоронних органів і суддям одержувати неправомірну вигоду за непритягнення осіб до кримінальної відповідальності за ст. 364 КК України шляхом застосування різних підходів в оцінці заподіяної шкоди, коли вона не мала матеріального характеру. Цьому сприяла й особа службового злочинця, яка зазвичай характеризується здатністю до надання такої вигоди. Водночас чимало осіб притягувались до кримінальної відповідальності за фактичної відсутності належного рівня суспільної небезпеки у вчинюваних ними діяннях.

Про наявність вад у конструкції складу злочину, визначеного ст. 364 КК України в її попередній редакції, свідчили як публікації науковців, так і суперечлива судова практика того

¹⁸³ Мається на увазі редакція ст. 364 КК України до внесення в неї змін згідно із законами від 21 лютого 2014 р. та 13 травня 2014 р.

часу. Наприклад, П.П. Андрушко і А.А. Стрижевська в посібнику 2006 р. писали, що ст. 364 КК України в правозастосовній практиці досить часто є своєрідною (специфічною) «нішею», яка «заповнюється» правоохоронними органами у випадках, коли виникає «потреба» притягти службову особу, як правило, на замовлення, або ж таких, що скомпрометували себе, до кримінальної відповідальності, якщо інкримінувати їм вчинення будь-якого іншого злочину немає достатніх підстав¹⁸⁴.

Вважаємо, що негативні наслідки криміналізації будь-якого зловживання владою або службовим становищем з невизначеними наслідками превалюють над тими, що виникли в результаті часткової декриміналізації цього діяння внаслідок законодавчих змін 2014 р. Водночас, незважаючи на те, що чинна редакція ст. 364 КК України є кращою за попередню, це не означає, що зміст відповідної кримінально-правової заборони є оптимальним. У будь-якому разі повертатись до раніше чинної моделі розглядуваної статті КК не варто.

До вже висловлених аргументів з цього приводу додамо позицію Парламентської асамблеї Ради Європи, яка полягає в тому, що широкі та неоднозначні положення національного кримінального законодавства щодо «зловживання службовим становищем» можуть бути досить проблематичними як щодо їхньої відповідності ст. 7 ЄКПЛ, так і іншим основним вимогам в рамках верховенства права, а також вони можуть стати особливо вразливими перед політичними зловживаннями¹⁸⁵.

Свого часу М.І. Хавронюк слушно зауважував, що Україна сприйняла радянський винахід установа кримінальної від-

¹⁸⁴ Андрушко П.П. Злочини у сфері службової діяльності: кримінально-правова характеристика : навч. посібник / П.П. Андрушко, А.А. Стрижевська. – К. : «Юрисконсульт», 2006. – С. 214.

¹⁸⁵ Парламентська асамблея Ради Європи: Резолюція 1950 (2013). Відокремлення політичної та кримінальної відповідальності [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/mpz/docs/1789_rez_1950_\(2013\).htm](http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/mpz/docs/1789_rez_1950_(2013).htm).

повідальності за службові злочини, який не відповідає принципу правової визначеності. Відповідні статті КК України містять настільки абстрактні умови кримінальної відповідальності, що не дають суб'єктові кримінальної відповідальності можливості регулювати свою поведінку, заздалегідь визначати для себе, є вона злочинною чи правомірною. Зовсім не виключені ситуації, коли дії будь-якої посадової особи за політичної доцільності чи антипатії можуть бути кваліфіковані як зловживання службовим становищем (ст. 364 КК) або перевищення службових повноважень (ст. 365 КК). Учений звертає увагу і на те, що в більшості кримінальних кодексів держав Європи, крім держав СНД, не передбачено відповідальності за зловживання владою чи службовим становищем та за перевищення влади чи службових повноважень взагалі. Зазвичай кримінальна відповідальність установлена тільки за конкретні чітко визначені дії, які становлять спеціальні випадки незаконного використання службового становища. Такий стан є результатом дії принципу правової визначеності, за яким кожен західний чиновник і посадовець чітко знає, що він може робити, а чого – не може. Як приклад М.І. Хавронюк наводить КК Іспанії, визнаючи його одним з найкращих кримінальних кодексів світу. Цей закон містить кілька десятків спеціальних складів службових зловживань. Посадові особи і державні службовці, яким в Іспанії надані значні повноваження у всіх сферах державного управління, несуть відповідальність за вчинення будь-яких дій, що суперечать їхньому статусу, та за невиконання покладених на них функцій¹⁸⁶.

До речі, в Естонії законодавець у 2007 р. скасував положення кримінального закону про зловживання службовим становищем, яке передбачало покарання за умисне зловживання посадовою особою її службовим становищем з наміром запо-

¹⁸⁶ Хавронюк М. Чому в Європі не розуміють прислів'я «від тюрми не зарікайся» // Українська правда. – 2011. – 6 жовт. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/articles/2011/10/6/6642959>.

діяти значну шкоду, або якщо значна шкода була заподіяна охоронюваним законом правам та інтересам іншої особи або суспільним інтересам. Зазначене положення було скасовано через його занадто загальне й розпливчате формулювання, яке робило його важко передбачуваним щодо того, які саме дії повинні вважатися кримінально караними. Це могло викликати проблеми відповідно до ст. 7 ЄКПЛ¹⁸⁷. У цій справі ЄСПЛ розкритикував положення, які на сьогодні скасовані в Естонії, і були успадковані від радянської правової системи, установивши, що їхнє тлумачення «пов'язане з використанням таких широких понять і розпливчастих критеріїв, що положення кримінального законодавства не відповідають якісним вимогам відповідно до Конвенції по своїй зрозумілості та передбачуваності наслідків»¹⁸⁸.

Отже, КК України не повинен містити таких статей, як, наприклад, ст. 364 в її попередній редакції, що дозволяли притягувати (або, навпаки, не притягувати) особу до відповідальності на підставі тлумачення сукупності оціночних ознак. Як слушно зазначає М.І. Хавронюк, мають бути тільки спеціальні склади службових зловживань, які передбачатимуть відповідальність виключно за конкретні діяння, вчинювані різними категоріями службових осіб з використанням їхнього особливого становища. У решті випадків «вчинення діяння службовою особою з використанням службового становища» повинна встановлюватись як обтяжуюча ознака у статтях про діяння, вчинювані службовими особами (така сама за своїм юридичним

¹⁸⁷ Хавронюк М.І. «Проблема ЮВТ»: Як розв'язати її у правовий спосіб // Дзеркало тижня. - 2016. - 14 червня [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://gazeta.dt.ua/internal/problema-yuvt-yak-rozv-yazati-yiyi-uravoviy-sposib-.html>.

¹⁸⁸ Пітер Омдцит. Відокремлення політичної та кримінальної відповідальності (доповідь) : Комітет з юридичних питань та прав людини ПАРЕ [Електронний ресурс]. - Режим доступу: [w1.c1.rada.gov.ua/pls/mpz/docs/1749_rez_project_\(2013\).htm](http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/mpz/docs/1749_rez_project_(2013).htm).

значенням ознака, як вчинення діяння «повторно», «групою осіб», «загальнонебезпечним способом» тощо) – і посилювати покарання за злочин¹⁸⁹.

Для визначення тих складів злочинів, які потребують встановлення відповідної кваліфікуючої ознаки, доцільно здійснити моніторинг Особливої частини КК України, урахувавши при цьому здобутки науки кримінального права. Одним із таких складів злочинів, як показано вище, є незаконна порубка лісу.

Концептуально інший підхід знайшов відображення в законопроекті «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення відповідальності за порушення лісового законодавства та охорони зелених насаджень» (реєстр. № 5504 від 8 грудня 2016 р.). У ст. 246 КК України, викладеній у редакції цього законопроекту, пропонується встановити відповідальність за вчинення лише незаконних *приватних* рубок. Кримінальна ж відповідальність службових осіб постійних лісокористувачів за вчинення незаконних *лісогосподарських* рубок охоплюватиметься відповідними складами злочинів у сфері службової діяльності (див. Додатки).

Сумнівність викладеного підходу, на думку парламентських експертів, зумовлена такими обставинами: 1) як незаконні приватні рубки дерев або чагарників у лісах, так і незаконні лісогосподарські рубки посягають на один і той самий основний безпосередній об'єкт злочину – встановлений порядок охорони, раціонального використання і відтворення лісу як важливого елемента навколишнього природного середовища; 2) незаконна порубка лісу, вчинена службовою особою (наприклад, лісничим) із використанням свого службового становища, повинна одержувати юридичну оцінку за сукупністю зло-

¹⁸⁹ Хавронюк М.І. «Проблема ЮВТ»: Як розв'язати її у правовий спосіб // Дзеркало тижня. – 2016. – 14 черв. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://gazeta.dt.ua/internal/problema-yuvt-yak-rozv-yazati-yiyi-u-pravoviy-sposib-.html>.

чинів, передбачених статтею 246 КК України та нормою про відповідний службовий злочин. При цьому службова особа може виконувати роль не лише виконавця (співвиконавця), а й організатора, пособника чи підбурювача, що має бути відповідним чином відображено при кваліфікації; 3) у незаконній лісгосподарській рубці може брати участь загальний суб'єкт злочину (наприклад, простий лісоруб). Кваліфікувати його дії за ст. 246 КК України (викладеній у редакції законопроекту) буде неможливо, адже в ній йтиметься лише про незаконну приватну рубку. Це означатиме прогалину в законодавстві.

§ 3.4. Кваліфікація незаконної порубки лісу за суб'єктивною стороною

Перш, ніж здійснювати безпосередній аналіз суб'єктивної сторони незаконної порубки лісу, пригадаємо думку Г.А. Кригера про те, що будь-який злочин становить собою психофізіологічну єдність, у якій зовнішні прояви поведінки (дія або бездіяльність) та викликані ними зміни в об'єктивній дійсності (об'єктивна сторона злочину) нерозривно пов'язані з внутрішньою стороною – тими психічними процесами, які породжують, спрямовують і регулюють людську поведінку (суб'єктивна сторона злочину)¹⁹⁰. Аналогічну думку висловлює і чимало інших дослідників. Наприклад, В.М. Кудрявцев свого часу зауважив, що свідомий вчинок людини, який цікавить кримінальне право, завжди направляєється психічними якостями суб'єкта, його волею, контролюється тією чи іншою мірою його свідомістю. Суб'єктивна сторона тісно пов'язана з об'єктивною стороною

¹⁹⁰ Советское уголовное право. Общая часть : учебник / под ред. Г.А. Кригера, Н.Ф. Кузнецовой, Ю.М. Ткачевского. – 2-е изд., доп. и перераб. – М.: Изд-во Московского ун-та, 1988. – С. 124.

злочину, адже, з одного боку, вона породжує, спрямовує та регулює об'єктивну сторону злочину, а, з іншого, певною мірою визначається нею¹⁹¹.

Суб'єктивна сторона – внутрішня сторона злочину, яка відображає психічні процеси, що відбуваються в свідомості суб'єкта з приводу вчиненого ним діяння, та яка складається з певних ознак. Одним з найбільш дискусійних питань, пов'язаних із суб'єктивною стороною складу злочину, є питання про її зміст.

Переважає більшість дослідників цього питання вважають, що зміст суб'єктивної сторони складу злочину утворюють вина, мотив, мета та емоційний стан людини під час вчинення чину. Частина науковців переконана в тому, що зміст суб'єктивної сторони складу злочину вичерпується трьома ознаками – виною, мотивом та метою. Деякі ж автори відстоюють думку, згідно з якою «вина» та «суб'єктивна сторона складу злочину» є тотожними поняттями, а тому мотив, мета та емоційний стан є лише характеристиками (ознаками) вини.

Не поглиблюючись у зміст цієї дискусії, зазначимо, що надалі ми будемо дотримуватись традиційної думки і в подальшому виходитимемо з того, що зміст суб'єктивної сторони складу злочину характеризується виною, мотивом, метою та емоційним станом. При цьому до числа обов'язкових ознак належить вина, яка згідно зі ст. 23 КК України може бути виражена у формі умислу або необережності, а до факультативних – мотив і мета. Дві останні ознаки допомагають відповісти на питання, чому і для чого вчинено злочин. Мотив і мета набувають значення обов'язкових ознак і впливають на кваліфікацію лише в тому разі, коли вони зазначені в диспозиції кримінально-правової норми як ознаки основного або кваліфікованого складу злочину. Сказане стосується також емоційного стану особи.

¹⁹¹ Кудрявцев В.Н. Объективная сторона преступления / В.Н. Кудрявцев. – М. : Гос. изд-во юрид. лит., 1960. – С. 12 – 13, 19.

Слід зазначити, що точне встановлення форми та виду вини, з якою може вчинятися той чи інший злочин, має важливе значення для правильної кваліфікації вчиненого, для призначення справедливого покарання, для застосування окремих норм про звільнення від кримінальної відповідальності, для притягнення особи до кримінальної відповідальності за готування до злочину чи замах на нього тощо¹⁹². Із цього випливає, що обов'язково слід встановлювати не лише форму вини, а й її вид.

Отже, для кваліфікації незаконної порубки лісу величезне значення одержує встановлення зв'язку зовнішнього прояву поведінки людини з її психічним станом. Почуття, мислення, інтелект і воля, мета й мотив – це внутрішній, духовний світ людини, її суть. Усі вони в своїй єдності та взаємозв'язку формують психіку людини.

Якщо в КК України немає будь-якої (навіть непрямої) вказівки на форму вини, то вона може бути визначена з урахуванням характеру діяння, оцінюваного в сукупності всіх його складових.

Вважається неможливим здійснити порубку лісу з необережності, бо сам характер відповідних дій виключає варіант учинення їх інакше, як умисно.

Аналіз судової практики підтверджує, що умисел є саме тією формою вини, з якою вчиняється злочин, передбачений ст. 246 КК України. Зазвичай суди, описуючи фактуру, підкреслюють, що особа діяла, маючи умисел здійснити незаконну порубку лісу.

Типовим прикладом є вирок Великолетиського районного суду Херсонської області від 28 листопада 2012 р., у якому підкреслюється, що дві особи, вступивши в попередню змову між со-

¹⁹² Калмиков Д. Деякі особливості змісту вини у злочинах з формальним складом / Д. Калмиков, М. Хавронюк // Підприємництво, господарство і право. – 2010. – № 6. – С. 62 – 63.

*бою, маючи умисел на незаконну порубку дерев, спіяли сім дерев акації білої*¹⁹³.

Згідно з ч. 1 ст. 24 КК України умисел поділяється на прямий і непрямий, головна відмінність між якими полягає у вольовому критерії. За прямого умислу особа бажає настання суспільно небезпечних наслідків, за непрямого – не бажає, але свідомо припускає їхнє настання.

Вважаємо, що незаконна порубка лісу в першій формі об'єктивної сторони може бути вчинена як з прямим, так і непрямим умислом. Адже особа може бажати заподіяння істотної шкоди або свідомо припускати настання такої шкоди. Непрямий умисел передусім характерний для випадків, коли заподіяна шкоди не зводиться лише до майнової. Наприклад, зрубуючи дерева, особа може не бажати заподіяти суто екологічну шкоду, яка спричиняється порядку використання, охорони та відтворення лісів. Водночас вона свідомо припускає, що в результаті порубки лісу така шкода може настати¹⁹⁴.

Якщо суд установлює істотну шкоду як матеріальні збитки, то ставлення винного до вчинюваного діяння може характеризуватись тільки прямим умислом. Небажання настання зазначеної шкоди видається за таких обставин малоімовірним. У попередніх підрозділах посібника ми демонстрували, що на сьогодні відповідне ставлення до трактування істотності шкоди превалює у вітчизняній судовій практиці. Тож не дивно, що

¹⁹³ Справа № 2103/1049/2012, розглянута Великопететиським районним судом Херсонської області 28 листопада 2012 р. [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/28036752>.

¹⁹⁴ П.В. Мельник не виключає необережності щодо суспільно небезпечного наслідку незаконної порубки лісу (див.: Мельник П.В. Правова охорона лісів Карпатського регіону України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06 / Мельник Петро Васильович. – Івано-Франківськ, 2002. – С. 157).

в окремих вироках підкреслюється наявність у винних саме прямого умислу.

Наприклад, Генічеський районний суд Херсонської області винуватими у вчиненні аналізованого злочину трьох осіб, які, діючи в складі групи, здійснили порубку 58 дерев захисного лісу, заподіяли шкоду в розмірі 100491,31 грн. Як підкреслив суд, зазначені особи мали прямий умисел, спрямований на незаконну порубку дерев¹⁹⁵.

В іншому рішенні Новоайдарський районний суд Луганської області, деталізувавши зміст вини, зазначив, що особа, здійснюючи порубку хвойних дерев, розуміла суспільну небезпеку таких дій, усвідомлювала можливість настання суспільно небезпечних наслідків від них і бажала настання цих наслідків, тобто діяла з прямим умислом¹⁹⁶.

Щоправда, з огляду на положення ч. 2 ст. 24 КК України, описуючи ставлення винного до наслідків, суд мав вказати не на усвідомлення можливості настання суспільно небезпечних наслідків, а на передбачення суспільно небезпечних наслідків вчиненого діяння. Має рацію Р.В. Вереша, на думку якого, незважаючи на те, що в законодавчих визначеннях форм вини інтелектуальний момент вини займає перше місце, це не дає підстав вважати усвідомлення небезпеки вчинюваних дій або бездіяльності більш важливим порівняно з іншими елементами вини, а також що воно (усвідомлення) однозначно зумовлює і передбачення небезпечних наслідків та є основою цього пе-

¹⁹⁵ Справа № 653/543/14-к, розглянута Генічеським районним судом Херсонської області 2 квітня 2014 р. [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/38046118>.

¹⁹⁶ Справа № 419/129/13-к, розглянута Новоайдарським районним судом Луганської області 8 квітня 2013 р. [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/30501876>.

редбачення. Більше того: про усвідомлення особою суспільної значущості свого діяння можна стверджувати лише тоді, коли вона передбачає його наслідки¹⁹⁷.

Загалом можна констатувати, що в окремих випадках правозастосовувачі демонструють відсутність чіткого розуміння складових умисної форми вини. Внаслідок цього характер психічного ставлення особи до вчинюваної незаконної порубки лісу відображається помилково.

Наприклад, у вирокі Любешівського районного суду Волинської області від 23 березня 2015 р. зазначається, що особа, яка вчинила незаконну порубку трьох дерев породи «дуб», усвідомлювала протиправність своїх дій¹⁹⁸.

Водночас ст. 24 КК України вимагає встановлення усвідомлення не протиправності, а суспільно небезпечного характеру діяння особи.

При вчиненні конкретного злочину зміст вини утворює не умисел або необережність взагалі, а умисел або необережність, які наповнені реальним змістом, специфічним для певних злочинів. Психічне ставлення до окремих об'єктивних властивостей діяння, таких, як місце, час, спосіб, обстановка, сукупність яких істотним чином впливає на характеристику його ступеня суспільної небезпеки, має завжди відбиватися в їхньому усвідомленні¹⁹⁹.

¹⁹⁷ Вереша Р.В. Суб'єктивні ознаки складу корупційного правопорушення (злочину) / Р.В. Вереша // Часопис цивільного і кримінального судочинства. – 2015. – № 4. – С. 67, 68.

¹⁹⁸ Справа № 162/508/15-к, розглянута Любешівським районним судом Волинської області 23 березня 2015 р. [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/43229378>.

¹⁹⁹ Рарог А.И. Квалификация преступлений по субъективным признакам / А.И. Рарог. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2002. – С. 163.

Так, при вчиненні незаконної порубки дерев особа повинна не лише усвідомлювати, що діяння вчинюється в лісі, а і те, що така порубка є незаконною. Неусвідомлення обставин, які є обов'язковими ознаками незаконної порубки лісу, виключає кваліфікацію за ст. 246 КК України. У контексті викладеного виликає інтерес такий приклад.

Відповідно до вироку Веселинівського районного суду Миколаївської області від 28 січня 2014 р. за вчинення злочину, передбаченого ст. 246 КК України було, засуджено двох осіб. Ці особи до вчинення незаконної порубки лісу залучили ще двох осіб, які залишилися слідством не встановленими. Разом з тим суд визначив, що залучені до вчинення злочину особи не усвідомлювали протиправність своїх дій, оскільки були введені в оману – їх запевнили в наявності всіх необхідних документів для вирубки дерев сосни кримської²⁰⁰.

Тобто в розглядуваній ситуації зазначені особи не усвідомлювали незаконності здійснюваної порубки лісу, через що констатовано відсутність умисної форми вини. Разом з тим суд, на нашу думку, спілугав усвідомлення суспільно небезпечного характеру вчинюваного діяння з усвідомленням його протиправності. Як відомо, неусвідомлення протиправності діяння не означає відсутності умисної вини як такої. За чинної редакції ст. 24 КК України зберігається можливість притягнення до кримінальної відповідальності особи, яка не усвідомлювала протиправність вчиненого діяння, ознаки якого як злочину визначені кримінальним законом та іншими нормативно-правовими актами.

Відповідно до ст. 24 КК України для прямого і непрямого умислу спільною є така інтелектуальна ознака, як усвідомлен-

²⁰⁰ Справа № 472/1917/13-к, розглянута Веселинівським районним судом Миколаївської області 28 січня 2014 р. [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/37343658>.

ня винною особою суспільної небезпеки свого діяння. Вимагається, щоб належний суб'єкт хоча б у загальних рисах розумів, зокрема, те, що вчинюване ним діяння носить антисоціальний характер, здатне за своїми фактичними властивостями спричинити шкоду відносинам, що охороняються законом, тобто посягати на певний об'єкт кримінально-правової охорони. При цьому вітчизняний законодавець не включає в зміст умислу усвідомлення протиправності діяння, виходячи із відомої ще з часів Стародавнього Риму і, до того ж, прямо закріпленої в ч. 2 ст. 68 Конституції України презумпції правової обізнаності особи. Суть цієї презумпції полягає у тому, що кожна доросла осудна людина повинна знати закони своєї країни, а тому не може посилається на незнання законів як на обставину, що звільняє її від відповідальності за допущене порушення кримінально-правових норм (*ignorantia legis neminem excusat* – незнання закону нікого не вибачає).

Наведений підхід є, по-перше, прагматичним (правоохоронці уникають проблематичного з точки зору виконання обов'язку з'ясовувати у кожному конкретному випадку, чи розуміла особа протиправність вчиненого нею злочинного діяння) і, по-друге, традиційним (так вирішувалось питання багатьма представниками дореволюційної і радянської кримінально-правової науки). При цьому закріплена в ст. 68 Конституції України презумпція (незнання законів не звільняє від юридичної відповідальності) належить до числа спростовних (оспорюваних). Тобто це усталене, апробоване на практиці і закріплене у законі правило, яке правильно відображає більшість ситуацій, на які воно розраховане, але яке водночас надає можливість в інших ситуаціях спростувати таке правило, врахувати неохоплену презумпцією специфіку конкретного випадку.

На практиці можуть мати місце серйозні труднощі при доведенні умислу на незаконну порубку лісу. Наприклад, затримані стверджують, що для законної рубки лісу їх найняла невідома особа, з якою вони познайомились через газету, Інтернет

чи в інший спосіб, і лише з інформації правоохоронних органів вони взнали про незаконність своїх дій²⁰¹.

Установлюючи умисел порушника законодавства в подібних ситуаціях, треба, крім всього іншого, брати до уваги освіту, попередній досвід роботи, загальну обізнаність і здоровий глузд. Частина правил лісозаготівлі є настільки очевидною, логічною, впливає зі змісту порубки, її характеру і технологічного процесу, що невиконання цих вимог може безпосередньо вказувати на умисел. Особи, які мають теоретичні знання та практичний досвід лісозаготівлі, які пройшли відповідне навчання, а також колишні працівники лісозаготівельних підприємств, які раніше неодноразово працювали на законно відведених лісосіках, незалежно від рівня засвоєння теоретичних знань та практичних навичок, не можуть не знати основних правил заготівлі лісу через очевидний характер останніх, зумовлений самою технологією порубки²⁰².

²⁰¹ Якщо такого роду твердження залишаються не спростованими, то слід вести мову про опосередковане вчинення злочину, поняттям якого охоплюються випадки використання інших осіб, котрі відповідно до закону не підлягають кримінальній відповідальності за вчинене. Мається на увазі, зокрема, залучення до вчинення злочину осіб, які не досягли віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, неосудних, «невинуватих агентів», тобто осіб, які, будучи введеними в оману, сприяють вчиненню злочину, виконуючи діяння, які становлять об'єктивну сторону посягання, використання осіб, які діють під впливом непереборного фізичного примусу, а так само осіб, які діють під впливом переборного фізичного примусу чи психічного примусу і перебувають при цьому у стані крайньої необхідності. У випадках використання для вчинення злочину осіб, які відповідно до закону не підлягають кримінальній відповідальності, такі особи виконують роль своєрідного знаряддя вчинення злочину, а співучасник, поведінка якого із зовнішнього боку нагадує поведінку організатора або підбурювача, за допомогою їх дій (бездіяльності) досягає бажаного результату, і саме цей співучасник має визнаватись виконавцем злочину.

²⁰² Трухин С. Проблемы доказывания умысла по делам о незаконных рубках лесных насаждений / С. Трухин // Уголовное право. – 2012. – № 1. – С. 110 – 114.

Зміст умислу винного в разі незаконної порубки в заповідниках, на територіях та об'єктах ПЗФ або в інших особливо охоронюваних містах включає усвідомлення відповідного статусу цих об'єктів.

Мотив і мета незаконної порубки лісу відповідно до ст. 246 КК України не є обов'язковими ознаками суб'єктивної сторони, вони не конкретизовані і можуть бути різними (корисливі спонукання, помста, хуліганство, заздрість тощо). На практиці переважна більшість таких злочинів вчиняються з корисливих спонукань. Традиційно в кримінальному праві України під корисливим мотивом розуміється прагнення отримати майнову вигоду або позбутись майнових витрат. Матеріали проаналізованої судової практики вказують на те, що корисливі спонукання є домінантним мотивом при здійсненні незаконної порубки лісу.

Так, вироком Золочівського районного суду Львівської області від 30 вересня 2014 р. за вчинення злочину, передбаченого ст. 246 КК України, була засуджена особа, котра шляхом спилування відокремилася стовбур одного дерева породи «граб» від кореня на території Золочівського лісництва. Як установив суд, особа вчинила зазначене діяння із корисливих мотивів²⁰³.

В іншому випадку Ярмолинецький районний суд Хмельницької області встановив, що особа спилила три дерева породи «ялина», діючи з метою власного збагачення²⁰⁴.

²⁰³ Справа № 445/2040/14-к, розглянута Золочівським районним судом Львівської області 30 вересня 2014 р. [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/40694414>.

²⁰⁴ Справа № 689/2859/14-к, розглянута Ярмолинецьким районним судом Хмельницької області 17 лютого 2015 р. [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/42841253>.

Розділ 4

Відмежування незаконної порубки лісу від суміжних складів правопорушень

§ 4.1. Відмежування незаконної порубки лісу від суміжних складів злочинів

На практиці передусім постає проблема відмежування незаконної порубки лісу від *злочинів проти власності*. У черговий раз наголосимо на тому, що для кваліфікації дій за ст. 246 КК України необхідно, щоб дерева і чагарники як представники флори природного або штучного походження не набули товарно-грошової форми, тобто статусу майна. Протиправне заволодіння заготовленим чи складованим лісом, незаконна порубка з корисливою метою дерев і чагарників у розсадниках, ботанічних і зоологічних садах, квітникарських господарствах, а також інша незаконна порубка поза межами лісового фонду України за наявності підстав утворюють склад відповідного злочину проти власності або самоправства.

Пануючою при вирішенні зазначеного питання кримінально-правової кваліфікації залишається теорія праці, згідно з якою предметом злочинів проти власності може бути лише та річ, яка за допомогою вкладеної в неї людської праці вилучена з природного стану. Чітко формулює цю наукову позицію Н.О. Ан-

тонюк: «Для предмета складів злочинів проти довкілля характерним є те, що він зберігає екологічні зв'язки з біосферою, не втілює в собі конкретно-визначену працю (не є товаром). У майно, яке виступає предметом складів злочинів проти власності, вкладено конкретно визначену людську працю, яка вилучає його з природного середовища»²⁰⁵.

М.І. Панов та П.В. Олійник також розглядають предмет злочину як найбільш значущу ознаку при здійсненні відмежування злочинів проти власності від злочинів проти довкілля. При цьому домінуючим підходом згадані дослідники визнають концепцію трудового внеску людини в створення певних предметів у процесі виробництва матеріальних благ. Водночас наголошується на безпідставності ототожнення відносин власності як економічної категорії, що опосередковується юридичним терміном «право власності», і відносин у сфері довкілля, для яких характерним є використання близького за назвою терміну «право власності на природні ресурси»²⁰⁶.

Справді, за умов, коли відбувається залучення природних ресурсів у цивільно-правовий обіг (наприклад, ліси в Україні можуть перебувати у державній, комунальній або приватній

²⁰⁵ Антонюк Н.О. Кримінально-правова охорона власності : навч. посібник / Н.О. Антонюк. – Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2012. – С. 119.

²⁰⁶ Олійник П.В. Предмет злочинів проти власності: поняття, види, кримінально-правове значення: монографія / П.В. Олійник. – Х.: Право, 2011. – С. 163 – 168; Олійник П.В. Окремі питання відмежування злочинів проти власності від злочинів проти довкілля / П.В. Олійник // Основні напрями розвитку кримінального права та шляхи вдосконалення законодавства України про кримінальну відповідальність : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 11 – 12 жовтня 2012 р.) / редкол. : В.Я. Тацій (голов. ред.), В.І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. – Х.: Право, 2012. – С. 393; Панов М. Спільні питання відмежування злочинів проти власності від злочинів проти довкілля / М. Панов, П. Олійник // Юридична Україна. – 2013. – № 2. – С. 88 – 93.

власності²⁰⁷), критерію «уречевленої праці людини» може бути недостатньо для здійснення вказаного відмежування.

Якщо суспільство витрачає ресурси на покращення, збереження та перетворення природи, то вважається, що природні компоненти «розчиняються» в ній і стають безповоротними. У тому ж разі, коли за рахунок економічної видозміни природних багатств реалізується мета одержання різноманітної продукції для задоволення потреб суспільства, елементи природи стають продуктом товарного виробництва, наділеним міною вартістю²⁰⁸.

З огляду на викладені міркування, предметом таких злочинів проти власності, як викрадення, вимагання, привласнення, розтрата, заволодіння шляхом шахрайства чи зловживання особи своїм службовим становищем, не можуть виступати природні багатства в їхньому природному стані – блага, які, хоч і мають об'єктивну цінність, проте не створені повністю або частково працею людини. Незаконне заволодіння такими благами кваліфікується за наявності підстав як відповідний злочин проти довкілля (зокрема, за ст. 246 КК України). Так, у випадку вчинення незаконної порубки лісу дерева і чагарники вилучаються з природного середовища, а не зі сфери власності.

У зв'язку з цим помилковою вважаємо позицію Верховинського районного суду Івано-Франківської області, який за ч. 1 ст. 191 КК України кваліфікував дії І. Останній, обіймаючи посаду лісни-

²⁰⁷ Так, за загальним правилом, на праві приватної власності може перебувати ліс, якщо він відповідає трьом умовам: 1) знаходиться у складі угідь селянських, фермерських та інших господарств; 2) лісова ділянка є замкненою; 3) її загальна площа не перевищує 5 га (див.: Екологічне право. Особлива частина : навч. посібник / О.М. Шуміло, І.В. Бригадир, В.А. Зуєв та ін. – Х. : ХНУВС, 2014. – С. 132).

²⁰⁸ Ляпунов Ю.И. Уголовно-правовая охрана природы органами внутренних дел : учебное пособие / Ю.И. Ляпунов. – М. : Изд-во Акад. МВД СССР, 1974. – С. 68 – 70.

ка Довгопільського лісництва Верховинського районного лісового господарства, здійснив незаконну порубку 8 сиророслих смерек на одній з лісових ділянок лісництва, після чого завантажив лісову деревину загальною кубомасою 7,92 м куб. і вивіз її. Дивно, але правильність інкримінування І. ч. 1 ст. 191 КК України підтвердила і колегія суддів Судової палати у кримінальних справах ВСУ, яка у своїй ухвалі від 12 лютого 2009 р. зазначила, що засуджений привласнив майно, яке було йому як матеріально відповідальній особі ввірене²⁰⁹.

З урахуванням обставин вчиненого, відображених в ухвалі ВСУ, І. вчинив злочин не проти власності, а проти довкілля, а отже, його дії мали кваліфікуватись за ст. 246 КК України.

Якщо відповідні об'єкти довкілля вже вилучені з природного стану завдяки вкладеній праці людини, то незаконне заволодіння ними має розглядатись як викрадення чужого майна або інший злочин проти власності. У п. 9 постанови Пленуму ВСУ від 10 грудня 2004 р. № 17 «Про судову практику у справах про злочини та інші правопорушення проти довкілля» з цього приводу роз'яснюється, що заволодіння деревами, зрубаними та підготовленими до складування або вивезення, залежно від обставин слід кваліфікувати за відповідними частинами ст. 185 або іншими статтями КК України, якими передбачено відповідальність за вчинення злочинів проти власності. «Тут мовиться не про ліс як об'єкт природи, а про товарну продукцію – деревину, вилучену з довкілля шляхом докладання праці. Причому особа усвідомлює, що такі предмети вже «вибули» з довкілля за допомогою докладання до них праці, а також мають певну вартість і є майном»²¹⁰.

²⁰⁹ Судова практика Верховного Суду України у кримінальних справах за 2008 – 2009 роки / за ред. П.П. Пилипчука. – К. : Істина, 2011. – С. 497 – 499.

²¹⁰ Скворцова О.В. Кримінально-правова характеристика незаконної порубки лісу за кримінальним законодавством України (на підставі матеріалів практики Автономної Республіки Крим) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Скворцова Ольга Володимирівна. – Сімферополь, 2007. – С. 170.

Проілюструємо сказане на прикладі із судової практики.

Як установив у вирокі від 28 жовтня 2011 р. Лугинський районний суд Житомирської області, особа, достовірно знаючи про те, що в лісовому масиві Красноставського лісництва знаходяться зрізані дерева породи «сосна» в кількості семи штук, не маючи будь-яких документів на ці дерева, вирішила заволодіти ними та вивезти їх із лісового масиву. Реалізуючи свій умисел, ця особа таємно викрала 29 колод дерев породи «сосна», чим спричинила шкоду на суму 2133 грн. 12 коп. Вчинене слушно одержало кримінально-правову оцінку за ч. 1 ст. 185 КК України як крадіжка²¹¹.

На практиці не рідкістю є випадки, коли особи, які входять до складу угруповань «чорних лісорубів» і згідно з розподілом ролей займаються тим, що вивозять з лісу деревину, незаконно зрублену іншими учасниками таких угруповань, намагаються уникнути кримінальної відповідальності, заявляючи, що вони випадково побачили незаконно зрублений ліс і вирішили ним заволодіти²¹². Вважаємо, що такого роду пояснення у випадку їхнього сприйняття правозастосувачами не повинні виключити кримінальну відповідальність, оскільки дозволяють розцінювати дії вказаних осіб як той чи інший злочин проти власності (наприклад, як крадіжку).

Як зазначалось у підрозділі 3.2 посібника, та обставина, що особа ще не встигла скористатись незаконно здобутим нею, на кваліфікацію за ст. 246 КК України як закінченого злочину не впливає.

²¹¹ Справа № 1/0612/71/11, розглянута Лугинським районним судом Житомирської області 28 жовтня 2011 р. [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/45938857>.

²¹² Горай Н. «Чорні лісоруби» нікого не бояться, бо їх не карають / Н. Горай // Голос України. – 24 лютого 2017 р. – № 36.

Наступне заволодіння зрубаним лісом, здійснене тим, хто вчинив незаконну порубку лісу, не потребує додаткової кваліфікації як злочин проти власності. Інакше кажучи, ми не сприймаємо думку про те, що незаконна порубка і подальше заволодіння зрубленими деревами і чагарниками посягають на різні об'єкти кримінально-правової охорони (відносини з охорони, раціонального використання та відтворення лісових насаджень і відносини власності, відповідно), а тому мають кваліфікуватися за сукупністю злочинів²¹³. Відносини власності ми визнаємо одним із додаткових об'єктів аналізованого злочину (див. підрозділ 2.1 посібника).

Ураховуючи момент закінчення злочину, передбаченого ст. 246 КК України, а також усталені в доктрині підходи щодо розмежування злочинів проти довкілля і злочинів проти власності²¹⁴, немає підстав вбачати посягання на два різних родових об'єкти у випадку вилучення дерев і чагарників із природного середовища шляхом незаконної порубки лісу (остання не повинна розглядатися як спосіб розкрадання лісу). На кваліфі-

²¹³ Див.: Фалилеев В.А. Законодательный и правоприменительный подходы в сфере борьбы с экологическими преступлениями: в поисках гармонии / В.А. Фалилеев // Преступность, уголовная политика, уголовный закон: сб. науч. тр. / под ред. Н.А. Лопашенко ; Саратовский Центр по исследованию проблем организованной преступности и коррупции. – Саратов : Изд-во ФГБОУ ВПО «Саратовская государственная юридическая академия», 2013. – С. 430 – 432; Фалилеев В.А. Незаконная рубка и кража древесины: возможна ли совокупность преступлений? / В.А. Фалилеев [Электронный ресурс]. – Режим доступа: web-local.rudn.ru/web-local/prep/tj/files.php?f=pf; Марець Б.М. Сукупність злочинів при незаконній порубці лісу та крадіжці деревини / Б.М. Марець // Юридичний науковий електронний журнал. – 2014. – № 4. – С. 187 – 189; Арманов М. Проблеми кваліфікації незаконної порубки лісу / М. Арманов // Вісник прокуратури. – 2016. – № 9. – С. 84.

²¹⁴ Дудоров О. Відмежування злочинів проти довкілля від злочинів проти власності / О. Дудоров, М. Комарницький // Вісник Національної академії прокуратури. – 2014. – № 3. – С. 61 – 70.

кацію розглядуваних дій не впливає те, що незаконна порубка лісу може здійснюватися не лише з корисливих мотивів, а також факт затримання браконьєра не безпосередньо в момент незаконної заготівлі деревини, а під час її транспортування чи зберігання. Таку ж позицію обстоює О.В. Сторчоус: «При самовільній рубці дерева та чагарники вилучаються з природного середовища свого зростання, а не зі сфери власності. З цих причин у кримінально-правовому розумінні вкрасти ліс на корені неможливо»²¹⁵.

Водночас аналіз практики засвідчує, що інколи суди всупереч викладеній вище позиції помилково кваліфікують незаконну порубку лісу за сукупністю з крадіжкою.

Так, Конотопський міськрайонний суд Сумської області засудив особу за вчинення злочинів, передбачених ст. 246 і ч. 1 ст. 185 КК України, вчинених за таких обставин. По-перше, встановлено, що особа, прибувши до лісосмуги на території Кузьківської сільської ради, не маючи належного дозволу, виданого уповноваженим органом на рубку дерев, незаконно зрубала 20 сироростучих дерев породи «дуб звичайний» і 2 сухостійних породи «ясен зелений», заподіявши тим самим істотну шкоду (вчинення зазначених дій одержало кваліфікацію за ст. 246 КК України). По-друге, після цього зазначена особа, упевнившись у тому, що її дії є непомітними для власника деревини та інших сторонніх осіб, таємно у вечірній час на підводі перевезла до власного домогосподарства зрубані дерева, отримавши можливість розпоряджатись викраденим на власний розсуд (вчинене одержало кримінально-правову оцінку за ч. 1 ст. 185 КК України)²¹⁶.

²¹⁵ Сторчоус О. Кримінальна відповідальність за самовільні порубки лісу : навч. посіб. / О. Сторчоус. – К. : ВАПЕ, 2012. – С. 52.

²¹⁶ Справа № 577/6553/13-к, розглянута Конотопським міськрайонним судом Сумської області 26 грудня 2013 р. [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/37235652>.

Разом з тим незаконна порубка лісу, як слушно зазначається в літературі²¹⁷, може утворювати реальну сукупність із відповідним злочином проти власності (наприклад, крадіжкою) у випадку заволодіння особою деревами або чагарниками, незаконно порубленими нею і надалі оприбуткованими уповноваженими працівниками лісових господарств, про що відомо злочинцю (незаконно добута деревина має вилучатись у порушників лісового законодавства і підлягати секвеструванню).

Повертаючись до питання про розмежування незаконної порубки лісу та злочинів проти власності, зазначимо, що до обов'язкових ознак предмета останніх належить, серед іншого, соціальна ознака, яка означає, що лише об'єкти, упредметнені за допомогою людської праці, можуть бути предметом злочинів проти власності. При цьому слід брати до уваги, що вкладення людської праці в об'єкти природи не завжди виокремлює такі об'єкти з їхнього природного стану, перетворює їх у майно. Наприклад, не повинні визнаватись майном як предметом злочинів проти власності штучні лісосмуги. Останні є предметом злочину проти довкілля, оскільки метою подібної діяльності людини є відновлення і підтримання сприятливого для людини екологічного стану, а не введення цього об'єкта в товарний обіг.

З огляду на сказане, не зовсім точним слід визнати висловлювання про те, що предмети злочинів проти довкілля «не створені працею людини...»²¹⁸. Натомість має рацію В.О. Навроцький,

²¹⁷ Сторчоус О. Кримінальна відповідальність за самовільні порубки лісу : навч. посіб. / О. Сторчоус. – К. : ВАПЕ, 2012. – С. 54; Зубкова В. Проблемы применения законодательства о незаконной порубке лесных насаждений по УК РФ / В. Зубкова, Н. Соколов // Уголовное право. – 2007. – № 2. – С. 53 – 54; Соколов Н.А. Уголовная ответственность за незаконную рубку лесных насаждений : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Соколов Николай Александрович. – Вологда, 2007. – С. 125.

²¹⁸ Шульга А.М. Злочини проти довкілля. Питання кваліфікації : науково-практичне видання / А.М. Шульга. – Х. : НікаНова, 2012. – С. 26.

який природні об'єкти як предмет екологічних злочинів поділяє на ті, що мають натуральне походження, і ті, що створені чи змінені людиною, наголошуючи на тому, що і перші, і другі зберігають зв'язки з іншими об'єктами природи та усією біосферою²¹⁹. Заслугує також на підтримку висловлена в літературі думка про віднесення до предметів злочинів проти довкілля (залежно від особливостей їх соціальної ознаки) двох груп природних ресурсів: 1) тих, до яких взагалі не залучена людська праця; 2) тих, що акумулюють у собі певну кількість праці попередніх і сучасних поколінь людей, але залишаються в природному середовищі або внесені до нього для виконання своїх біологічних та інших природних функцій²²⁰.

До майна, що утворює предмет злочинів проти власності, можна віднести, наприклад, декоративні дерева і чагарники, які вирощуються для наступного продажу. Вважається, що названі та подібні до них предмети не перебувають в єдиному екологічному ланцюжку природи, а отже, не впливають на стан навколишнього природного середовища та його охорону.

Таким чином, для того, щоб природний ресурс міг бути визнаний майном (предметом злочинів проти власності), він повинен, по-перше, містити в собі певну кількість конкретної суспільно необхідної праці людини, і, по-друге, бути вилученим або іншим чином відокремленим від навколишнього природного середовища. Тобто потрібно з'ясувати, чи перебував той або інший об'єкт посягання в системі екологічних

²¹⁹ Навроцький В. Злочини проти природи : лекції / В. Навроцький. – Львів : юридичний факультет Львівського державного університету ім. Івана Франка, 1997. – С. 13.

²²⁰ Жевлаков Э.Н. Экологические преступления и экологическая преступность / Э.Н. Жевлаков. – М. : Белье альвы, 1996. – С. 95; Соколов Н.А. Уголовная ответственность за незаконную порубку лесных насаждений : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Соколов Николай Александрович. – Вологда, 2007. – С. 93.

зв'язків з оточуючим його природним середовищем, і залежно від цього кваліфікувати вчинене посягання на такий об'єкт.

Разом з тим останнім часом у юридичній літературі набуває розповсюдження думка про, так би мовити, моральну застарілість наведеного традиційного підходу (він визнається наслідком соціалістичного світогляду). Зазначається, що незаконні діяння стосовно природних об'єктів, які не лише фізично вилучені з природного стану завдяки вкладеній праці людини, а і відокремлені від природного середовища юридично (наприклад, ділянку лісу передано у приватну власність), включені в цивільно-правовий (господарський) обіг і в такий спосіб набули якості майна (товару з міноюю вартістю), слід розцінювати як злочини проти власності²²¹.

У межах викладеного підходу є зрозумілими, хоч і неприйнятними пропозиції на кшталт визнавати ліс майном і доповнити ст. 185 КК України окремою частиною (ч. 6) такого змісту: «Крадіжка чужих лісів шляхом незаконної порубки, знищення чи пошкодження лісової рослинності у лісах будь-якої категорії захищеності, вчинена повторно або систематично, або що завдала значної шкоди власнику лісу...»²²².

²²¹ Докладніше про це див.: Дудоров О. Відмежування злочинів проти довкілля від злочинів проти власності / О. Дудоров, М. Комарницький // Вісник Національної академії прокуратури. – 2014. – № 3. – С. 61 – 70.

²²² Сасов О.В. Кримінально-правова охорона лісу : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Сасов Олександр Володимирович. – К., 2002. – С. 163.

Згаданий дослідник виходить з того, що ліс – це не стільки природний ресурс у своєму первісному стані (останній скінчився тоді, коли вперше були витрачені відповідні кошти, людські ресурси тощо на охорону, відновлення лісу), а, перш за все, майно. Ліс – не просто природний ресурс, а особливий, специфічний вид товару. Водночас О.В. Сасов, міркування якого не відзначаються послідовністю, визнає, що ліс виконує безліч різних життєво важливих функцій (у т. ч. оздоровчу, рекреаційну, естетичну), у зв'язку з чим обмежуватися віднесенням лісу тільки до майна не можна (див.: Сасов О.В. Зазначена праця. – С. 56, 75 – 76).

Наведена пропозиція спонукає висловити і деякі інші міркування. Постає, зокрема, питання, яким чином можна викрасти «ліс». Навіть за умови сприйняття подібної норми законодавцем предметом передбаченого нею злочину мають визнаватися дерева і чагарники, як це встановлено в ст. 246 КК України, а не ліс. Не зовсім зрозуміло і те, як нова заборона (ч. 6 ст. 185 КК України) буде співвідноситись з уже існуючими кримінально-правовими заборонами (зокрема, присвяченою незаконній порубці лісу як злочину проти довкілля). За таких обставин реалізація розглядуваної пропозиції призведе до виникнення нікому непотрібної колізії кримінально-правових норм. Ідея включення в ст. 185 КК України нової норми про крадіжку чужих лісів явно не узгоджується з іншою тезою автора цієї ідеї – про те, що «суспільна небезпечність незаконної порубки лісу полягає насамперед у тому, що шкода завдається природному середовищу, рослинному світу в цілому і насамперед – одному із його головних компонентів – лісу»²²³.

З урахуванням функцій, виконуваних лісами (див. передмову і розділ 1 посібника), вважаємо, що на кримінально-правову оцінку вчиненої незаконної порубки дерев і чагарників як злочину проти довкілля не повинне впливати знаходження того чи іншого лісу у власності певної особи²²⁴.

Л.М. Демидова висловлює думку про те, що природні ресурси можуть виступати предметами злочинів як проти довкілля, так і проти власності залежно від їх: 1) введення в цивільно-

²²³ Сасов О.В. Зазначена праця. – С.163.

²²⁴ М.І. Хавронюк звертає увагу на те, що в КК Литви до злочинних діянь проти природного середовища віднесено, зокрема, таке діяння, як порубка без дозволу понад одного гектару власного лісу (див.: Хавронюк М.І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації: монографія. – К.: Юрискон-сульт, 2006. – С. 786). Видається, що таким чином литовський законодавець чітко визначив основний безпосередній об'єкт розглядуваного злочину, одночасно викресливши з нього відносини власності.

правовий або (та) економічний обіг без виокремлення від екосистеми (наприклад, ліс передається у власність фізичної особи, але він залишаються складниками екосистеми); 2) належності до екосистеми без введення в обіг²²⁵.

Як бачимо, науковець визнає ту очевидну обставину, що навіть за умови введення природних ресурсів у цивільно-правовий обіг останні продовжують залишатись складовою навколишнього природного середовища (екосистеми). І саме цим, на наш погляд, головним чином має визначатись спрямованість злочинних посягань на природні ресурси і, відповідно, їхня кримінально-правова оцінка. Точка зору, згідно з якою у випадку заволодіння належними до екосистеми природними ресурсами, які водночас перебувають у цивільно-правовому обігу, вчинене має кваліфікуватись за сукупністю злочинів – і як злочин проти довкілля, і як злочин проти власності²²⁶, заплутає розмежування цих злочинів, не узгоджується із змістом об'єктивних ознак злочинів проти довкілля, означає штучне створення множинності злочинів там, де вона насправді відсутня, а тому є неприйнятною.

Таким чином, пануючий наразі підхід із питання про відмежування злочинів проти довкілля від злочинів проти власності, від якого (підходу) немає підстав відмовлятись, зводиться до того, що неправомірне заволодіння природними ресурсами завдає передусім (поряд із майновою шкодою) шкоду екологічній рівновазі (екологічній безпеці тощо), оскільки об'єкти, що знаходяться в природному стані, на відміну від іншого майна, наділені властивістю загальної значущості. Головна роль у регулюванні суспільних відносин у сфері обороту природних об'єктів належить не цивільному, а екологічному та земельно-

²²⁵ Демидова Л.М. Проблеми кримінально-правової відповідальності за заподіяння майнової шкоди в Україні (майнова шкода як злочинний наслідок): теорія, закон, практика: монографія / Л.М. Демидова. – Х.: Право, 2013. – С. 270.

²²⁶ Демидова Л.М. Зазначена праця. – С. 564.

му праву. Включення об'єктів навколишнього природного середовища в число предметів злочинів проти власності здатне перевернути справжній характер суспільної небезпеки екологічних злочинів, приховати об'єкт, який є основним, спрямувати правозастосовну практику хибним шляхом при оцінці суспільної небезпеки діяння, адже екологічна цінність того чи іншого об'єкта не завжди корелює з його матеріальною цінністю²²⁷.

Отже, відмежування кримінально каранних посягань на власність від злочинів проти довкілля, в т. ч. незаконної порубки лісу має ґрунтуватися на аналізі предмета злочину як складової об'єкта останнього. Ізольований аналіз предмета не дозволяє з'ясувати ті відносини, яким заподіяно шкоду, та, як наслідок, здатен породити помилки у кваліфікації. Предметом злочинів проти довкілля вважаються компоненти довкілля, не відокремлені людською працею від природних умов, або такі, що акумулюють у собі певну кількість вкладеної праці попередніх і сучасних поколінь людей, однак залишаються в природному середовищі або поміщені в нього для виконання своїх біологічних та інших функцій.

Разом з тим звертаємо увагу на те, що штучно вирощені зелені насадження, які не входять до лісового фонду, не можуть розглядатись як предмет злочину, передбаченого чинною редакцією ст. 246 КК України. При цьому в населених пунктах (поряд із штучно вирощеними) ростуть і дерева, що становлять собою природні утворення. У майбутньому дерева та чагарники, вирощені за допомогою людської праці, практично неможливо відрізнити від тих, які виростили в природний спосіб²²⁸.

²²⁷ Фролов М.В. Имущество как предмет хищения: единство и дифференциация гражданско-правового и уголовно-правового моментов понятия: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Фролов Максим Викторович. – Екатеринбург, 2002. – С. 153 – 154.

²²⁸ Шарипова О.В. Уголовная ответственность за незаконную порубку деревьев и кустарников, уничтожение или повреждение лесов: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Шарипова Ольга Вениаминовна. – Омск, 2006. – С. 72.

Залежність кваліфікації порубки від походження дерева і належності останнього до лісового фонду, про що порушник може нічого не знати, виглядає дещо нелогічною. Сказане наводить на думку про те, що вдосконалена ст. 246 КК України могла б передбачати караність незаконної порубки як тих деревостанів, що входять до лісового фонду, так і інших деревостанів (принаймні тих із них, екологічна значущість яких є безсумнівною)²²⁹.

Показово, що у вітчизняній юридичній літературі однією з вад чинної редакції ст. 246 КК України визнається те, що її дія не поширюється на зелені зони міст і промислових центрів, парки і сквери, сади і розсадники, насадження вздовж вулиць, шляхів, річок, водойм тощо²³⁰. Зважаючи на сучасний кризовий екологічний стан у багатьох містах України, пріоритет екологічних функцій штучно створених природних екосистем і з метою включення таких об'єктів до сфери кримінально-правової охорони довкілля, запропоновано доповнити диспозицію ст. 246

²²⁹ Подібний підхід знайшов втілення, наприклад, у ст. 322 КК Іспанії, згідно з якою злочинцем визнається, зокрема, той, хто зірве, зрубає, спалить, збере або вирве будь-який вид чи підвид рослин, які розмножуються або для яких існує загроза. Це посягання віднесено до злочинів проти природних ресурсів і навколишнього середовища.

У ст. 109 КК Латвійської Республіки передбачена відповідальність за порубку дерев та інші подібні дії, вчинювані не лише в чужому лісі, а і на чужій земельній ділянці, особливо охоронюваних державою природній території чи об'єкті, в парку, на дендрологічному об'єкті, земельній або водній захисній смузі, в міській зеленій зоні, на інших захисних смугах або зонах.

²³⁰ Попревич В. Особливості положень КК 1960 р. щодо кримінальної відповідальності за лісопорушення / В. Попревич // Вісник прокуратури. – 2014. – № 3. – С. 160; Попревич В.М. Сучасний стан та перспективи кримінально-правової охорони лісів України / В.М. Попревич // Вісник Маріупольського державного університету. Серія : Право. – 2014. – Вип. 8. – С. 184 – 185.

КК України словами «а також дерев та чагарників, що не входять до лісового фонду»²³¹.

Стверджується також, що поза увагою законодавця залишилися незаконна рубка дерев і чагарників на сільськогосподарських угіддях, які не відносяться до лісів та не належать до лісового фонду, через що поліпшена ст. 246 КК України має передбачати відповідальність і за незаконні дії щодо окремих груп дерев на землях сільськогосподарського призначення. Висувається і пропозиція встановити окрему кримінально-правову заборону, яка б визнавала самостійним злочином проти довкілля незаконне видалення, знищення або пошкодження дерев і чагарників, які відносяться до зелених насаджень у населених пунктах, що заподіяло істотну шкоду²³².

²³¹ Іванова Н.Г. Запобігання злочинним посяганням на рослинний світ (за матеріалами Донецького регіону України) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Н.Г. Іванова. – К., 2011. – С. 8.

Співзвучною є пропозиція викласти в новій редакції ст. 65 КУпАП, передбачивши в ній відповідальність за незаконну порубку, пошкодження та знищення не лише лісових культур, а й інших об'єктів рослинного світу (див.: Гиренко І.В. Правова охорона рослинного світу України : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.06 / Гиренко Інна Володимирівна. – К., 2015. – С. 370).

²³² Сторчоус О. Удосконалення юридичної відповідальності за порушення лісового законодавства та протидія обігу незаконно добутих лісових ресурсів: рекомендації щодо внесення змін у законодавство / О. Сторчоус. – К., 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.lisportal.org.ua/28748>

Саме така ідея реалізується в законопроекті «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення відповідальності за порушення лісового законодавства та охорони зелених насаджень» (реєстр. № 5504 від 8 грудня 2016 р.), яким КК України запропоновано доповнити статтею 246-1 під назвою «Незаконне видалення, знищення або пошкодження зелених насаджень та нелісової деревної рослинності» (див. Додатки). Ця стаття КК визнаватиме злочином незаконне видалення, знищення, або пошкодження зелених насаджень (дерев або чагарників) у населених пунктах, що заподіяло істотну шкоду; незаконну приватну рубку, пошкодження дерев або чагарників, окремих дерев, груп дерев за межами населених пунктів, які не відносяться до лісового фонду, що заподіяло істотну шкоду.

Очевидно, що розглядувана проблема позбавлена однозначності, а тому потребує самостійного розгляду. Про це, зокрема, свідчить доктринальна пропозиція виключити зі ст. 260 КК РФ (аналог ст. 246 КК України) згадування про ті дерева, кущі та ліани, які не віднесено до лісових насаджень²³³, дискусійність питання про визнання предметом незаконної порубки дерев і чагарників, які ростуть на присадибних, дачних і садових ділянках²³⁴ при тому, що інші науковці, навпаки, підтримують рішення свого законодавця про розширення предмета аналізованого екологічного злочину (а саме вихід цього предмета за межі лісового фонду)²³⁵.

У будь-якому разі вимушені критично оцінити позицію деяких вітчизняних дослідників, які, висловлюючись за викладення ст. 246 КК України в новій редакції, пропонують у ч. 1 диспози-

²³³ Попов И.В. Квалификация преступлений против природной среды : учеб. пособие / И.В. Попов. – Омск : Омский юридический институт, 2011. – С. 88 – 89.

²³⁴ Конфоркин И.А. Уголовная ответственность за незаконную рубку лесных насаждений : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / И.А. Конфоркин. – М., 2009. – С. 15; Соколов Н.А. Уголовная ответственность за незаконную порубку лесных насаждений : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Соколов Николай Александрович. – Вологда, 2007. – С. 95.

²³⁵ Шарипова О.В. Уголовная ответственность за незаконную порубку деревьев и кустарников, уничтожение или повреждение лесов (по материалам Дальневосточного региона) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Шарипова Ольга Вениаминовна. – Омск, 2006. – С. 74 – 75; Сардаров Э.Ш. К вопросу о предмете незаконной порубки деревьев и кустарников (ст. 260 УК РФ) / Э.Ш. Сардаров [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://kalinovsky-k.narod.ru/b/ufa20033/31.htm>; Сулейманов А.Л. Уголовно-правовой и криминологический анализ незаконной порубки деревьев и кустарников (по материалам Республики Дагестан) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Сулейманов Ариф Летифович. – Махачкала, 2002. – С. 20; Лачин А.А. Уголовно-правовая охрана лесов в законодательстве России : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Лачин Александр Александрович. – Рязань, 2004. – С. 91.

ції цієї статті під назвою «Незаконна рубка лісу» передбачити відповідальність за незаконну рубку дерев і чагарників, що заподіяло істотну шкоду²³⁶. Адже таке моделювання статті КК неминуче призведе до неоднозначності стосовно кримінально-правової оцінки незаконної порубки дерев і чагарників, здійснюваної не в лісах.

Повторимо, що на момент підготовки цього посібника до друку диспозиція ст. 246 КК України залишається незмінною при тому, що в діяльності ВРУ спроби розширити сферу застосування цієї кримінально-правової заборони мали місце.

Так, згідно із законопроектом «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо негайного подолання кризової ситуації, що склалася у зв'язку із масовим знищенням полезахисних смуг» (реєстр. № 4657 від 12 травня 2016 р.) місцем вчинення злочину, передбаченого ст. 246 КК України (уточнимо – йшлося про першу форму об'єктивної сторони злочину), пропонувалось визнати також полезахисні лісові смуги та інші захисні насадження. В обґрунтування необхідності такого законодавчого кроку в Пояснювальній записці до згаданого законопроекту зазначається, що за післявоєнний період в Україні було створено 1,4 млн. га захисних лісових насаджень, з них 446,1 тис. га полезахисних смуг, які забезпечують захист біля 50% ріллі. Інтегральним показником позитивного агрокліматичного впливу лісових смуг є підвищення врожайності сільськогосподарських культур на 10 – 20%. При цьому на сьогодні існує серйозний ризик знищення полезахисних смуг протягом 1 – 2 років у т. ч. через самовільні рубки.

Оскільки захисні насадження лінійного типу площею не менше 0,1 га належать до лісового фонду (ст. 4 ЛК), а в чинній редакції ст. 246 КК України вже йдеться про захисні лісові насадження, ініційоване розробниками аналізованого законо-

²³⁶ Данильченко Ю. Правові проблеми захисту лісів в Україні / Ю. Данильченко, С. Гзімчук // Вісник прокуратури. – 2016. – № 9. – С. 75 – 76.

проекту доповнення цієї статті КК окремою вказівкою на полезахисні лісові смуги видається зайвим, що навряд чи можна сказати про інші захисні насадження (треба так розуміти – ті, що не належать до лісового фонду і не охоплюються поняттям згаданих в чинній редакції ст. 246 КК України захисних та інших лісових насаджень).

Знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу вогнем чи іншим загальнонебезпечним способом слід кваліфікувати не за ст. 246, а за ст. 245 КК України²³⁷.

Злочини проти довкілля, в т. ч. незаконну порубку лісу, необхідно відмежовувати від екоциду – масового знищення рослинного або тваринного світу, отруєння атмосфери або водних ресурсів, а також вчинення інших дій, що можуть спричинити екологічну катастрофу (ст. 441 КК України).

Аналізуючи співвідношення екологічних правопорушень, відповідальність за вчинення яких передбачена розділом VIII Особливої частини КК України, та екоциду, М.П. Куцевич зауважує, що названі злочинні посягання повинні розмежовуватись за обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони – формою вини²³⁸. Якщо злочини проти довкілля характеризуються переважно необережною формою вини (умисне чи необережне ставлення до діяння та необережне ставлення до настання суспільно небезпечних наслідків), то екоцид є злочином, у якому

²³⁷ Склад злочину, передбаченого ст. 245 КК України, більш-менш докладно аналізується, зокрема, в такому джерелі: Злочини проти довкілля: кримінально-правова характеристика : практ. пос. / за ред. О.О. Дудорова. – Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2014. – С. 423 – 435.

Законопроект «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення відповідальності за порушення лісового законодавства та охорони зелених насаджень» (реєстр. № 5504 від 8 грудня 2016 р.) ст. 245 КК України пропонується викласти в новій редакції (див. Додатки).

²³⁸ Куцевич М.П. Кримінальна відповідальність за екоцид: міжнародний та національний аспекти : монографія / М.П. Куцевич. – К. : Вид-во «Юридична думка», 2009. – С. 240 – 254.

психічне ставлення винного як до діяння, так і до його наслідків характеризується умисною формою вини. Цілком очевидно, що ця розмежувальна ознака стосовно незаконної порубки лісу «не спрацьовує», оскільки вказаний злочин, як було показано вище, також належить до числа умисних.

Звернення до відомих міжнародному праву ознак екоциду, а також ознайомлення з ознаками об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст. 441 КК України, дозволяє стверджувати, що рівень його суспільної небезпеки є значно вищим за аналогічну складову діянь, норми про які закріплені в розділі VIII Особливої частини КК України, включаючи ст. 246. Слід брати до уваги і масштабність шкоди, заподіюваної докільню внаслідок вчинення екоциду. Під масовим знищенням рослинного світу як проявом екоциду розуміється повне знищення флори певного регіону Землі або часткове, але таке, що поширюється на велику кількість (множину) рослин. Така форма суспільно небезпечної поведінки для незаконної порубки лісу не притаманна.

Таким чином, розмежування злочинів, передбачених ст. 246 і ст. 441 КК України, здійснюється за об'єктом та об'єктивною стороною.

§ 4.2. Відмежування злочину, передбаченого ст. 246 КК України, від правопорушень інших видів

Аналіз матеріалів судової практики засвідчує, що найбільша кількість проблемних питань, пов'язаних із відмежуванням незаконної порубки лісу правопорушень від інших видів, знаходиться в площині визначення незаконної порубки лісу мало-значним діянням і розмежування складу злочину, передбаченого ст. 246 КК України, та складів адміністративних проступків.

Незаконна порубка лісу та малозначність діяння. Підхід законодавця до конструювання складу злочину, передбаченого ст. 246 КК України (мається на увазі друга форма його об'єктивної сторони – незаконна порубка дерев і чагарників у заповідниках або на територіях та об'єктах ПЗФ, або в інших особливо охоронюваних лісах), не виключає застосування до особи, яка вчинила таку порубку, ч. 2 ст. 11 КК України. Нагадаємо, що у випадку малозначності має місце розбіжність між законодавчою оцінкою типової суспільної небезпеки певного виду злочинної поведінки і небезпекою конкретного випадку такої поведінки.

Згідно з ч. 2 ст. 11 КК України встановлення малозначності діяння передбачає такі обов'язкові умови. По-перше, діяння формально повинно містити всі ознаки складу певного злочину, передбаченого КК України. Відповідно, діяння, яке не містить хоча б однієї ознаки складу злочину, не може визнаватися малозначним. По-друге, малозначне діяння не становить суспільної небезпеки, що означає мізерність або взагалі відсутність шкоди, яка завдається або може бути завдана в результаті вчинення такого діяння. По-третє, малозначність має бути як об'єктивною, так і суб'єктивною, тобто особа мала намір вчинити саме малозначне діяння. Якщо існує невідповідність між фактично вчиненим малозначним діянням і умислом, спрямованим на заподіяння істотної шкоди, то кримінальна відповідальність має наставати за замах на той злочин, який особа бажала вчинити.

Потрібно пам'ятати, що на встановлення малозначності діяння жодні інші фактори, крім зазначених вище умов, не впливають. Відповідно, посткримінальна поведінка порушника кримінально-правової заборони, характеристика його особи, ступінь реалізації злочинного умислу, інші обставини, що відповідно до закону є правовими підставами для пом'якшення покарання або навіть звільнення від кримінальної відповідальності, значення в контексті встановлення наявності або відсутності малозначності діяння за ч. 2 ст. 11 КК України не мають. Так,

вчинення злочину внаслідок збігу тяжких особистих, сімейних чи інших обставин, добровільне відшкодування завданого збитку або усунення заподіяної шкоди, втрата особою суспільної небезпечності на час розслідування злочину не перетворюють злочин у малозначне діяння²³⁹.

Відзначимо, що на основі сформульованих (у т. ч. авторами цих рядків) доктринальних підходів специфіка встановлення малозначності діяння в контексті положень ч. 2 ст. 11 КК України знайшла своє відображення в правовій позиції ВСУ²⁴⁰.

З урахуванням сказаного за певних обставин малозначність може мати місце в разі порубки, наприклад, одного дерева в заповіднику або іншому особливо охоронюваному лісі. Злободенність такої постановки питання зумовлена, скажімо, тим, що на сьогодні регулятивним законодавством належним чином не вирішується проблема заготівлі паливних дров особами, які проживають у межах ПЗФ або навколо відповідних об'єктів і територій²⁴¹.

Аналіз судової практики з цього питання кваліфікації демонструє, що суди зазвичай уникають застосування ч. 2 ст. 11 КК України щодо осіб, які здійснюють незаконну порубку лісу, хоч у деяких випадках ознаки малозначності діяння вбачаються.

Так, особа, перебуваючи в лісовому масиві с. Розтоки Косівського району Івано-Франківської області на території Рожинсько-

²³⁹ Дудоров О. Малозначність діяння: проблеми застосування та вдосконалення кримінального закону / О. Дудоров, Є. Письменський // Юридичний вісник України. – 19 – 25 лютого 2016 р. – № 7.

²⁴⁰ Постанова ВСУ від 24 грудня 2015 р. у справі № 5-221кс 15 [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/61D672F17421A23DC2257F470044BDB0](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/61D672F17421A23DC2257F470044BDB0).

²⁴¹ Банальна заготівля дров виявляє глибину кризи в заповідній справі // Голос України. – 2 грудня 2016 р. – № 230.

го лісництва Косівського районного підприємства «Райагроліс», що відноситься до ПЗФ, діючи без відповідного дозволу, виданого уповноваженим органом, вчинила незаконну порубку одного сиророслого дерева породи «ялина» загальною кубомасою 0,99 куб. м. Дії обвинуваченого Косівський районний суд Івано-Франківської області у вироку від 27 лютого 2015 р. кваліфікував як вчинення незаконної порубки лісу на території ПЗФ²⁴².

Згідно з викладеними обставинами вчинене діяння формально містить ознаки складу злочину, передбаченого ст. 246 КК України, у другій формі його об'єктивної сторони. Водночас є підстави констатувати мізерність шкоди, завданої в результаті вчинення зазначеного діяння (було зрубане одне невелике дерево). Виходячи з того, що засуджений відразу розпорядився зрубаним деревом, можна говорити і про суб'єктивну складову малозначності (він мав намір вчинити саме малозначне діяння).

Безумовно, при вирішенні питання про віднесення незаконної порубки дерева або чагарнику до малозначного діяння потрібно враховувати ступінь екологічної цінності деревостану. Малозначність повинна виключатись, якщо йдеться про порубку цінного або рідкісного дерева, занесеного до Червоної книги України, або дерева, яке має виняткове значення для збереження біорізноманіття. Схожу позицію з цього питання займає О.В. Сторчоус, який пише, що на практиці можуть мати місце випадки вчинення на території ПЗФ незаконної порубки одного дерева невеликого діаметру, порода якого не становить великої цінності (клен американський, верба тощо). Дослідник кон-

²⁴² Справа № 347/430/15-к, розглянута Косівським районним судом Івано-Франківської області 27 лютого 2015 р. [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/43319029>.

статусе, що за цих обставин правоохоронні органи можуть віднести такі дії до малозначних²⁴³.

Водночас проблематичним видається застосування положення про малозначність у разі вчинення особою незаконної порубки дерев і чагарників у лісах, захисних та інших лісових насадженнях, якщо це заподіяло істотну шкоду (перша форма об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 246 КК України). Сказане зайвий раз підкреслює показану нами раніше недосконалість використаного в ч. 2 ст. 11 КК України звороту «істотна шкода», здатного ускладнювати розуміння справжнього змісту цієї кримінально-правової норми, та необхідність її термінологічного уточнення²⁴⁴.

Незаконна порубка лісу: злочин чи адміністративне правопорушення? Звертаючи увагу на необхідність встановлення науково обґрунтованих правил розмежування злочинних і незлочинних видів правопорушень проти довкілля, Л.П. Брич називає такі основні варіанти співвідношення між ними: 1) склад злочину і склад адміністративного правопорушення передбачені нормами, що конкурують між собою; 2) склад адміністративного правопорушення і склад злочину є суміжними між собою; 3) склад адміністративного правопорушення і склад злочину передбачені нормами, що перебувають у колізії. Науковець зауважує, що правила відмежування складів злочинів від складів адміністративних правопорушень не повинні принципово відрізнятися залежно від об'єкта посягання: вони такі ж, як стосовно складів злочинів та складів адміністративних проступ-

²⁴³ Сторчоус О. Кримінальна відповідальність за самовільні порубки лісу : навч. посіб. / О. Сторчоус. – К. : ВАІТЕ, 2012. – С. 21.

²⁴⁴ Дудоров О. Малозначність діяння: проблеми застосування та вдосконалення кримінального закону / О. Дудоров, Є. Письменський // Юридичний вісник України. – 19 – 25 лютого 2016 р. – № 7; 26 лютого – 3 березня 2016 р. – № 8.

ків проти довкілля, так і щодо відмежування інших за об'єктом складів правопорушень²⁴⁵.

За наявності притаманної чинному законодавству України колізії окремих кримінально-правових та адміністративно-правових заборон можна вести мову про своєрідний «дефект» кримінальної протиправності як ознаки злочину. Як це не дивно звучить, але за результатами вирішення таких колізій при бажанні можна дійти діаметрально протилежних висновків залежно від того, з якого правила при цьому виходити: або з ніким поки що не скасованої ч. 2 ст. 9 КУпАП, відповідно до якої адміністративна відповідальність за правопорушення, передбачені цим Кодексом, настає, якщо ці порушення за своїм характером не тягнуть за собою кримінальної відповідальності (пріоритет кримінально-правових заборон), або з правила «усі неузгодженості в законі вирішуються на користь особи, діяння якої кваліфікується», легальною основою якого вважається конституційний принцип презумпції невинуватості²⁴⁶ (застосуванню підлягають адміністративно-правові норми).

Зазначені колізії мають усуватись у законодавчому порядку і передусім шляхом виключення з відповідних кодексів дублюючих нормативних приписів і чіткої диференціації юридичної відповідальності за різні правопорушення.

Крім цього, з метою вирішення позначеної проблеми можливі такі кроки:

встановлення законодавчої заборони на включення до КУпАП статей, що текстуально або за змістом збігаються зі стат-

²⁴⁵ Брич Л.П. Диференціація юридичної відповідальності за посягання на довкілля / Л.П. Брич // Кримінальний кодекс України 2001 р.: проблеми застосування і перспективи удосконалення. Диференціація кримінальної відповідальності : матеріали Міжнародного симпозиуму 11 - 12 вересня 2009 року. - Львів : ЛьвДУВС, 2009. - С. 36.

²⁴⁶ Див. підрозділ 2.2 посібника.

тями КК України, тобто передбачають всі ознаки одного і того самого діяння²⁴⁷;

перегляд ч. 2 ст. 9 КУпАП з тим, щоб у передбачених у цій нормі випадках особа притягувалась не до кримінальної, а до адміністративної відповідальності²⁴⁸.

На практиці гостро постає проблема відмежування незаконної порубки дерев і чагарників як злочину, передбаченого ст. 246 КК України, від суміжного адміністративного проступку – незаконної порубки і пошкодження дерев і чагарників (ст. 65 КУпАП). На сьогодні одні і ті самі дії, які полягають у незаконній порубці дерев, залежно від розсуду суду (інколи нічим не обґрунтованого) можуть одержувати різну правову оцінку – або як злочину, або як адміністративного правопорушення. Як пишуть окремі фахівці, одна з основних проблем полягає в тому, що *corpora delicti* незаконної порубки лісу відповідно до КК України та КУпАП збігаються, що створює ризик застосування більш м'яких покарань²⁴⁹.

Наведемо з цього приводу лише один приклад, який, на жаль, є типовим.

Відповідно до постанови Камінь-Каширського районного суду Волинської області від 28 вересня 2016 р. особу було визнано винув-

²⁴⁷ Брич Л. Проблеми критеріїв відмежування складів злочинів та адміністративних правопорушень у кримінально-правовій науці / Л. Брич // Вісник Львівського університету. Серія юридична. – 2006. – Вип. 43. – С. 267.

²⁴⁸ Гуторова Н.О. Окремі питання диференціації кримінальної відповідальності / Н.О. Гуторова // Теоретичні і прикладні проблеми кримінального права України : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Луганськ, 20 – 21 травня 2011 р. – Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2011. – С. 145.

²⁴⁹ Illegal Logging in Ukraine. Fact-finding study. REC Grey Paper by Anatoliy Pavelko and Dmytro Skrylnikov. Coordination and editing by Cecile Monnier (REC), Szentendre, Hungary June 2010. Available at: http://documents.rec.org/publications/Fact_finding_Illegal_Logging_ENG_FEB_11.pdf [accessed 05.02.2017].

ватою у вчиненні правопорушення, передбаченого ст. 65 КУпАП. Як зазначається в судовому рішенні, ця особа, знаходячись у Великообзирському лісництві ДП «Камінь-Каширське лісове господарство», зрізала два сиророслих дерева сосни з діаметрами пнів 28 і 41 см²⁵⁰.

Ураховуючи, що в деяких випадках дії особи, які полягали в незаконній порубці навіть одного дерева згаданої породи, кваліфікуються як злочин (передусім мається на увазі перша форма об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст. 246 КК України), з'ясований тренд, який спостерігається на практиці, є вкрай небезпечним і таким, що свідчить про кричуще порушення принципів справедливості і законності в кримінальному праві. Не останньою чергою занепокоєння викликає потужний корупційний ризик, який полягає в можливості правоохоронних органів і суду за одних і тих же фактичних обставин кваліфікувати незаконну порубку лісу і як злочин, і як адміністративний проступок. Зазначений корупціогенний чинник породжує «зручну» лазівку для несумлінних правозастосувачів і заможних «лісокористувачів», а тому потребує законодавчого усунення.

У літературі слушно наголошується на тому, що відсутність чіткої межі між злочином та адміністративним правопорушенням негативно впливає на стан правової охорони лісів. Адже це певним чином покриває порушення як з боку лісової охорони, так і з боку працівників правоохоронних органів. Перші за наявності очевидних ознак злочину іноді не направляють зібрані адміністративні матеріали за фактами самовільних рубок до компетентних правоохоронних органів для початку досудового розслідування, безпідставно накладаючи на злочинців адміні-

²⁵⁰ Справа № 157/930/16-п, розглянута Камінь-Каширським районним судом Волинської області 28 вересня 2016 р. [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/61644705>.

стративні стягнення. Аргументується це тим, що лісова охорона має повноваження самостійно визначати ознаки адміністративного проступку²⁵¹.

З іншого боку, «працівники органів внутрішніх справ почасти виносять постанови про закриття кримінального провадження на підставі п. 1 ч. 1 ст. 284 КПК України у зв'язку із відсутністю складу кримінального правопорушення у випадках, коли суми завданої шкоди перевищують 20 тис. грн. Правовою мотивацією цього є відсутність у законі чіткого розміру «істотності» шкоди, завданої незаконними рубками»²⁵².

На необхідності чіткого законодавчого розмежування адміністративної та кримінальної відповідальності за вчинення незаконної порубки лісу наголошують й інші правники²⁵³.

Не визнаються предметом злочину, передбаченого ст. 246 КК України, трава, очерет, пеньки, а також хмиз – мертві стов-

²⁵¹ Сторчоус О. Кримінальна відповідальність за самовільні порубки лісу : навч. посіб. / О. Сторчоус. – К. : ВАПТЕ, 2012. – С. 31.

²⁵² Сторчоус О. Удосконалення юридичної відповідальності за порушення лісового законодавства та протидія обігу незаконно добутих лісових ресурсів: рекомендації щодо внесення змін у законодавство / О. Сторчоус. – К., 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.fleg.org.ua/docs/1495>.

²⁵³ Глотова О.В. Особливості юридичної відповідальності за порушення законодавства про охорону лісів / О.В. Глотова // Актуальні проблеми держави і права. – 2005. – Вип. № 26. – С. 236; Мельник П.В. Проблеми кримінально-правової кваліфікації злочинів проти довкілля / П.В. Мельник // Теорія кримінально-правової кваліфікації як феномен української кримінально-правової доктрини : тези доповідей та повідомлень учасників науково-практичної конференції, 16 січня 2016 р., м. Львів. – К. : Видавничий дім «АртЕк», 2016. – С. 94 – 95; Попревич В.М. Сучасний стан та перспективи кримінально-правової охорони лісів України / В.М. Попревич // Вісник Маріупольського державного університету. Серія : Право. – 2014. – Вип. 8. – С. 183 – 184; Данильченко Ю. Правові проблеми захисту лісів в Україні / Ю. Данильченко, С. Гізімчук // Вісник прокуратури. – 2016. – № 9. – С. 75.

бури дерев або їх частин, які лежать на поверхні ґрунту (вітровал, бурелом, сніголам, трусок, утворюваний внаслідок природного відмирання дерев, тощо). Порушення порядку заготівлі другорядних лісових матеріалів (живиці, пнів, кори тощо) і здійснення побічних лісових користувань (заготівля сіна, випасання худоби, розміщення пасік, заготівля грибів, ягід, лікарських рослин тощо) може розглядатись як адміністративний проступок (зокрема, ст. 67, ст. 70 КУпАП²⁵⁴) або кваліфікуватись за ст. 356 КК України як самоправство.

Порушення порядку заготівлі деревини, яке безпосередньо не полягає в незаконній порубці лісу (наприклад, залишення на лісосіках пнів вище встановленого розміру, захаращування місць вирубки відходами, невивезення з лісосіки деревини у встановлений строк або залишення її в місцях рубок, залишення недорубів або зрубаних дерев у завислому стані, ведення рубок способами, які викликають ерозію ґрунту), тягне за собою не кримінальну, а адміністративну відповідальність (ст. 64 КУпАП)

²⁵⁴ Законопроектом «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення відповідальності за порушення лісового законодавства та охорони зелених насаджень» (реєстр. № 5504 від 8 грудня 2016 р.) пропонується ст. 70 КУпАП викласти в новій редакції, а ст. 67 – включити з КУпАП (див. Додатки).

Післямова

Проведене дослідження дозволяє зробити висновок про те, що, не дивлячись на активне застосування ст. 246 КК України в судовій практиці, чинна редакція цієї кримінально-правової заборони не позбавлена вад, які породжують серйозні труднощі при кваліфікації незаконної порубки лісу. У зв'язку з цим законодавче описання складу вказаного злочину проти довкілля потребує вдосконалення – щонайменше в частині:

конкретизації істотності шкоди як криміноутворювальної ознаки і чіткого розмежування відповідних злочинних та адміністративно караних лісових правопорушень;

охоплення диспозицією досліджуваної статті КК України випадків пошкодження дерев і чагарників до стану припинення росту, заволодіння зламаними деревостанами і зумовленого цим уточнення назви ст. 246 КК України;

розкриття безпосередньо в тексті ст. 246 КК України поняття незаконності порубки дерев і чагарників;

вирішення питання про визнання (невизнання) предметом злочину, передбаченого ст. 246 КК України, сухостійних дерев;

виокремлення такого кваліфікованого складу незаконної порубки лісу, як вчинення цього злочину шляхом використання службового становища або повноважень.

До перспективних напрямів наукових досліджень у цій сфері можуть бути віднесені питання:

визнання окремим злочином проти довкілля незаконної порубки дерев і чагарників, які не входять до складу лісового

фонду України, але екологічна значущість яких є безсумнівною (варіант – поширення сфери застосування удосконаленої ст. 246 КК України на випадки незаконної порубки таких дерев і чагарників);

подальшої диференціації кримінальної відповідальності за рахунок закріплення системи кваліфікуючих ознак незаконної порубки лісу;

оптимізації санкцій ст. 246 КК України.

Бібліографія

- Арманов М. Проблеми кваліфікації незаконної порубки лісу / М. Арманов // Вісник прокуратури. – 2016. – № 9. – С. 80 – 85.
- Атрохин В.Г. Лесная хрестоматия / В.Г. Атрохин, Е.Д. Солодухин. – М. : Лесн. пром-сть, 1988. – 399 с.
- Бондар В.С. Історія лісівництва в Україні / В.С. Бондар, С.А. Генсірук, О.І. Фурдичко.– Лівів : Світ, 1995. – 422 с.
- Боротьба з екологічними злочинами: кримінально-правове і кримінальне дослідження / Ф.А. Лопушанський, О.Я. Светлов, І.П. Лановенко та ін.; НАН України. Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького. – К. : Наукова думка, 1994. – 148 с.
- Брич Л.П. Теорія розмежування складів злочинів : монографія / Л.П. Брич. – Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2013. – 712 с.
- Бронина А.Б. Работникам леса: правовые вопросы / А.Б. Бронина, О.И. Крассов. – М. : Юрид. лит., 1990. – 384 с.
- Вітик І.Р. До питання вирішення ситуації з незаконною вирубкою лісів в Україні / І.Р. Вітик, Ю.І. Вітик // Протидія злочинності: теорія і практика : матеріали VII Всеукраїнської науково-практичної конференції (19 жовтня 2016 р.). – К. : Національна академія прокуратури України, 2016. – С. 154 – 159.
- Волконская И. Преступление, которое нельзя доказать / И. Волконская [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ru.golos.ua/suspilstvo/nezakonnaya_vyirubka_lesa_prestuplenie_kotoroe_nelzya_do_kazat_8053#.
- Вольфман Г.И. Уголовно-правовая охрана леса / Г.И. Вольфман // Советская юстиция. – 1981. – № 11. – С. 23 – 24.

Гавриш С. Кримінальна відповідальність за незаконну порубку лісу (ст. 160 КК УРСР) / С. Гавриш // Радянське право. – 1980. – № 7. – С. 30 – 33.

Гавриш С.Б. Уголовная ответственность за незаконную порубку леса : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Гавриш Степан Богданович. – Х., 1980. – 216 с.

Гавриш С.Б. Кримінально-правова охорона довкілля в Україні: проблеми теорії, застосування і розвитку кримінального законодавства / С.Б. Гавриш. – К.: Ін-т законодавства Верховної Ради України, 2002. – 634 с.

Гиренко І.В. Правова охорона рослинного світу України : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.06 / Гиренко Інна Володимирівна. – К., 2015. – 441 с.

Глотова О.В. Особливості юридичної відповідальності за порушення законодавства про охорону лісів / О.В. Глотова // Актуальні проблеми держави і права. – 2005. – Вип. № 26. – С. 232 – 237.

Горай Н. «Чорні лісоруби» нікого не бояться, бо їх не карають / Н. Горай // Голос України. – 24 лютого 2017 р. – № 36.

Гриченко О.А. Незаконна вирубка лісу за кримінальним законодавством України : проблемні питання / О.А. Гриченко, П.М. Пацамай // Протидія злочинності в Україні: кримінально-правові та кримінологічні аспекти : матер. Всеукр. наук.-практ. семінару (м. Миколаїв, 26 травн. 2016 р.). – Миколаїв : Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е.О. Дідоренка, 2016. – С. 39 – 42.

Данильченко Ю. Правові проблеми захисту лісів в Україні / Ю. Данильченко, С. Гізімчук // Вісник прокуратури. – 2016. – № 9. – С. 72 – 79.

Дудоров О. Відмежування злочинів проти довкілля від злочинів проти власності / О. Дудоров, М. Комарницький // Вісник Національної академії прокуратури. – 2014. – № 3. – С. 61 – 70.

Дудоров О.О. Проблеми застосування й удосконалення кримінально-правової заборони, присвяченої незаконній порубці лісу / О.О. Дудоров, Є.О. Письменський // Юридичний науковий електронний журнал. – 2016. – № 6. – С. 178 – 190.

Завгородня В.М. Майнова відповідальність за порушення лісового законодавства : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06 / Завгородня Владислава Миколаївна. – К., 2003. – 198 с.

Заїчко О.В. Незаконна порубка лісу в Україні : постановка проблеми / О. Заїчко // Сучасна кримінологія: досягнення, проблеми, перспективи : матеріали Міжнар. наук. конф., присвяч. 50-річчю каф. кри-

мінології та кримінально-виконавчого права, Харків, 9 груд. 2016 р. / за ред. В.Я. Тація, Б.М. Головікіна. – Х : Право, 2016. – С. 215 – 216.

Здравомыслов Б. Уголовная ответственность за незаконную порубку леса / Б. Здравомыслов, Э. Жевлаков // Социалистическая законность. – 1984. – № 5. – С. 26 – 28.

Зелинский А. Уголовная ответственность за порубку зеленых насаждений в городах / А. Зелинский // Советская юстиция. – 1969. – № 1. – С. 14 – 15.

Злочини проти довкілля: кримінально-правова характеристика : практич. пос. / за ред. О.О. Дудорова. – Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2014. – 616 с.

Екологічне право України. Академічний курс : підручник / за заг. ред. Ю.С. Шемшученка. – К. : ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2008. – 720 с.

Екологічне право України : підручник / А.П. Гетьман, М.В. Шульга, В.К. Попов та ін.; за ред. А.П. Гетьмана та М.В. Шульги. – Х. : Право, 2005. – 380 с.

Екологічне право. Особлива частина : навч. посібник / О.М. Шуміло, І.В. Бригадир, В.А. Зуєв та ін. – Х. : ХНУВС, 2014. – 386 с.

Экологические преступления: квалификация и методика расследования / под общей ред. В.Е. Коноваловой, Г.А. Матусовского. – Х. : Глобус, 1994. – 226 с.

Єгорова Т.П. Охорона лісів за законодавством України та країн СНД: порівняльно-правовий аналіз : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06 / Єгорова Тетяна Петрівна. – Х., 2015. – 226 с.

Іванова Н. Г. Незаконна порубка лісу як загроза рослинному світу України / Н. Г. Іванова // Органи кримінальної юстиції в системі протидії екологічній злочинності : зб. матеріалів круглого столу. – Херсон : Херсон. юрид. ін-т ХНУВС, 2009. – С. 40 – 44.

Іванова Н.Г. Запобігання злочинним посяганням на рослинний світ (за матеріалами Донецького регіону України) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Н.Г. Іванова. – К., 2011. – 19 с.

Истомин А. О квалификации деяний, повлекших уничтожение или повреждение лесов / А. Истомин, Д. Лопаткин // Уголовное право. – 2005. – № 2. – С. 33 – 36.

Кобецька Н.Р. Дозвільне та договірне регулювання використання природних ресурсів в Україні : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.06 / Кобецька Надія Романівна. – К., 2016. – 424 с.

Комарницький В.М. Право спеціального природокоористування : монографія / В.М. Комарницький. – Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2011. – 424 с.

Конфоркин И.А. Уголовная ответственность за незаконную рубку лесных насаждений : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / И.А. Конфоркин. – М., 2009. – 23 с.

Костицкий В.В. Лісове право України : підручник / В.В. Костицкий. – К. : ЗАТ «НІЧЛАВА», 1999. – 164 с.

Крассов О. Ответственность за незаконную порубку и повреждение деревьев и кустарников / О. Крассов // Советская юстиция. – 1989. – № 2. – С. 8 – 10.

Крассов О.И. Право лесопользования в СССР / О.И. Крассов. – М. : Наука, 1990. – 238 с.

Локтіонова В.В. Наслідки вчинення злочинів проти довкілля (кримінально-правове дослідження) : монографія / В.В. Локтіонова. – Кременчук : Видавець «ПП Щербатих», 2011. – 256 с.

Локтіонова В.В. Суспільно небезпечні наслідки у злочинах проти довкілля : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / В.В. Локтіонова. – Х., 2013. – 20 с.

Марець Б.М. Сукупність злочинів при незаконній порубці лісу та крадіжці деревини / Б.М. Марець // Юридичний науковий електронний журнал. – 2014. – № 4. – С. 187 – 189.

Марфіна Н.В. Адміністративна відповідальність за порушення лісового законодавства : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Марфіна Наталя В'ячеславівна. – К., 2007. – 214 с.

Матвійчук В.К. Питання кримінальної відповідальності за кваліфіковані види незаконної порубки лісу / В.К. Матвійчук // Проблеми правознавства. – 1990. – Вип. 51. – С. 71 – 74.

Матвійчук В. Відмежування кримінально караної незаконної порубки лісу від аналогічного адміністративного делікту / В. Матвійчук, А. Гошко // Радянське право. – 1990. – № 11. – С. 67 – 69.

Матвійчук В.К. Теоретичні та прикладні проблеми кримінально-правової охорони навколишнього природного середовища : монографія / В.К. Матвійчук. – К. : Національна академія управління, 2011. – 368 с.

Матвійчук В.К. Наслідки вчинення злочинів проти навколишнього природного середовища: теоретичні, методологічні і практичні проблеми / В.К. Матвійчук // Юридична наука. – 2016. – № 4. – С. 86 – 113.

Мельник П. Кримінально-правова відповідальність за незаконну порубку лісу: окремі питання / П. Мельник // Право України. – 2001. – № 6. – С. 84 – 87.

Мельник П.В. Правова охорона лісів Карпатського регіону України : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06 / Мельник Петро Васильович. – Івано-Франківськ, 2002. – 195 с.

Мельник П.В. Кримінально-правова охорона лісів (порівняльна характеристика України, Російської Федерації і Республіки Білорусь) / П.В. Мельник // Актуальні проблеми кримінального права, процесу та криміналістики : матеріали II-ї міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 8 жовтня 2010 р.). У 2 т. Т.1. – Одеса, 2010. – С. 191 – 193.

Мельник П.В. Проблеми кримінально-правової кваліфікації злочинів проти довкілля / П.В. Мельник // Теорія кримінально-правової кваліфікації як феномен української кримінально-правової доктрини: тези доповідей та повідомлень учасників науково-практичної конференції, 16 січня 2016 р., м. Львів. – К. : Видавничий дім «АртЕк», 2016. – С. 91 – 95.

Мендик Л.В. Відповідальність за порушення лісового законодавства : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06 / Л.В. Мендик. – К., 2009. – 19 с.

Мікулін Д.М. Правове регулювання тимчасового довгострокового користування лісами : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06 / Мікулін Денис Миколайович. – Х., 2016. – 222 с.

Митрофанов І.І. Довкілля під охороною закону про кримінальну відповідальність : монографія / І.І. Митрофанов, В.В. Локтіонова. – Кременчук : Видавець ПП Щербатих О.В., 2011. – 420 с.

Митрофанов І.І. Суб'єкт злочинів проти довкілля: окремі аспекти / І.І. Митрофанов // Вісник Кримінологічної асоціації України. – 2015. – № 2. – С. 120 – 133.

Мунтян В.Л. Правова охорона лісів Української РСР / В.Л. Мунтян. – К. : Вид-во АН УРСР, 1964. – 84 с.

Навроцький В.О. Кримінальне право України. Особлива частина : курс лекцій / В.О. Навроцький. – К. : Знання, 2000. – 771 с.

Навроцький В.О. Основи кримінально-правової кваліфікації : навч. посібник / В.О. Навроцький. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – 704 с.

Немировский Е.И. Правовая охрана лесов / Е.И. Немировский. – М. : Россельхозиздат, 1987. – 112 с.

Непийвода В.П. Правове регулювання в галузі лісів: доба утвердження підтримного розвитку / В.П. Непийвода. - К. : Акад. правових наук України; НДІ приватного права і підприємництва, 2004. - 339 с.

Олійничук Р.П. Аналітичний огляд показників незаконної порубки лісу як кримінального правопорушення / Р.П. Олійничук // Юридичний науковий електронний журнал. - 2017. - № 2. - С. 135 - 137.

Пакутин В. Ответственность за незаконную порубку леса / В. Пакутин // Социалистическая законность. - 1978. - № 11. - С. 41 - 43.

Панов М. Спірні питання відмежування злочинів проти власності від злочинів проти довкілля / М. Панов, П. Олійник // Юридична Україна. - 2013. - № 2. - С. 88 - 93.

Пекний О. Що далі в ліс, то більше грошей / О. Пекний // Голос України. - 22 лютого 2017 р. - № 34.

Пилипенко О.М. Використання сучасних можливостей судових експертів на початковому етапі розслідування незаконної порубки лісу / О.М. Пилипенко // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка. - 2016. - Вип. № 4. - С. 232 - 241.

Писарев А. Правовая охрана и защита лесов / А. Писарев // Советская юстиция. -1982. - № 7. - С. 7 - 10.

Письменський Є.О. Незаконна порубка лісу: проблеми кримінально-правової кваліфікації та вдосконалення законодавства / Є.О. Письменський // Кримінально-правові та кримінологічні заходи протидії злочинності : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. 25 лист. 2016 р. - Одеса : ОДУВС, 2016. - С. 138 - 140.

Письменський Є.О. Про визначення істотної шкоди при кваліфікації незаконної порубки лісу за ст. 246 КК України / Є.О. Письменський // Політика у сфері боротьби зі злочинністю : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. - Івано-Франківськ, 2017. - С. 91 - 96.

Письменський Є.О. Про кримінально-правову кваліфікацію незаконної порубки лісу за суб'єктивною стороною / Є.О. Письменський // Азовські правові читання - 2017 : Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Бердянськ, 28 - 29 квітня 2017 р. - Бердянськ: ТОВ «Модем-1», 2017. - С. 13 - 17.

Поліщук Г.С. Кримінологічна характеристика та запобігання злочинам проти довкілля (за матеріалами причорноморського регіону України) : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Поліщук Геннадій Сергійович. - К., 2006. - 231 с.

Попов В. Правові проблеми використання і охорони рослинного світу / В. Попов, А. Гетьман // Право України. – 2000. – № 1. – С. 51 – 53.

Попревич В. Особливості положень КК 1960 р. щодо кримінальної відповідальності за лісопорушення / В. Попревич // Вісник прокуратури. – 2014. – № 3. – С. 153 – 161.

Попревич В.М. Сучасний стан та перспективи кримінально-правової охорони лісів України / В.М. Попревич // Вісник Маріупольського державного університету. Серія : Право. – 2014. – Вип. 8. – С. 180 – 185.

Сасов О.В. Кримінально-правова охорона лісу : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Сасов Олександр Володимирович. – К., 2002. – 211 с.

Серова Е.Б. Уголовная ответственность за незаконную рубку лесных насаждений: проблемы квалификации и расследования / Е.Б. Серова, Ю.А. Тимошенко. – М. : Юрлитинформ, 2011. – 144 с.

Сибіга І. Лісокористування з ознаками криміналу / І. Сибіга // Вісник прокуратури. – 2003. – № 9. – С. 10 – 11.

Скворцова О.В. Кримінально-правова характеристика незаконної порубки лісу за кримінальним законодавством України (на підставі матеріалів практики Автономної Республіки Крим) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Скворцова Ольга Володимирівна. – Сімферополь, 2007. – 218 с.

Скобало М. Лісовим порубкам мораторій / М. Скобало // Вісник прокуратури. – 2000. – № 3. – С. 107 – 108.

Соколов Н.А. Уголовная ответственность за незаконную порубку лесных насаждений : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Соколов Николай Александрович. – Вологда, 2007. – 190 с.

Сторчоус О. Кримінальна відповідальність за самовільні порубки лісу : навч. посіб. / О. Сторчоус. – К. : ВАПТЕ, 2012. – 161 с.

Сторчоус О. Удосконалення юридичної відповідальності за порушення лісового законодавства та протидія обігу незаконно добутих лісових ресурсів: рекомендації щодо внесення змін у законодавство / О. Сторчоус. – К., 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.lisportal.org.ua/28748>.

Сулейманов А.Л. Уголовно-правовой и криминологический анализ незаконной порубки деревьев и кустарников (по материалам Республики Дагестан) : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Сулейманов Ариф Легифович. – Махачкала, 2002. – 176 с.

Сулейманов А. Уголовно-правовые проблемы незаконной порубки деревьев и кустарников / А. Сулейманов // Уголовное право. – 2003. – № 1. – С. 58 – 59.

Туліна Е.Є. Правове забезпечення використання рослинного світу : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06 / Туліна Ельбіс Євгенівна. – Х., 2016. – 206 с.

Турлова Ю.А. Щодо латентності злочинів, пов'язаних із проти-правним заволодінням природними ресурсами / Ю.А. Турлова // Захист права власності Українського народу : вітчизняні реалії та зарубіжний досвід для України : матеріали І Щорічної міжнародної науково-практичної конференції (22 вересня 2016 року). – К. : Націо-нальна академія прокуратури України, 2016. – С. 200 – 202.

Фалилеев В.А. Незаконная рубка и кража древесины: возможна ли совокупность преступлений? / В.А. Фалилеев [Електронний ресурс]. – Режим доступу: web-local.rudn.ru/web-local/prep/tj/files.php?f=pf.

Фурдичко О. Ліс – надбання народу, тому проблеми галузі потрі-бно обговорювати публічно / О. Фурдичко // Урядовий кур'єр. – 10 жовтня 2014 р. – № 187.

Фурдичко О. Реформа лісової галузі – справа всенародна / О. Фу-рдичко // Урядовий кур'єр. – 28 лютого 2017 р. – № 38.

Шарипова О.В. Уголовная ответственность за незаконную порубку деревьев и кустарников, уничтожение или повреждение лесов : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Шарипова Ольга Вениаминовна. – Омск, 2006. – 180 с.

Широков В.А. Ответственность за незаконную порубку леса / В.А. Широков // Советская юстиция. – 1983. – № 11. – С. 24 – 25.

Illegal Logging in Ukraine. Fact-finding study. REC Grey Paper by Anatoliy Pavelko and Dmytro Skrylnikov. Coordination and editing by Cecile Monnier (REC), Szentendre, Hungary June 2010. Available at: http://documents.rec.org/publications/Fact_finding_Illegal_Logging_ENG_FEB_11.pdf [accessed 05.02.2017].

Додатки

Проект Закону України
«Про внесення змін до деяких законодавчих актів України
щодо удосконалення відповідальності за порушення
лісового законодавства та охорони зелених насаджень»
(витяг)

Проект вноситься народними депутатами України О.В. Єднаком, І.П. Рибакком, П.В. Дзюбликом, С.В. Валентировим, І.В. Луценком, Г.М. Гопко, Я.В. Маркевичем, В.Ю. Пташник, В.Є. Івченком, П.М. Кишкарем, В.Ю. Арешонковим, О.В. Опанасенком, О.І. Осуховським.

Верховна Рада України **постановляє:**

І. Внести зміни до таких законодавчих актів України:

1. У Кодексі України про адміністративні правопорушення (Відомості Верховної Ради УРСР, 1984 р., додаток до № 51, ст. 1122):

Доповнити Кодекс новою статтею 63-3 такого змісту:

«Стаття 63-1 Знищення ґрунтового покриву земель лісогосподарського призначення

Знищення, пошкодження ґрунтового покриву (поверхневого шару) земель лісогосподарського призначення громадянами або посадовими особами, які не є власниками лісів або постійними лісокористувачами; самовільне користування надрами на землях лісогосподарського призначення громадянами або

посадовими особами, які не є власниками лісів або постійними лісокористувачами, –

тягне за собою накладення штрафу на громадян від тридцяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і на посадових осіб – від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Дії, передбачені частиною першою цієї статті, вчинені із використанням транспортних засобів або інших механізмів, –

тягне за собою накладення штрафу на громадян від п'ятдесяти до ста двадцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і на посадових осіб – від сімдесяти до ста п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян».

Статтю 64 викласти в такій редакції:

«Стаття 64. Порушення порядку видачі лісорубних квитків і правил рубок

Порушення порядку видачі, оприлюднення лісорубних квитків –

тягне за собою накладення штрафу на посадових осіб у розмірі від п'ятнадцяти до тридцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Порушення вимог, що передбачені у лісорубному квитку; порушення правил рубок головного користування, правил поліпшення якісного складу лісів, санітарних правил у лісах щодо проведення вибіркових або суцільних санітарних рубок –

тягне за собою накладення штрафу на посадових осіб постійних лісокористувачів у розмірі від двадцяти до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Дії, передбачені частиною першою або другою цієї статті, внаслідок яких допущено незаконну лісогосподарську рубку, –

тягне за собою накладення штрафу на посадових осіб постійних лісокористувачів у розмірі від п'ятдесяти до ста двадцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян».

Доповнити Кодекс статтею 64-1 такого змісту:

«Стаття 64-1 Порушення правил відведення і таксації лісосік

Внесення недостовірних відомостей у матеріали відведення лісосік щодо відсутності на лісосіці цінних і рідкісних дерев, занесених до Червоної книги, інших дерев, що не підлягають вирубуванню, –

тягне за собою накладення штрафу на посадових осіб постійних лісокористувачів у розмірі від тридцяти до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Внесення недостовірних відомостей у матеріали відведення лісосік щодо розрядів висот деревостану, запасів та категорії сортності деревини, кількості дерев у бік зменшення понад встановлені норми; внесення недостовірних відомостей у матеріали відведення лісосік щодо визначення категорій технічної придатності дерев в бік їх заниження понад встановлену норму; внесення недостовірних відомостей у матеріали відведення у бік збільшення площі лісосіки понад встановлену норму, –

тягне за собою накладення штрафу на посадових осіб постійних лісокористувачів у розмірі від п'ятдесяти до ста двадцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Неналежне проведення контрольних відводів, внаслідок яких не були виявлені порушення правил відведення і таксації лісосік, що передбачені частинами першою та другою цієї статті; недотримання мінімальних норм охоплення площ лісосік контрольними відводами, –

тягне за собою накладення штрафу на посадових осіб постійних лісокористувачів у розмірі від сімдесяти до ста двадцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Дії, передбачені частинами першою, другою або третьою цієї статті, вчинені посадовою особою, яку протягом року було піддано адміністративному стягненню за такі порушення, –

тягне за собою накладення штрафу на посадових осіб постійних лісокористувачів у розмірі від ста двадцяти до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян».

Статтю 65 викласти в такій редакції:

«Стаття 65. Незаконна приватна рубка, привласнення, пошкодження, знищення дерев в лісах та іншої лісової рослинності

Знищення або пошкодження в лісах лісових культур, підросту, молодняка природного походження і самосіву на площах, призначених під лісовідновлення, –

тягне за собою накладення штрафу на громадян у розмірі від двадцяти до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і на посадових осіб – від тридцяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Незаконна приватна рубка, пошкодження, незаконне викопування дерев або чагарників в лісах; незаконне привласнення зламаних буреломних, вітровальних дерев, або дерев в лісах, незаконно добутих іншими особами, –

тягне за собою накладення штрафу на громадян у розмірі від тридцяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і на посадових осіб – від п'ятдесяти до ста п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян

Незаконна приватна рубка, пошкодження, незаконне викопування дерев або чагарників у полезахисних лісових смугах, на лісових ділянках (смугах лісів), розташованих у смугах відведення каналів, залізниць та автомобільних доріг; незаконне привласнення зламаних буреломних, вітровальних дерев, або дерев, незаконно добутих іншими особами у полезахисних лісових смугах, на лісових ділянках (смугах лісів), розташованих у смугах відведення каналів, залізниць та автомобільних доріг, –

тягне за собою накладення штрафу на громадян у розмірі від п'ятдесяти до ста двадцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і на посадових осіб – від вісімдесяти до ста п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян

Дії, передбачені частинами першою, другою або третьою цієї статті, вчинені особою, яку протягом року було піддано адміністративному стягненню за такі порушення, –

тягнуть за собою накладення штрафу на громадян у розмірі від сімдесяти до ста п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і на посадових осіб – від ста до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян».

Статтю 65-1 виключити.

Доповнити Кодекс статтею 65-2 такого змісту:

«Стаття 65-2. Неналежна охорона лісів від незаконних приватних рубок

Невиявлення посадовими особами постійних лісокористувачів незаконних приватних рубок, що вчинені невстановленими особами, внаслідок яких завдано шкоди лісу на суму понад двадцять п'ять неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, –

тягне за собою накладення штрафу у розмірі від сімдесяти до ста двадцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Умисне приховування посадовими особами постійних лісокористувачів незаконних приватних рубок, що вчинені невстановленими особами; виявлення посадовими особами постійних лісокористувачів незаконних приватних рубок, що вчинені невстановленими особами, внаслідок яких завдано шкоди лісу на суму понад двісті п'ятдесят неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, –

тягне за собою накладення штрафу в розмірі від двохсот до трьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян».

Статті 66, 67 виключити.

Статтю 68 викласти в такій редакції:

«Стаття 68. Порушення строків відтворення лісів

Порушення встановлених строків відновлення лісів –

тягне за собою накладення штрафу на посадових осіб постійних лісокористувачів в розмірі від тридцяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян».

Статтю 69 виключити.

Статтю 70 викласти в такій редакції:

«Стаття 70. Порухнення порядку заготівлі (збирання) другорядних лісових матеріалів і здійснення побічних лісових користувань

Збирання дикорослих трав'яних рослин, квітів, ягід, горіхів, грибів при здійсненні загального використання лісових ресурсів із порушенням встановлених строків їх збирання, забороненими способами, або на ділянках де це забороняється, або допускається тільки за лісовими квитками; самовільна заготівля сіна або випасання худоби на землях лісогосподарського призначення, –

тягне за собою накладення штрафу на громадян від п'яти до двадцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Порушення порядку видачі лісових квитків; невиконання вимог, що визначені лісовими квитками; порушення порядку заготівлі другорядних лісових матеріалів і здійснення побічних лісових користувань у порядку спеціального використання лісових ресурсів, внаслідок яких заподіюється шкода лісу або виснажуються лісові ресурси –

тягне за собою накладення штрафу на громадян від п'ятнадцяти до тридцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і на посадових осіб – від двадцяти до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян».

Статтю 71 виключити.

Статті 73,74 викласти в такій редакції:

«Стаття 73. Засмічення лісів відходами

Засмічення відходами земель лісогосподарського призначення, а також засмічення відходами лісів, що розташовані на землях інших категорій, –

тягне за собою накладення штрафу на громадян від двадцяти до тридцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і на посадових осіб – від двадцяти до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Дії, передбачені частиною першої цієї статті, внаслідок яких відбулось засмічення площі понад 0,1 га, –

тягне за собою накладення штрафу на громадян від тридцяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і на посадових осіб – від п'ятдесяти до ста п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Стаття 74. Знищення або пошкодження об'єктів лісової інфраструктури, майна лісокористувачів і власників лісів

Знищення, пошкодження, незаконне вилучення саджанців та сіянців у лісових розсадниках та на плантаціях, –

тягне за собою накладення штрафу на громадян від п'ятнадцяти до тридцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і на посадових осіб – від двадцяти п'яти до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Знищення або пошкодження лісових, підвісних канатних доріг, гідротехнічних об'єктів лісової меліорації, лісових складів постійних лісокористувачів, а також об'єктів, що виконують функції захисту від лісових пожеж (протипожежних розривів, заслонів, бар'єрів, каналів і мінералізованих смуг), –

тягне за собою накладення штрафу на громадян від двадцяти до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і на посадових осіб – від тридцяти до вісімдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Знищення або пошкодження лісовпорядних, лісогосподарських, межових інформаційних та інших знаків, що законно встановлені постійними, тимчасовими лісокористувачами або власниками лісів; знищення або пошкодження об'єктів благоустрою (лісових або садових меблів, інформаційних стендів, навісів від дощу тощо), малих архітектурних форм, рекреаційних пунктів, шлагбаумів, що законно встановлені постійними, тимчасовими лісокористувачами або власниками лісів, –

тягне за собою накладення штрафу на громадян від двадцяти п'яти до шістдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і на посадових осіб – від сорока до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян».

Статті 75, 76 виключити.

Статтю 77 викласти в такій редакції:

«Стаття 77. Порухення вимог пожежної безпеки в лісах

Відвідування громадянами або заїзд до лісу транспортних засобів при забороні на його відвідування та заїзд, розкладання багать у лісі, паління, кидання непогашених недопалків, витрушування гарячого попелу, експлуатація транспортних засобів із несправною паливною та іскрогасною системою та протягом пожежонебезпечного періоду; запуск некерованих виробів, принцип підйому яких на висоту заснований на нагріванні повітря усередині виробу з використанням відкритого вогню, на землях лісогосподарського призначення або на прилеглих до лісів ділянках; використання піротехнічних засобів на землях лісогосподарського призначення, –

тягне за собою накладення штрафу від п'яти до двадцяти п'яти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Порушення інших вимог пожежної безпеки в лісах посадовими особами суб'єктів господарювання, які не відносяться до власників лісів або постійних лісокористувачів, –

тягне за собою накладення штрафу на посадових осіб – від двадцяти до сорока неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Знищення або пошкодження лісу внаслідок необережного поводження з вогнем, а також порушення вимог пожежної безпеки в лісах, що призвело до виникнення лісової пожежі, –

тягне за собою накладення штрафу на громадян від тридцяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і на посадових осіб – від п'ятдесяти до ста двадцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Дії, передбачені частиною третьою цієї статті, якщо вони вчинені на особливо захисних лісових ділянках, або в межах зони відчуження, зони безумовного (обов'язкового) відселення на території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи, –

тягне за собою накладення штрафу на громадян у розмірі від п'ятдесяти до ста двадцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і на посадових осіб – від вісімдесяти до ста п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян».

Статтю 77-1 викласти в такій редакції:

«Стаття 77-1. Самовільне випалювання рослинності або її залишків

Випалювання стерні, луків, пасовищ, ділянок із степовою, водно-болотною та іншою природною рослинністю, рослинності або її залишків та опалого листя за межами населених пунктів, а також у парках, інших зелених насадженнях та газонів у межах населених пунктів без відповідного дозволу або з порушенням умов такого дозволу, а так само невжиття особою, яка одержала дозвіл на випалювання зазначеної рослинності або її залишків та опалого листя, заходів щодо своєчасного їх гасіння, –

тягне за собою накладення штрафу на громадян від двадцяти до сорока неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і на посадових осіб – від сімдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Випалювання стерні, луків, пасовищ, ділянок із степовою, водно-болотною та іншою природною рослинністю, рослинності або її залишків та опалого листя на землях, що межують з лісами без відповідного дозволу або з порушенням умов такого дозволу, а так само невжиття особою, яка одержала дозвіл на випалювання зазначеної

рослинності або її залишків та опалого листя, заходів щодо своєчасного їх гасіння, –

тягне за собою накладення штрафу на громадян від тридцяти до сімдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і на посадових осіб – від сорока до ста двадцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Випалювання стерні, луків, пасовищ, ділянок із степовою, водно-болотною та іншою природною рослинністю, рослин-

ності або її залишків та опалого листя в межах територій, об'єктів природно-заповідного фонду, або вчинення вказаних дій в зоні відчуження, зони безумовного (обов'язкового) відселення на території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи, –

тягне за собою накладення штрафу на громадян від сорока до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і на посадових осіб – від ста до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян».

Статтю 153 викласти в такій редакції:

«Стаття 153. Знищення або пошкодження зелених насаджень, інших об'єктів озеленення населених пунктів та нелісової деревної рослинності

Незаконне знищення або пошкодження зелених насаджень, окремих дерев, чагарників, газонів, квітників та інших об'єктів озеленення в населених пунктах, невжиття заходів для їх охорони; самовільне перенесення в інші місця під час забудови окремих ділянок, зайнятих об'єктами озеленення; незаконне знищення або пошкодження окремих дерев, груп дерев за межами населених пунктів, що не відносяться до лісового фонду, –

тягнуть за собою накладення штрафу на громадян від двадцяти до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і на посадових осіб або фізичних осіб-підприємців – від п'ятдесяти до вісімдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян».

2. У Кримінальному кодексі України (Відомості Верховної Ради України, 2001 р., № 25 - 26, ст. 131):

статті 245 та 246 викласти в такій редакції:

«Стаття 245. Знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу

1. Знищення або пошкодження стерні, луків, пасовищ, інших ділянок із степовою, водно-болотною рослинністю або її залишків вогнем чи іншим загальнонебезпечним способом без від-

повідного дозволу, що заподіяло істотну шкоду, а також вчинення таких дій на територіях, об'єктах природно-заповідного фонду –

караються штрафом від трьохсот до п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадськими роботами на строк від ста п'ятдесяти до двохсот сорока годин, або арештом на строк до шести місяців.

2. Знищення або пошкодження лісів вогнем або іншим загальнонебезпечним способом, що заподіяло істотну шкоду; знищення або пошкодження лісів вогнем або іншим загальнонебезпечним способом на територіях, об'єктах природно-заповідного фонду або особливо захисних лісових ділянках, –

караються штрафом від п'ятисот до тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк від двох до п'яти років, або позбавленням волі на той самий строк.

3. Дії, передбачені частиною першою або другою цієї статті, що призвели до загибелі людей, масової загибелі тварин або інших тяжких наслідків, –

караються позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років.

Примітка. Істотною шкодою, передбаченою ст. ст. 245, 246, 246-1 цього Кодексу, вважається заподіяння майнової шкоди, яка в двадцять п'ять і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян».

Стаття 246. Незаконна приватна рубка, пошкодження, викопування та привласнення дерев і чагарників

Незаконна приватна рубка, пошкодження, незаконне викопування дерев або чагарників в лісах, незаконне привласнення зламаних буреломних, вітровальних дерев, що заподіяло істотну шкоду, а також вчинення таких дій на територіях, об'єктах природно-заповідного фонду або особливо захисних лісових ділянках –

карається штрафом від трьохсот до тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, або обмеженням волі на строк до п'яти років, або позбавленням волі на той самий строк, із конфіскацією знарядь і засобів рубки та всього добытого».

Доповнити Кодекс статтею такого змісту:

«Стаття 246-1. Незаконне видалення, знищення або пошкодження зелених насаджень та нелісової деревної рослинності

Незаконне видалення, знищення, або пошкодження зелених насаджень (дерев або чагарників) у населених пунктах, що заподіяло істотну шкоду; незаконна приватна рубка, пошкодження дерев або чагарників, окремих дерев, груп дерев за межами населених пунктів, які не відносяться до лісового фонду, що заподіяло істотну шкоду, –

карається штрафом від трьохсот до тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, або обмеженням волі на строк до п'яти років, або позбавленням волі на той самий строк, із конфіскацією знарядь і засобів вчинення кримінального правопорушення та всього добытого».

3. У Лісовому кодексі України (Відомості Верховної Ради України, 2006 р., № 21, ст. 170):

доповнити Кодекс статтею 66-1 такого змісту:

«Стаття 66-1. Обов'язки громадян під час перебування в лісах

Громадяни, перебуваючи в лісах, зобов'язані:

1. Охороняти та бережно ставитися до лісів, сприяти їхньому відтворенню та раціонально використовувати лісові ресурси способами та в обсягах, що не завдають шкоди відтворенню цих ресурсів;

2. При виявленні лісових пожеж негайно повідомляти про них за телефонним номером 101 або єдиним телефонним но-

мером лісового господарства та сприяти їх тушінню, якщо це не загрожує їх життю та здоров'ю;

3. Виконувати правила щодо дотримання пожежної безпеки під час пожежонебезпечного періоду, а саме: не розкладати багаття в лісі, не відвідувати ліси при запровадженні заборони органами влади, не заїжджати на територію лісового фонду транспортними засобами; не палити, не кидати в лісі непогашені сірники, недопалки; не використовувати піротехнічні засоби; не здійснювати запуск некерованих виробів, принцип підйому яких на висоту заснований на нагріванні повітря всередині виробу з використанням вогню, а також виконувати інші правила пожежної безпеки в лісах;

4. Не допускати знищення, пошкодження, рубок дерев або чагарників, пошкодження лісових культур, а також привласнення вітровальної, буреломної деревини і деревини, добутої іншими особами;

5. Не допускати засмічення, забруднення лісів, розорення середовища перебування лісової фауни;

6. Не порушувати ґрунтовий покрив (поверхневий шар) земель лісогосподарського призначення;

7. Відшкодовувати шкоду, заподіяну ними лісу внаслідок порушення лісового та природоохоронного законодавства.

Стосовно лісів громадяни також мають і інші обов'язки, передбачені законодавством».

Доповнити Кодекс статтею 69-1 такого змісту:

«Стаття 69-1. Оприлюднення спеціальних дозволів на заготівлю деревини

Відомості про спеціальні дозволи на заготівлю деревини в лісах державної та комунальної власності є відкритими та підлягають оприлюдненню в електронній формі на пізніше п'яти робочих днів із дати видачі лісорубних квитків.

Для доступу до відомостей про спеціальні дозволи на заготівлю деревини центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері лісового господарства, за-

безпечує ведення Єдиного реєстру спеціальних дозволів на заготівлю деревини (надалі – Реєстр). Реєстр є автоматизованою системою збирання, зберігання, захисту, обліку пошуку та надання електронних копій лісорубних квитків.

Реєстр є відкритим для безоплатного та цілодобового доступу на офіційному веб-сайті центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері лісового господарства. Технологічні та програмні засоби, необхідні для оприлюднення відомостей Реєстру повинні забезпечувати можливість анонімного перегляду, копіювання та роздрукування інформації, на основі поширених веб-оглядачів та редакторів, без необхідності застосування спеціально створених для цього технологічних та програмних засобів.

Відомості про спеціальні дозволи на заготівлю деревини в порядку рубок головного користування розміщуються в Реєстрі органом виконавчої влади з питань лісового господарства АРК, центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері лісового господарства. Спеціальні дозволи на заготівлю деревини від проведення інших рубок та біт, пов'язаних і не пов'язаних із веденням лісового господарства, розміщуються в Реєстрі постійними лісокористувачами.

Порядок ведення Реєстру затверджується центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері лісового господарства».

Статтю 108 викласти в такій редакції:

Стаття 108 Незаконні рубки та вилучення незаконно добутих (заготовлених) лісових ресурсів

Незаконною приватною рубкою є рубка дерев і чагарників, вчинена без спеціального дозволу громадянами або посадовими особами юридичних осіб, які не є власниками лісів або постійними лісокористувачами, а також рубка, вчинена працівниками постійних лісокористувачів без спеціального дозволу, що не пов'язана із проведенням лісгосподарських заходів.

Незаконна лісогосподарською рубкою є рубка дерев і чагарників, проведена постійними лісокористувачами на підставі спеціального дозволу, що виданий із умисним порушенням лісового законодавства; рубка, що проводилась після видачі припису контролюючим органом або ухвалення судом рішення про тимчасову заборону (зупинення) робіт на ділянці рубки; рубка за спеціальним дозволом, який був анульований (скасований) у встановленому порядку; рубка не на призначених спеціальним дозволом ділянках чи понад кількість, що визначені у дозволі; рубка не тих порід, що визначені у спеціальному дозволі. До незаконної лісогосподарської рубки не відноситься рубка, що здійснюється до отримання спеціального дозволу у випадках, передбачених законодавством, а також рубка до початку чи після закінчення установлених у спеціальному дозволі строків.

Незаконно добутою деревиною є деревина, що отримана внаслідок незаконних приватних рубок, а також деревина, яка не була облікована постійними лісокористувачами у встановленому порядку, або не має товарно-транспортних документів, що підтверджують законність її заготівлі, придбання чи транспортування.

Незаконно добута деревина та інші незаконні добути лісові ресурси підлягають вилученню у встановленому законодавством порядку.

Не підлягає вилученню незаконно заготовлена деревина, що отримана внаслідок незаконних лісогосподарських рубок, якщо вона була облікована постійним лісокористувачем у встановленому порядку.

За неможливості вилучення незаконно добутих лісових ресурсів або економічної недоцільності такого вилучення з винних осіб, крім заподіяної шкоди, стягується їх однократна вартість, яка визначається за вільними цінами постійного лісокористувача станом на дату виявлення порушення».

**Пояснювальна записка до проекту Закону України
«Про внесення змін до деяких законодавчих актів України
щодо удосконалення відповідальності за порушення
лісового законодавства та охорони зелених насаджень»
(витяг)**

Обґрунтування необхідності прийняття акта

Сучасний стан застосування юридичної відповідальності за порушення лісового законодавства вже тривалий час вимагає комплексного узагальнення та визначення шляхів удосконалення профільного та суміжного законодавства. На розгляд парламенту протягом останніх двох десятиріч років вносились законопроекти, які пропонували лише епізодичні або поверхневі зміни в сфері кримінальної та адміністративної відповідальності за порушення у лісових правовідносинах. Однак більшість таких законопроектів внаслідок різних причин була відхилена або залишилась нерозглянутою.

Особливо слід відмітити законодавство про адміністративні правопорушення, яке будучи важливим інструментом протидії лісопорушенням, суттєво відстало у своєму розвитку. Чинні склади адміністративних правопорушень практично не змінювались із часу проголошення Україною незалежності, у результаті чого окремі з них на практиці не вже застосовуються тривалий час. Багато норм дублює одне одного, перевантажуючи КУпАП та створюючи проблеми у кваліфікації. Розміри санкції абсолютної більшості адміністративних правопорушень також не змінювались майже двадцять років. Відповідно, накопичені протиріччя та неузгодженості між Лісовим, Земельними кодексами та законодавством про адміністративні правопорушення стали однією із причин зниження його ефективності.

На фоні такого незадовільного правового регулювання юридичної відповідальності в останні роки вкрай загострилась проблема незаконних рубок та пов'язаних із ними зловживань

при веденні лісового господарства. Навіть за приблизними оцінками Держлісагентства України станом на жовтень 2015 року, тіньовий ринок незаконно заготовленої деревини складає близько 20% від офіційного обсягу, а за розмірами це становить близько 3 млн. куб. м, що грошовому еквіваленті складає більше ніж 2 мільярда гривень.

Про актуальність проблеми яскраво свідчать протести громадян, активістів та громадських організацій проти проведення рубок постійними лісокористувачами. Збільшились факти затримань автомобілів із необлікованою деревиною без товарно-транспортних документів, мають місце численні судові спори між екологічною інспекцією та постійними лісокористувачами, велика кількість критичних статей та сюжетів у мас-медіа щодо протиправних дій в сфері лісовій галузі тощо. В окремих випадках такі конфлікти засвідчили суттєві прогалини в нормативному регулюванні охорони лісів. Наприклад, розмежування незаконних рубок в залежності від суб'єктів їх вчинення, диференціації майнової відповідальності за вчинення незаконних рубок, вилучення незаконно добутої деревини, облік заготовленої деревини постійними лісокористувачами тощо.

Варто звернути увагу, що законодавством не закріплена кримінально-правова охорона зелених насаджень у населених пунктах, жодної відповідальності не передбачено за вирубку дерев, які не віднесені до лісового фонду. Те ж саме стосується і дотримання вимог пожежної безпеки громадянами. Незнання, а як правило, нехтування громадянами вимогами поводження із вогнем, в 95% випадків стає причиною лісових пожеж, які щороку завдають колосальної шкоди державі та довіклію. Особливо слід відмітити масштабні лісові пожежі у квітні та серпні 2015 року, коли в результаті людського чинника вогнем знищено близько 15 тис. га радіаційно забруднених лісів. Крім завдання мільярдних збитків для держави, вогонь спричинив повторне вивільнення радіації та забруднення природних угідь та водойм...

Варто також нагадати про поширення засмічень лісів (у першу чергу – приміських) побутовими відходами, яке за своїми обсягами набуло розмірів національної катастрофи. Однією із основних причин такого стану є низький рівень правосвідомості громадян та посадових осіб, неналежне застосування норм адміністративної відповідальності, які до того ж зараз мають відносно незначні розміри санкцій.

Тому на сьогодні існує нагальна потреба вдосконалення правового регулювання юридичної відповідальності за правопорушення в сфері охорони лісів. Зволікання із прийняттям необхідних законодавчих актів сприятиме зростанню правопорушень, а також призводитиме до збільшення соціальних протестів, збільшення соціальних та правових конфліктів, подальшому погіршенню репутації працівників лісового господарства тощо.

На вирішення перелічених проблем спрямований проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення відповідальності за порушення лісового законодавства та охорони зелених насаджень», який має на меті комплексно охопити проблемні питання у застосуванні юридичної відповідальності за відповідні порушення.

Цілі та завдання прийняття акту

Основними цілями законопроекту є:

підвищення ефективності охорони та захисту лісів від незаконних рубок, пожеж та інших порушень лісового та земельного законодавства, зниження обсягів незаконно добутої деревини;

удосконалення та приведення норм Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України у відповідність до чинного законодавства, запровадження нових складів актуальних правопорушень у сфері лісових відносин;

забезпечення доступу громадян до інформації про проведення постійними лісокористувачами рубки та стан лісовідновлення на зрубках, що надасть додаткові інструменти контролю за правомірністю проведених рубок;

запровадження додаткових механізмів та інструментів у запобіганні та протидії тіньовому ринку деревини;

підвищенні відповідальності громадян у збереженні лісових ресурсів, та посиленні відповідності постійних лісокористувачів при здійсненні лісокористування.

Досягти поставлених цілей пропонується таким чином:

а) встановити чітку адміністративну відповідальність за знищення ґрунтового покриву лісів та самовільне видобування корисних копалин на землях лісогосподарського призначення (ст. 63-1 КУпАП);

б) встановити адміністративну відповідальність за порушення правил відведення і таксації лісосік (ст. 64-1 КУпАП). При проведенні відводів лісових ділянок у рубки виявляються грубі недоліки, окремі з яких свідомо допускаються посадовцями лісгоспів, так як мають на меті створення необлікованих запасів деревини. Ніде неврахована в подальшому нелегально реалізується недобросовісними посадовцями. Незаконний збут необлікованої при рубках деревини забезпечує отримання нелегального доходу, котрий в масштабах країни обраховується мільйонами гривень. Втрати несе як лісогосподарське підприємство, яке недоотримує додатковий дохід від продажу деревини, так і держава у вигляді нестачі рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів;

в) об'єднати з метою узгодження застосування, зміст статей 64, 67, 68 КУпАП щодо порушень при проведенні рубок в єдину статтю 64 КУпАП. Одночасно запровадити адміністративну відповідальність за ухилення від оприлюднення лісорубних квитків у вільному доступі на веб-сайті Держлісагентства України;

г) усунути дублювання статей 53, 109, 65-1 КУпАП які передбачають адміністративну відповідальність за одні й ті самі дії – незаконну рубку захисних лісових насаджень. Така ситуація перевантажує кодекс, створюючи конкуренцію норм. Відповідальність за порубки полезахисних насаджень пропонується чітко визначити у запропонованій редакції статті 65 КУпАП, що матиме декілька частин;

г) об'єднати відповідальність за незаконне використання другорядних лісових матеріалів та побічних лісокористувань у новій редакції ст. 70 КУпАП;

д) виключити наступні статті через їх вкрай низьку або повну нецільовість:

69 КУпАП (у 2012 р. за згаданою статтею розглянуто 3 справи, у 2013 р. – 4 справи);

71, 72 КУпАП (у 2012–2013 рр. жодної справи за вказаними статтями не розглянуто);

76 КУпАП (у 2012 р. за даною статтею розглянуто лише 3 справи, у 2013 р. цей показник склав 9 справ). Водночас пропонується удосконалити суміжний склад правопорушення, передбачений ст. 87 КУпАП, наділивши повноваженням щодо її застосування посадовців лісової охорони (ст. 241 КУпАП);

е) розширити та удосконалити зміст ст. 77 КУпАП щодо порушення вимог пожежної безпеки в лісах, узгодивши їх з основними обов'язками громадян у лісі (пропозиція ст. 66-1 КУпАП); доповнити відповідальність за вказані дії на особливо захисних лісових ділянках, у межах території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок катастрофи на ЧАЕС;

є) уточнити перелік посадових осіб центрального органу виконавчої влади, що реалізує політику у сфері лісового господарства, які уповноважені розглядати справи про адміністративні правопорушення. До цього переліку пропонується додати посадових осіб інших постійних лісокористувачів державної та комунальної власності, які не відносяться до сфери управління Держлісагентства. На цей час посадовці вказаних лісгоспів,

здійснюючи охорону та захист лісів, не мають повноважень у притягненні лісопорушників до адміністративної відповідальності. Крім того, пропонується наділити їх повноваженнями їх із розгляду справ, передбачених ст. ст. 52, 53-1, 53-4 КУпАП, що посилить рівень охорони лісових земель. Слід також надати право розгляду протоколів за ст. 91 КУпАП, що сприятиме охороні заповідних урочищ та заказників постійними лісокористувачами;

ж) розмежувати незаконні рубки на незаконні приватні рубки (тобто рубки, вчинені без відповідного дозволу – лісорубного квитка) та незаконні лісогосподарські рубки (тобто рубки, вчиненні при наявності лісорубного квитка, але із порушенням його умов). Їх визначення надається у представленій редакції ст. 108 ЛКУ. На сьогодні вживання єдиного поняття «незаконна рубка» призводить до плутанини при розумінні незаконної діяльності, викликаючи маніпулювання громадською думкою. Це також створює складнощі у правозастосуванні, питаннях вилучення незаконно добутої деревини. Громадяни розуміють незаконні рубки по-різному, здебільшого – для них такими рубками є рубки, що проводяться як лісівниками, так і сторонніми особами без відповідного дозволу. Лісівники ж у власній офіційній звітності використовують вказану дефініцію лише стосовно рубок, вчинених без спеціального дозволу, а органи екологічної інспекції визначають незаконні рубки як рубки без дозволу, так і рубки за дозволом, але з порушенням визначених у них умов. Крім того, порушується принцип справедливості при стягненні завданої шкоди за незаконні рубки як із громадян, так і з постійних лісокористувачів за єдиними таксами, які на сьогодні передбачені. Тому пропонується розмежувати адміністративну відповідальність за вказані дії у ст. ст. 64, 65 КУпАП. Кримінальна відповідальність громадян за вчинення незаконних приватних рубок встановлюється у новій редакції ст. 246 КК України, а кримінальна відповідальність службових осіб постійних лісокористувачів за

вчинення незаконних лісогосподарських рубок охоплюватиметься відповідними складами кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності;

з) диференціювати поняття незаконно добутої та незаконно заготовленої деревини залежно від виду незаконної рубки, а також відокремити незаконно добуту деревини, походження якої не встановлено;

и) розмежувати цивільно-правову відповідальність залежно від суб'єктів та виду вчиненої незаконної рубки;

і) через негативну практику приховування реальних обсягів незаконних приватних рубок постійними лісокористувачами, встановити адміністративну відповідальність посадових осіб лісогосподарських підприємств за невиявлення або умисне приховування таких рубок (ст. 65-2 КУпАП), та запровадити майнові санкції у вигляді штрафів до підприємств за вказані протиправні дії;

ї) відокремити в Лісовому кодексі України один із видів другорядних лісових матеріалів – хвойні новорічні дерева, передбачити обов'язковість їх обліку постійними лісокористувачами. На цей час неврегульованість правовідносин із обліку, транспортування та продажу новорічних ялинок, маркування їх пластиковими бирками, а також правова невизначеність щодо підтверджуючих документів у передноворічні періоди, призводить до постійних правових конфліктів;

к) запровадити у Лісовий кодекс положення щодо обліку та маркуванню деревини, що заготовлюється власниками лісів або постійними лісокористувачами. Через неврегульованість цих правовідносин у правоохоронних органів відсутні підстави для вилучення необлікованої деревини, походження якої довести неможливо. Зупинення автомобілів із необлікованою деревиною невідомого походження (як правило, така деревина не є результатом незаконних рубок, а «надлишками» які утворюються при проведенні цілком законних лісогосподарських рубок, та в подальшому привласнюються посадовцями лісово-

го господарства) здебільшого пов'язано із суспільним резонансом. Оскільки правових підстав для вилучення згаданої деревини немає, утворюється правова прогалина, що негативно позначається на іміджі працівників правоохоронних та інших уповноважених органів;

л) чітко визначити обов'язки громадян при перебуванні їх в лісах у Лісовому кодексі України, що спрямовані на їх збереження та охорони лісів (запровадження ст. 66-1 ЛКУ). Закріплення обов'язків на рівні закону сприятиме доведенню цих вимог до відому максимальної кількості громадян, формувати належний рівень екологічної культури та виховання, потенційно має зменшити кількість порушень у лісовій сфері;

м) запровадити обов'язок постійних лісокористувачів та органів Держлісагентства розміщувати лісорубні квитки в єдиному реєстрі спеціальних дозволів на заготівлю деревини, що забезпечить відкритість та доступність діяльності лісогосподарських підприємств, надавши можливість громадськості та контролюючим органам додаткові інструменти контролю лісогосподарської діяльності. Крім того, вказана інформація може бути використана при плануванні господарської діяльності деревообробників, які беруть участь у проведенні аукціонів із продажу необробленої деревини;

н) передбачити обов'язковість зазначення у контрактах, що укладаються із керівниками державних, комунальних лісогосподарських підприємств, таких підстав розірвання, як систематичне незабезпечення правомірності призначення рубок та обліку всієї заготовленої деревини;

о) встановити кримінальну відповідальність за незаконне видалення, знищення або пошкодження зелених насаджень у населених пунктах (стаття 246-1 КК України). Відповідно ст. 5 ЛКУ зелені насадження в межах населених пунктів (парки, сади, сквери, бульвари тощо) не відносяться до лісового фонду. Чинним законодавством на сьогодні передбачена тільки адміністративна відповідальність (ст. 153 КУпАП) за знищення і

пошкодження зелених насаджень, окремих дерев, чагарників, газонів, квітників та інших об'єктів озеленення. Утім на сьогодні правоохоронні органи не мають навіть правових підстав для внесення таких заяв і повідомлень до ЄРДР, оскільки спеціальний склад цього кримінального правопорушення не передбачений кримінальним законом. Тобто відсутність кримінально-правової норми, яка б передбачала відповідальність фізичних осіб за вчинення незаконних порубок, пошкодження чи іншого видалення обумовлює фактичну безкарність таких осіб. Зауважимо, що чинення масового видалення зелених насаджень у багатьох випадках пов'язано із негативним суспільним резонансом, локальними акціями протестів місцевих мешканців, публікаціями в ЗМІ, бурхливими реакціями у соціальних мережах тощо.

Загальна характеристика і основні положення акта

Проектом передбачається внесення низки змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України, Лісового кодексу України, основними з яких є:

- внесення системних змін до доповнень до Кодексу України про адміністративні правопорушення у сфері охорони, захисту, раціонального використання та відтворення лісів, охорони земель лісгосподарського призначення, та удосконалення повноважень посадовців лісового господарства при накладенні адміністративних стягнень у цих справах;

- підвищення розмірів штрафів за адміністративні правопорушення у сфері охорони, захисту, раціонального використання та відтворення лісів;

- внесення змін та доповнень до Лісового кодексу України стосовно запровадження обліку лісових ресурсів, обов'язків громадян щодо охорони лісів, доступу громадян до інформації про проведення рубок постійними лісокористувачами, диференціації незаконних рубок, дисциплінарної відповідальності керівників лісгосподарських підприємств за стан право-

мірності призначення рубок, та удосконалення норм щодо вилучення незаконно добутої деревини;

- удосконалення статей 245, 246 Кримінального кодексу України щодо знищення лісів вогнем та вчинення незаконних приватних рубок, запровадження кримінальної відповідальності за незаконне видалення, знищення або пошкодження зелених насаджень.

Пропонуються також внести деякі редакційні уточнення до Лісового кодексу України, Кодексу України про адміністративні правопорушення, спрямовані на підвищення якості та ефективності застосування його норм.

**Висновок Головного науково-експертного управління
Апарату Верховної Ради України на проект Закону України
«Про внесення змін до деяких законодавчих актів України
щодо удосконалення відповідальності за порушення
лісового законодавства та охорони зелених насаджень»
(реєстр. № 5504 від 08.12.2016 р.)²⁵⁵**

(витяг)

У законопроекті з метою «підвищення ефективності виявлення та запобігання порушенням при веденні лісового господарства» пропонується внести зміни до Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП), Кримінального (далі – КК України) та Лісового (далі – ЛК України) кодексів України. Відповідно до цих змін передбачається: підвищення санкції за адміністративні правопорушення та встановлення адміністративної і кримінальної відповідальності за низку правопорушень у сфері лісового законодавства (незаконна приватна рубка, неналежна охорона лісів від незаконних приватних рубок, знищення ґрунтового покриву земель лісгосподарського призначення, порушення порядку видачі лісорубних квитків і правил рубок; незаконне видалення, знищення або пошкодження зелених насаджень та нелісової деревної рослинності тощо); оприлюднення відомостей про спеціальні дозволи на заготівлю деревини, про облік і маркування заготовленої деревини; внести зміни до порядку відшкодування шкоди, заподіяної лісу внаслідок порушення лісового законодавства та ін.

Головне управління, проаналізувавши проект, вважає за доцільне висловити щодо його змісту такі зауваження і пропозиції.

²⁵⁵ Висновок підготували: С.В. Кузнецова, Т.О. Рахнянська, І.Ю. Кунець, Г.М. Зеленов.

1. У проєкті запроваджуються терміни «незаконна приватна рубка», «незаконна лісогосподарська рубка» (нова редакція статті 108 ЛК України) та встановлюється відповідальність за їх здійснення (нові редакції статей 105 та 107 ЛК України, статей 65 та 65-2 КУпАП, статті 246 КК України). Слід зазначити, що терміни «приватна рубка» та «лісогосподарська рубка» не передбачено чинним ЛК України. У ньому визначається умови та порядок проведення рубок «головного користування», які, у свою чергу, поділяються на «суцільні», «поступові або вибіркові», «комбіновані» (частини 2 та 3 статті 70). Окрім того, у ЛК України визначаються «лісогосподарські» заходи щодо поліпшення якісного складу лісів, до яких належать «рубки догляду за лісом, санітарні рубки, лісовідновні рубки в деревостанах, що втрачають захисні, водоохоронні та інші корисні властивості, рубки, пов'язані з реконструкцією малоцінних молодняків і похідних деревостанів тощо» (стаття 84). Таким чином, запровадження «незаконних приватних» та «незаконних лісогосподарських» рубок не узгоджується із нормами чинного лісового законодавства.

Аналогічне зауваження стосується і поняття «об'єкти лісової інфраструктури та благоустрою», за знищення та пошкодження яких пропонується встановити відповідальність у новій редакції пункту 18 частини 2 статті 105 ЛК України. Відмітимо, що на відміну від об'єктів інфраструктури та благоустрою, які мають штучне походження, ліс у частині 1 статті 1 ЛК України визначається як «тип природних комплексів». Тому, на думку управління, використання термінології, невластивої для правового регулювання лісових відносин, є юридично некоректним і вимагає внесення відповідних змін до проєкту.

2. Зміст статті 66-1 «Обов'язки громадян під час перебування в лісах», якою доповнюється ЛК України, не узгоджується зі змістом глави 13 ЛК України «Використання лісових ресурсів», до якої цю статтю пропонується включити. Річ у тому, що відповідно до статті 65 «Види використання лісових ресурсів» ЛК

України таке використання «може здійснюватися в порядку загального і спеціального використання». Проте до якого із цих видів слід віднести «перебування у лісах», неможливо визначити. Тому, на нашу думку, слід залишити в чинній редакції частину 3 статті 66 ЛК України, в якій визначаються обов'язки громадян «під час здійснення загального використання лісових ресурсів», яку пропонується виключити проектом.

3. Стаття 69-1 «Оприлюднення спеціальних дозволів на заготівлю деревини», якою пропонується доповнити ЛК України, потребує доопрацювання. Зокрема, слід узгодити її назву із назвою статті 69 «Спеціальний дозвіл на використання лісових ресурсів» ЛК України, що є узагальненим найменуванням спеціального дозволу на заготівлю деревини в порядку рубок головного користування та спеціального дозволу на інші види спеціального використання лісових ресурсів.

Звертаємо увагу також на внутрішні неузгодженості, які містить стаття 69-1 ЛК України (у редакції проекту). Зокрема, частина 2, у якій передбачається ведення «Єдиного реєстру спеціальних дозволів на заготівлю деревини», що визначається як автоматизована система «збирання, зберігання, захисту, обліку пошуку та надання електронних копій лісорубних квитків», не узгоджується з її частиною 4, у якій зазначається про розміщення в такому Реєстрі відомостей про «спеціальні дозволи на заготівлю деревини від проведення інших рубок та робіт, пов'язаних і не пов'язаних із веденням лісового господарства». Зауважимо, що відповідно до частин 1-3 статті 69 ЛК України такі спеціальні дозволи (лісорубний квиток або лісовий квиток) видаються для здійснення різних видів спеціального використання лісових ресурсів. Крім того, у частині 1 статті 69-1 слід передбачити, яким суб'єктом здійснюватиметься оприлюднення відомостей «про спеціальні дозволи на заготівлю деревини в лісах державної та комунальної власності».

Вважаємо також некоректним віднесення до повноважень центрального органу виконавчої влади, що забезпечує форму-

вання державної політики у сфері лісового господарства, затвердження порядку «ведення Реєстру» (частина 5 статті 69-1). Ураховуючи те, що названий Реєстр повинен містити відомості про спеціальні дозволи на заготівлю деревини, які є підставою для реалізації права на спеціальне використання лісових ресурсів, така пропозиція не відповідає чинній редакції частини 2 статті 38 ЛК України, якою передбачено, що «основні вимоги до ведення лісового господарства та заходів з охорони, захисту, використання та відтворення лісів затверджуються нормативно-правовими актами Кабінету Міністрів України».

4. У проєкті пропонується замінити назву статті 70 ЛК України «Заготівля деревини» на «Заготівля та облік деревини». Такі зміни не узгоджуються з новою редакцією частини 9 цієї статті, у якій йдеться про облік і «маркування» заготовленої деревини. Аналогічне зауваження стосується змін до назви статті 72 ЛК України та нової редакції частини 2 цієї статті...

7. У законопроєкті пропонується доповнити КУпАП новою статтею 63-1, у якій встановити адміністративну відповідальність за 1) знищення, пошкодження ґрунтового покриву (поверхневого шару) земель лісогосподарського призначення громадянами або посадовими особами, які не є власниками лісів або постійними лісокористувачами; 2) самовільне користування надрами на землях лісогосподарського призначення громадянами або посадовими особами, які не є власниками лісів або постійними лісокористувачами; 3) ті самі дії, вчинені із використанням транспортних засобів або інших механізмів.

На наш погляд, встановлення адміністративної відповідальності за діяння, передбачені пропонованою статтею, є недоцільним та юридично необґрунтованим. Адже, по-перше, тим самим створюється невідповідна конкуренція із низкою чинних статей КУпАП. Зокрема, знищення або пошкодження ґрунтового покриву (поверхневого шару) земель лісогосподарського призначення наразі охоплюється статтею 52 КУпАП, у якій йдеться про «псування сільськогосподарських та інших земель».

Що ж стосується самовільного користування надрами на землях лісогосподарського призначення, то вказані дії повною мірою підпадають під ознаки адміністративного правопорушення, передбаченого статтею 47 «Порушення права державної власності на надра» КУпАП, однією із форм об'єктивної сторони якого є самовільне користування надрами. Крім того, зазначені діяння не охоплюються назвою статті 63-1 КУпАП (у редакції проекту), у якій йдеться виключно про знищення, пошкодження ґрунтового покриву (поверхневого шару) земель лісогосподарського призначення.

По-друге, зі змісту законопроекту виходить, що вчинення діянь, передбачених у статті 63-1 КУпАП (у редакції проекту), власником лісу чи постійним лісокористувачем не буде визнаватися адміністративним правопорушенням. З цим навряд чи можна погодитися.

По-третє, кваліфікованим складом адміністративного правопорушення, передбаченого статтею 63-1 КУпАП (у редакції проекту), визнаються дії, передбачені частиною першою цієї статті, вчинені із використанням транспортних засобів або інших механізмів (див. частину другу вказаної норми). На наш погляд, виділення вказаних кваліфікуючих ознак пропонованого складу адміністративного правопорушення є недоцільним. Адже використання інших засобів або речовин, які здатні пошкодити чи взагалі зруйнувати ґрунтовий покрив (наприклад, отруйних хімічних сполук), є не менш суспільно шкідливим діянням, ніж використання при цьому транспортних засобів або інших механізмів.

Звертаємо також увагу на те, що диспозиціями низки статей чинного КУпАП передбачена адміністративна відповідальність також за інші визначені проектом правопорушення. Так, у частині 1 статті 74 КУпАП встановлена відповідальність за знищення або пошкодження лісоосушувальних каналів, дренажних систем і шляхів на землях державного лісового фонду (у

запропонованій проектом редакції зазначеної статті це визначено як знищення або пошкодження лісової інфраструктури).

Частина 1 статті 153 КУпАП регулює питання адміністративної відповідальності за знищення або пошкодження зелених насаджень або інших об'єктів озеленення населених пунктів (тобто нелісової рослинності, яка за змістом статей 3, 4 Закону України «Про рослинний світ» є складовою поняття рослинний світ).

Передбачена також адміністративна відповідальність за незаконну порубку, пошкодження та знищення лісових культур і молодняка (ст. 65 КУпАП), знищення або пошкодження по-лезахисних лісових смуг та захисних лісових насаджень (ст. 65-1 КУпАП), а також підросту в лісах (ст.66 КУпАП). Таким чином, доцільність у встановленні відповідальності на рівні окремої статті КУпАП за незаконну приватну рубку, привласнення, пошкодження, знищення дерев в лісах та іншої лісової рослинності (див. статтю 65 КУпАП у редакції проекту) є досить сумнівною.

На думку управління, відсутня необхідність у внесенні запропонованих змін, що стосуються відповідальності за порушення правил рубок, відведення та таксації лісосік (див. ст. ст. 64, 64-1 КУпАП у редакції проекту), оскільки диспозицією статті 64 КУпАП в чинній редакції врегульовано, що адміністративним правопорушенням є порушення встановленого порядку використання лісосічного фонду, заготівлі і вивезення деревини, заготівлі живиці. При цьому порядок заготівлі деревини, її ліміт, а також порядок заготівлі другорядних лісових матеріалів визначений статтями 70 - 72 ЛК України. Суб'єкти вказаного адміністративного проступку (як громадяни, так і посадові особи) несуть відповідальність за посягання на лісосічний фонд, в тому числі на: цінні і рідкісні дерева та чагарники, занесені до Червоної книги України; насінники і плюсові дерева; за порушення черговості визначення дерево-станів для заготівлі деревини під час рубок головного користу-

вання, неврахування вимог Методичних вказівок з відведення і таксації лісосік, видачі лісорубних квитків та огляду місць заготовлі деревини в лісах Державного агентства лісових ресурсів України, затверджених наказом Державного агентства лісових ресурсів України від 21.01.2013 р. № 9 тощо.

Диспозиції статей 77, 77-1 КУпАП визначають відповідальність за порушення вимог пожежної безпеки в лісах, знищення або пошкодження лісу внаслідок необережного поводження з вогнем, а також самовільне випалювання рослинності або її залишків, статті 73 КУпАП – за засмічення лісів відходами, статті 86 КУпАП – за порушення вимог щодо охорони середовища перебування і шляхів міграції, переселення, акліматизації та схрещування диких тварин.

З наведеного вбачається, що відповідальність за більшість діянь, визначених в проекті, вже передбачена нормами чинного КУпАП. З огляду на це Головне управління не вбачає потреби у виключенні із КУпАП одних норм та доповненні його новими, які будуть регулювати майже аналогічні правовідносини.

Загалом, на наш погляд, проблема полягає не у відсутності правового врегулювання певних питань, а у невиконанні вимог чинного законодавства як громадянами, так і посадовими особами. З огляду на це, не можна погодитися з пропозицією про виключення із КУпАП статей 69, 71, 72, 76 «через їх вкрай низьку або повну недієвість», про що зазначено у Пояснювальній записці до проекту. Адже невиконання або неналежне виконання цих норм щодо притягнення винних до адміністративної відповідальності жодним чином не свідчить, що пошкодження сінокосів і пасовищних угідь на землях державного лісового фонду; введення в експлуатацію виробничих об'єктів без обладнання, що запобігає шкідливому впливу на ліси; пошкодження лісу стічними водами, хімічними речовинами, нафтою і нафтопродуктами, шкідливими викидами, відходами і покидьками; знищення корисної для лісу фауни, не є су-

спільно шкідливими діями, а тому не повинні визнаватися адміністративними правопорушеннями.

На наш погляд, лише за умов неухильного виконання вимог чинних норм КУпАП можна констатувати їх неефективність, і лише після цього слід вирішувати питання про необхідність встановлення більш суворих санкцій за певні правопорушення або ж перегляд чинного регулятивного законодавства у сфері охорони навколишнього природного середовища...

10. У законопроекті пропонується статтю 245 «Знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу» КК України викласти в новій редакції та в примітці цієї статті зазначити, що «істотною шкодою, передбаченою ст. ст. 245, 246, 246-1 цього Кодексу, вважається заподіяння майнової шкоди, яка в двадцять п'ять і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян». У цілому підтримуючи цю законодавчу ініціативу, оскільки вона дозволить відмежувати склади злочинів, передбачені статтями 245 – 246-1 КК України, від суміжних адміністративних правопорушень, Головне управління звертає увагу на таке. Підходить до визначення істотної шкоди необхідно комплексно, установлюючи факт заподіяння не лише майнової шкоди, а й шкоди, яка спричиняється порядку використання, охорони та відтворення лісів та інших об'єктів рослинного світу, поставлених під охорону КК України. У науковій літературі, наприклад, акцентується увага на тому, що не можна розглядати ліс лише як джерело деревини, він є складною багаторівневою та багатофункціональною системою. Про те, що істотна шкода охоплює не тільки майнову шкоду свідчать матеріали правозастосовної практики. У зв'язку з цим примітку статті 245 КК України (у редакції проекту) слід викласти в такій редакції: «Істотною шкодою у статтях 245, 246, 246-1, якщо вона полягає у завданні матеріальних збитків, вважається така шкода, яка в двадцять п'ять і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян».

11. У законопроекті також пропонується викласти в новій редакції статтю 246 КК України, передбачивши в ній кримінальну відповідальність, зокрема, за незаконну приватну рубку дерев або чагарників у лісах. При цьому кримінальна відповідальність службових осіб постійних лісокористувачів за вчинення незаконних лісогосподарських рубок має охоплюватись відповідними складами кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності (див. Пояснювальну записку до законопроекту).

Ця законодавча пропозиція викликає ряд зауважень, не враховуючи вже висловленого зауваження щодо недоцільності вказаного терміну. По-перше, на думку Головного управління, як незаконні приватні рубки дерев або чагарників у лісах, так і незаконні лісогосподарські рубки посягатимуть на один і той самий основний безпосередній об'єкт злочину – встановлений порядок охорони, раціонального використання і відтворення лісу як важливого елементу навколишнього природного середовища. По-друге, як слушно зазначено в юридичній літературі, незаконна порубка лісу, вчинена службовою особою (наприклад, лісничим) із використанням свого службового становища, повинна одержувати юридичну оцінку за сукупністю злочинів, передбачених статтею 246 КК України та нормою про відповідний службовий злочин. При цьому службова особа може виконувати роль не лише виконавця (співвиконавця), а й організатора, пособника чи підбурювача, що має бути відповідним чином відображено при кваліфікації²⁵⁶. По-третє, у незаконній лісогосподарській рубці може брати участь загаль-

²⁵⁶ Кримінальне право (Особлива частина): підручник / за ред. О.О. Дудорова, Є.О. Письменського. – В 2 томах – Т. 1. – Луганськ : Видавництво «Елтон – 2», 2012. – С. 754; Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. / за ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна. – 5-е вид. – Х. : Право, 2013. – Т. 2 : Особлива частина / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін. – 2013. – С. 441.

ний суб'єкт злочину (наприклад, простий лісоруб). Кваліфікувати його дії за статтею 246 КК України (у редакції проекту) не можна, адже в ній йдеться лише про незаконну приватну рубку. Це, на думку Головного управління, буде прогалиною законодавства.

12. Санкція статті 246 КК України (у редакції проекту) передбачає таке додаткове покарання, як конфіскація знарядь і засобів рубки та всього добутого. З метою забезпечення єдності термінології під час конструювання санкції статей Особливої частини КК вважаємо, що замість цих словосполучень має бути вжито термін «спеціальна конфіскація»...

Узагальнюючий висновок: за результатами розгляду в першому читанні законопроект доцільно повернути на доопрацювання з урахуванням висловлених зауважень і пропозицій.

Зміст

Список скорочень	3
Передмова.....	4
<i>Розділ 1</i>	
Незаконна порубка лісу в системі складів злочинів проти довкілля	12
<i>Розділ 2</i>	
Юридичні підстави кримінально-правової кваліфікації незаконної порубки лісу	20
§ 2.1. Кримінально-правова норма про незаконну порубку лісу як основна юридична підстава кваліфікації злочину	22
§ 2.2. Додаткові юридичні підстави кримінально-правової кваліфікації незаконної порубки лісу.....	32
<i>Розділ 3</i>	
Кваліфікація незаконної порубки лісу за елементами складу злочину	51
§ 3.1. Кваліфікація незаконної порубки лісу за об'єктом.....	51
§ 3.2. Кваліфікація незаконної порубки лісу за об'єктивною стороною	60

§ 3.3. Кваліфікація незаконної порубки лісу за суб'єктом	99
§ 3.4. Кваліфікація незаконної порубки лісу за суб'єктивною стороною.....	128
<i>Розділ 4</i>	
Відмежування незаконної порубки лісу від суміжних складів правопорушень	138
§ 4.1. Відмежування незаконної порубки лісу від суміжних складів злочинів.....	138
§ 4.2. Відмежування злочину, передбаченого ст. 246 КК України, від правопорушень інших видів	156
Післямова	166
Бібліографія.....	168
Додатки	176

Наукове видання

ДУДОРОВ Олександр Олексійович
ПИСЬМЕНСЬКИЙ Євген Олександрович

Кримінально-правова кваліфікація незаконної порубки лісу

Практичний посібник

За редакцією авторів
Технічний редактор Є.О. Письменський
Комп'ютерна верстка Є.О. Письменський

Надійшло до складання _____.2017.
Підписано до друку _____.2017.
Формат 60x84¹/16. Ум. друк. арк ____.
Тираж 300 прим. Зам. № ____

Редакційно-видавниче відділення відділу організації наукової роботи
та редакційно-видавничої діяльності Луганського державного
університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка
93400, м. Северодонецьк, вул. Донецька, 1
Свідцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 2692 від 17.11.2006 р.